

Kaat Mossel: helleveeg of heldin?

De beeldvorming van Rotterdams bekendste mosselvrouw tussen 1784 en nu

Doctoraalscriptie C. Van Genderen

Vakgroep Historische Nederlandse Letterkunde

Universiteit van Amsterdam

Studiejaar 2002-2003

Dit document is opnieuw samengesteld vanuit een originele papieren afdruk. Dat wil zeggen: ge-scanned en van afbeeldingen naar tekst overgezet met een 'optical character reading' programma. Het is mogelijk dat hier en daar fouten in de tekst achtergebleven zijn en dat dit document daarom afwijkt van het origineel

JvB, maart 2009

<u>Inhoudsopgave</u>	P-
- Inleiding	I
- Hoofdstuk 1: Biografie	2 t/m 35
Achtergrond en Achterklooster	2 t/m 4
Verdeeld Rotterdam	4 t/m 6
Vrouwen en oproer	6 t/m 7
Haat tegen nummer negen	7 t/m 10
Gecombineerde Vergadering	10 t/m 12
De daden van Kaat	12 t/m 18
Het reisje naar Den Haag	18 t/m 22
Gevangenschap	22 t/m 25
Strafeis, pleidooi en vrijlating	25 t/m 30
Terug in Rotterdam	30 t/m 32
Stadgenoten over Kaat	32 t/m 33
- Hoofdstuk 2: Beeldvorming	35 t/m 45
De icoon Kaat Mossel	35 t/m 37
De behoefte aan historische figuren	37 t/m 42
God, Nederland en Oranje	42 t/m 45
- Hoofdstuk 3: De beeldvorming tussen 1784 en 1795	46 t/m 81
Media	46 t/m 48
Kranten, tijdschriften en nieuwsberichten	48 t/m 60
Schotschriften	60 t/m 71
Spotprenten	71 t/m 74
Portretten	74 t/m 75
Vreugdeliedjes en haar eigen gedicht	75 t/m 77
1795	78 t/m 79
Mosselvrouwen	79 t/m 81
- Hoofdstuk 4: De beeldvorming na 1795	82 t/m 101
Oranjeliefde	82 t/m 83
Het beeld van de patriottentijd in de 19e eeuw	83 t/m 86
Herdenkingsjaar 1863	86 t/m 88
Toneel	88 t/m 89
Herdenkingsjaar 1913	89 t/m 93
Schoolboeken	93 t/m 96
Kaat Mossel als verzetsheldin	96 t/m 97
Kaat Mossel als vrouw	97 t/m 98
Kaat Mossel nu	98 t/m 101
- Conclusie	102 t/m 105

- Bijlagen: afbeeldingen	106 t/m 127
- Bibliografie	128 t/m 146
Archieven en Instituten	128
Primaire literatuur: pamfletten	129 t/m 132
Primaire literatuur: kranten en tijdschriften	132 t/m 135
Prenten	135 t/m 137
Secundaire literatuur	137 t/m 146

Inleiding

Dat Kaat Mossel een bekende Rotterdamse mosselvrouw was, weten veel Nederlanders nog wel. Misschien weet men te vertellen dat ze 'haar op d'r tanden' had en 'd'r mannetje stond'. Velen kennen waarschijnlijk boten of cafés die 'Kaat Mossel' heten. Maar dat de echte Kaat Mossel Caetje Mulder heette, in de patriottentijd opviel door haar ijver voor Oranje, bijna drie jaar vastzat vanwege haar aandeel in Rotterdamse rellen en in die drie jaar een geliefd mikpunt voor patriottische schotschrijvers werd, is nu nog maar matig bekend. Haar naam staat ver af van haar daden. Dat is niet onterecht, want wat ze deed, was niet zo bijzonder. In de periode 1780-1800 viel iedereen over elkaar heen, er waren talloze patriotse en prinsgezinde ijveraars die elkaar bestookten, zowel met fysiek als verbaal geweld. Maar er zijn tijden geweest waarin ze behoorlijk bekend was. Over die tijden gaat deze scriptie. Haar daden mogen misschien niet zo spectaculair zijn geweest, de manier waarop men tijdens haar leven en na haar dood met haar naam is omgegaan, was dat wel. Of spectaculair is dan misschien niet het juiste woord, maar opvallend. Tijdens een deel van haar leven was Kaat Mossel een bekende Nederlander, die zowel werd gehaat als beklaagd. Na haar dood groeide ze uit tot een historische figuur die deel uitmaakte van de iconenrij van God, Nederland en Oranje, Hoe Kaat Mossel door de jaren heen gezien is, staat centraal in deze scriptie. Hoe ze echt was, als persoon, is moeilijk na te gaan. Maar aan de hand van bronnen die biografisch materiaal bevatten, kan daar wel een aantal dingen over opgemerkt worden. In het eerste hoofdstuk zal ik ingaan op haar biografie, maar dan vooral op wat ze deed in de woelige jaren rond 1784, omdat daarover de meeste informatie is. Over wat ze precies deed en hoe ze was vóór die tijd is vrijwel niets te vinden in de Rotterdamse archieven. Omdat deze scriptie over beeldvorming gaat, zal ik dit begrip behandelen in het tweede hoofdstuk en ingaan op het hoe en waarom van iconen. In hoofdstuk drie zal ik bekijken hoe Kaat Mossel gezien werd in haar eigen tijd, om in hoofdstuk vier over te gaan op de beeldvorming van na haar dood tot nu. Kortom: wat deed ze en hoe was ze? Hoe zag men haar tijdens haar leven en waarom? Hoe zag men haar na haar dood en waarom? En stemt het beeld dat men van haar had en heeft met Kaat Mossel overeen, of is dat beeld zoals men wil dat het is?

In de bijlagen zijn verschillende afbeeldingen van Kaat Mossel afgedrukt, zowel spotprenten en portretten uit haar eigen tijd als plaatjes van schoolboeken en toneelstukken uit de negentiende en twintigste eeuw, die laten zien op hoeveel verschillende manieren men door de eeuwen heen met één persoon wist om te gaan.

Hoofdstuk 1: Biografie

Achtergrond en Achterklooster

De vrouw die bekend zou worden onder de naam 'Kaat Mossel' werd als tweede van een rij van negen kinderen in 1723 in Rotterdam geboren. Haar ouders, Willem Janszoon Mulder en Caetje Wouters van der Wapen, doopten haar op 25 maart 'Caetje'.¹ Caetje Mulder trouwde twee keer. Op 16 mei 1745 trouwde ze met Pieter van Wijngaarde, met wie zij woonde in de Achterkloosterbuurt, een buurt tussen de Hoogstraat en het Oostplein die vooral bestond uit stegen. Sinds haar geboorte in de Doelstraat woonde zij al in die buurt. Uit het huwelijk met Pieter van Wijngaarde werden tussen 1750 en 1763 de kinderen Gaatje, Willem, Trijntje en Jannetje geboren.³ Pieter van Wijngaarde overleed in 1763. Caetje, of Kaat, hertrouwde in 1766 met Leendert de Lange, die als weduwnaar al twee huwelijken achter de rug had. Uit deze beide huwelijken had hij acht kinderen en met Kaat kreeg hij nog een dochter, die Lena werd genoemd. Kaat Mossel was naar eigen zeggen van de gereformeerde religie⁴. In de lidmaatschapsboeken van de Hervormde Kerk (hetzelfde als 'gereformeerd') van 1778 stond inderdaad een Kaatje Mulders opgenomen, evenals een Pieter van Wingerde⁵.

Evenwijdig met het gedeelte van de Goudschesingel en het gedeelte van de Hoogstraat dat het dichtst bij de Oostpoort lag, liep het Achterklooster. Deze straat dankte haar naam aan het Dominicaner klooster aan de Hoogstraat, dat gebouwd was in 1444 en in 1563 grotendeels verwoest door brand. Al in 1539 werd 'achter 't klooster' als plaatsbepaling gebruikt, om vanaf 1539 te worden veranderd in 'achter 't verbrande klooster'.⁶ Eén van de stegen die de Goudschesingel en het Achterklooster verbonden was de Zwanesteeg, waar Kaat tot haar dood in 1798 woonde. De steeg was nauw en had een paar krommingen, waardoor het midden van de steeg in geen van beide uiteinden te zien was.⁷ Het Duitse bombardement van mei 1940 heeft het oude centrum weggevaagd, maar de Achterkloosterbuurt zoals Kaat die kende was toen al verdwenen. Vanaf 1887 zijn de stegen, sloppen en krotten namelijk afgebroken. De Zwanesteeg was in 1890 nog niet gesloopt, maar dat zou niet lang meer duren: 'Nu is de hand des sloopers reeds bezig de belendende huizen af te breken en binnen niet langen tijd zal wellicht de moker ook dit huisje doen vallen', aldus G. van Rijn in zijn artikel over Kaat

¹ Gemeentearchief Rotterdam (G AR), Doop-, Trouw- en Begraafboeken, Gereformeerd 16^e-19^e eeuw

² GAR, Alfabetisch Trouw-Register, Gereformeerd, no. 3, 1715-1785

³ GAR, Doopregisters der Gereformeerde Gemeente

⁴ GAR, Oud Stadsarchief (OSA), no. 1178

⁵ GAR, microfiche Herv.Gem.Rt, Lidm. 273, blz. 46-59

⁶ J. Okkema, *De straatnamen van Rotterdam* (1992)

⁷ G. van Rijn, * Kaat Mossel', in: *Rotterdamsch Jaarboekje* (1890), p. 167

Mossel in het *Rotterdamsch Jaarboekje*⁸ Met 'dit huisje' doelde hij op het huis even voorbij de kromming aan de westzijde van de steeg, dat Kaat (ze was toen net weduwe) op 17 februari 1775 voor zeshonderd gulden had kunnen kopen. Uit het schuldbboek van 1772 tot 1775 blijkt dat ze het geld geleend had van Aagje Bens, weduwe van Pieter van Loon. Er werd overeengekomen dat de schuld met vijftig gulden per jaar afgelost zou worden.⁹ De Achterkloosterbuurt was berucht: daar woonde het grofgebekte Oranjegezinde volk dat in Oranje haar beschermer zag en tot aan de sloop van de stegen bleef deze buurt als Oranjegezind te boek staan. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* blikte in 1925 terug op de laatste decennia van het buurtje, waar de bewoners op woensdagavonden 'groenmaakpartijtjes' organiseerden. De stegen werden groen versierd (samen met oranje de kleur die ter ere van het koningshuis gebruikt werd) en onder begeleiding van harmonica en viool trok men Oranjeliedjes zingend de buurt door. Sinds het Oranjefeest in 1863, de viering van de vijftigjarige onafhankelijkheid, was een vaderlands liedje 'uit den tijd van Kaat Mossel' in de mode, dat bij de optochtjes nogal eens werd aangeheven: 'Zouden wij als brave Hollandsche helden/ ons laten dwingen van 't muiters gebroed/ och brave vorst/ houd jij maar goeden moed/ want voor 't oranje wagen wij ons bloed'.¹⁰

Kaat Mulder (ze gebruikte zoals veel vrouwen haar meisjesnaam) verkocht mosselen en werd in 1755 benoemd tot keurvrouw. Dat bleef ze tot 1795, toen haar dochter Kaatje van Wijngaarden het ambt van haar overnam.¹¹ Uit een lijst van ambtsgelden uit 1750 blijkt dat de keurvrouw der mosselen jaarlijks dertig gulden aan emolumentsgelden ontving¹². Gelet op het feit dat een gemiddeld maandsalaris in die tijd zeven gulden bedroeg, was een jaarlijks bedrag van dertig gulden, naast de inkomsten van de mosselenverkoop, niet weinig. Ook dochter Jannetje, stiefdochter Dirkje en kleindochter Kaatje Baljon verkochten mosselen. Kaatje Baljon was van 1808 tot 1829 keurvrouw.¹³

Uit de officiële stukken blijkt dat Kaat Mulder, in tegenstelling tot veel (vrouwelijke) ondertekenaars van de stukken, die signeerden met hanenpoten of een kruisje, een behoorlijk regelmatig handschrift had. Haar naam: Kaatie Mulder. Eén keer zag ze meer in 'Kaatrina'.¹⁴ Vanwege haar ambt stond ze in Rotterdam, en later ook daarbuiten, bekend als 'Kaat Mossel'. In haar Achterkloosterbuurt zal ze sinds jaar en dag (in elk geval sinds ze mossel vrouw was)

⁸ Van Rijn (1890), p. 167

⁹ GAR, ORA, Schuldboeken, no. 815

¹⁰ GAR, Handschriftenverzameling, no. 1643

¹¹ GAR, Oud Stadsarchief (OSA), no. 810, 2087 en 2134

¹² GAR, OSA, no. 841 a

¹³ GAR, OSA, no. 2087 en 2134

¹⁴ GAR, ONA, no. 3425

zo genoemd zijn, maar naarmate ze in 1784 bekendheid had verworven, kende iedereen haar vooral onder die naam.

Verdeeld Rotterdam

Kaat Mossel leefde in een turbulente periode, die werd gedomineerd door de strijd tussen prinsgezinden en patriotten. Vanouds bestond er in de Republiek een tegenstelling tussen prinsgezinden en staatsgezinden. Voorstanders van de Staten beschouwden het ontbreken van een stadhouder als 'ware vrijheid': een toestand zonder bemoeienis van hogerhand, waarbij de regenten zoveel mogelijk meester konden zijn in hun eigen provincie, stad of streek.¹⁵ De prinsgezinde groep bevond zich vooral onder het lagere volk, dat in de regenten de arrogantie van de onderdrukkende macht zag. In Oranje zocht het volk een tegengewicht: de prins kon de resten van hun rechten beschermen tegen de willekeur van de regenten.¹⁶ Alleen het lagere volk was uitsluitend prinsgezind: andere groepen, vooral de clerus van de publieke kerk, waren dat bij tijd en wijle.

Onder het regime van Willem V waren de tegenstellingen tussen de stadhouder en de regenten verscherpt. Nadat de Republiek in 1780 met Engeland in een desastreuze oorlog was gekomen, de handel stil was komen te liggen en de burger voor een groot deel van de kosten opdraaide, kreeg de stadhouder de schuld van de slechte toestand van de verdediging. Veel burgers wendden zich voor steun tot het regentendom, de partij met een anti-orangistisch verleden. Bovendien had de Verlichting aan het eind van de achttiende eeuw het gevoel voor de rechten van het individu versterkt en liet de nieuwe groep burgers zich voor hun verzet tegen de overheid inspireren door de Amerikaanse kolonisten die in 1775 tegen hun Engelse bestuur waren opgekomen. Er ontstond een nieuw soort oppositie, die zou worden aangeduid als 'patriots'.¹⁷ De burgers en regenten, samen de 'patriotten', eisten de vrijheden van de burger op en het recht om zelf hun besturen te kiezen. Patriots was dus niet hetzelfde als staatsgezind: staatsgezinden hadden voorheen nooit gesproken van rechten voor het volk of het belang van vrijheid van drukpers. Patriotten waren er van allerlei slag en kwamen uit alle windstreken.¹⁸ Ze kozen gecommiteerden en organiseerden massale petities waarin werd aangedrongen op het herstel van rechten en vrijheden. Ze beriepen zich graag op historische rechten en gingen ervan uit dat de vermeende vroegere 'vrijheid' door de grote bevoegdheid van de stadhouder teniet was gedaan. In 1781 was het anonieme pamflet *Aan het volk van*

¹⁵ A. Wilschut, *Goejanverwellesluis. De strijd tussen patriotten en prinsgezinden, 1780-1787* (2000)

¹⁶ A. Hanou, *Revolutie in woorden* (1989)

¹⁷ Wilschut (2000)

¹⁸ S. Klein, *Patriots republikenisme. Politieke cultuur in Nederland (1766-1787)* (1995)

Nederland verschenen, dat een frontale aanval op de stadhouder inzette. Joan Derk van der Capellen, een Overijsselse regent die het pamflet zoals later bleek geschreven had, spoorde het Nederlandse volk aan zich te bewapenen om niet langer van te stadhouder afhankelijk te zijn. Ook werden burgers aangemoedigd om afgevaardigden te kiezen die het werk van de regenten konden controleren. In 1782 en 1783 werden in de steden vrijkorpsen opgericht: gewapende burgermilities die vooral dienden om de patriotse eisen kracht bij te zetten. De periode kenmerkte zich ook door een grote pamflettenstroom. Omdat iedere stad een zelfstandig politiek centrum was, kan er niet één samenhangend beeld geschetst worden van de 'patriotse revolutie', zoals die zich na het verschijnen van *Aan het Volk van Nederland* heeft voorgedaan. Vooral Rotterdam was een sterk verdeelde stad en zowel onder het volk als onder de regenten stonden prinsgezinden en patriotten lijnrecht tegenover elkaar. In elk geval was iedereen die niet voor de stadhouder was of leek te zijn, 'fout' voor mensen als Kaat Mossel uit het Oranjegezinde volk. En zij grepen ieder moment aan waarop zij daar uiting aan konden geven.

Zoals gezegd waren tussen 1780 en 1783 overal in het land korpsen van vrijwillige schutters ontstaan, naast de officiële schutterij. Op 11 maart 1783 had zo'n honderd man aan de schepenen van Rotterdam een verzoek ingediend om overlast en geweld te weren en een vrijkorps te mogen vormen. De uit de hand gelopen vreugdebedrijven op de verjaardag van de erfstadhouder werden als aanleiding aangevoerd. Hoewel de Oranjegezinde burgemeester Van der Heym er eigenlijk op tegen was, kreeg men toestemming om een korps van 400 schutters op te richten. Het korps bestond vooral uit handelaren en kleine kooplieden en omdat sommige leden ook bij de oude schutterij zaten, zorgde dat bij het optrekken van de 'gewone' burgerwacht voor veel commotie onder het volk. De burgerwacht werd uitgescholden en voor de voeten gelopen, het volk zong Oranjeliedjes en riep 'hoezee' en 'Oranje boven'. Op 22 maart 1784, bij het optrekken van compagnie nummer negen, ontstonden ongeregelheden waar ook Kaat Mossel aan meedeed. Ze riep en zong mee, terwijl ze anderen aanzette hetzelfde te doen. Twee dagen later werd een verbod afgekondigd op schelden op de burgerwacht, maar dit kon niet verhinderen dat het op 3 april tot een wel zeer gewelddadig treffen kwam. De commissie die later onderzoek deed naar de ongeregelheden, kwam in 1786 tot de conclusie dat Rotterdam, waar de schutterij in verval geraakt was, het beste geschikt scheen 'als een brandpunt, om de fakkel van miltzucht aan te steken, en het vuur aan andere steden mede te delen'²⁰

¹⁹ Wilschut (2000)

²⁰ GAR, OSA, no. 1158

In het verzoek van 11 maart 1783 om een vrijkorps te mogen vormen, werd dus herinnerd aan de gebeurtenissen van drie dagen eerder. Op 8 maart was de verjaardag van Willem V door de Rotterdamse Oranjegezinden aangegrepen om blijk te geven van hun politieke voorkeur. Het bleef niet bij feestvieren alleen; er kwam veel geweld bij kijken. In de week voor 8 maart was het volk druk in de weer geweest om de boel groen te maken en te illumineren. De zakkendragers hadden aan Van der Heym toestemming gevraagd om de erepoorten op te richten, die sinds de viering van de meerderjarigheid van de prins in 1766 op het stadstimmerhuis bewaard werden. Op voorwaarde dat het niet tot ongeregeldheden zou komen, gaf Van der Heym zijn toestemming. Maar tot ongeregeldheden kwam het toch. Veel oranjeklanten gingen de straat op om patriotse Rotterdammers lastig te vallen en geld af te troggelen om de versieringen van te bekostigen. Onder de woorden 'die dondersche apothecar moet geven of hij zal op zijn ziel hebben' werd de pruik van apotheker Post door twee mannen van zijn hoofd getrokken. Mensen werden geschopt, geslagen en naar de bliksem gewenst. In de nacht van 7 op 8 maart werden de ramen van het huis van makelaar Van der Pais ingeslagen nadat hij niets had willen geven. Een vrouw had geroepen: 'Dan zullen wij je Goddome wel vinden'.²¹ Die vrouw was niet Kaat Mossel. Over het aftroggelen van geld is ze later niet verhoord en het is haar niet ten laste gelegd. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat ze er afkeurend tegenover stond. Wel zou ze rond deze tijd blaadjes hebben uitgedeeld met liedjes voor de prins. Er zullen er vele van gedrukt zijn, maar mogelijk waren het teksten als deze: 'Deeze agtste maart geeft door het Godlyk albestuur/ Voor Neêrlands Vorst het hylrykst uur/ Die Vader van ons Land! Wiens lust en iever brand/ voor vryheid, kerk en staat/ Die tans te gronde gaat'.²² Zinnen als de laatste zouden als opruiend opgevat kunnen zijn.

Vrouwen en oproer

Een jaar later zou Kaat Mossel zich dus manifesteren bij rellen tegen de gewapende burgerwacht. Ze was zeker niet de enige vrouw die erbij betrokken was en ze nam er ook niet altijd actief aan deel. Het leek er vooral op dat ze de Achterkloosterbuurt-bewoners aanstuurde om de schutters te provoceren. Toch deed ze weleens aan de oproeren mee en dat ze een vrouw was, leek niet uit te maken: vrouwen hadden in de loop der eeuwen vaker van zich doen spreken tijdens onlusten. De politieke oproeren in de jaren tussen 1780 en 1800 hadden hun voorlopers gehad in de zeventiende en achttiende eeuw. Collectief protest in de Republiek vertoonde in grote lijnen het patroon uit de omringende landen: belastingoproeren

²¹ GAR, OSA, no. 1179

²² Vers: *Een ander*(1783)

in de zeventiende eeuw, voedseloproeren in de achttiende eeuw en in tijden van crisis (in 1619-1621, 1653, 1672 en 1747-1749) vonden ook politieke en religieuze oproeren plaats. Binnen de gemeenschap vormden buurt- en dorpsnetwerken doorgaans de basis voor mobilisatie, en dan vooral de netwerken die waren gebaseerd op verwantschap, vriendschap, beroep en vrijetijdsbesteding. Binnen verschillende volksbuurten in grote steden ontwikkelden zich oproertradities die zich vanuit de zeventiende tot in de twintigste eeuw uitstrekten, zoals Kattenburg in Amsterdam en de Achterkloosterbuurt in Rotterdam.²³ De voornaamste reden voor de prominente positie van vrouwen in collectief protest was het feit dat het buurtleven door vrouwen werd gedomineerd. De deelname van vrouwen aan voedsel- en belastingoproeren kan worden verklaard door hun verantwoordelijkheid voor de voedselvoorziening van het gezin. Na 1800 werd de deelname van vrouwen aan oproeren minder, doordat de traditionele mobilisatiekaders werden vervangen door vakverenigingen en politieke partijen, waarbinnen vrouwen geen of een geringe rol speelden.²⁴

Een belangrijk strijdtoneel waar vrouwen van oudsher actief waren, was dus de straat. Hoewel minder vaak dan de tegenpartij, vonden ook aan de patriotse kant betogingen en oproeren plaats, zoals de plunderingen op Kattenburg in 1787. Aan de patriotse demonstraties en oproeren deden ook vrouwen mee, maar hun aantal bleef achter bij dat van de vrouwen aan orangistische zijde. Dit valt te verklaren uit het feit dat de patriotten zich mobiliseerden in verenigingen en vrijkorpsen, die vrouwen weinig ruimte bood voor actieve deelname.²⁵

Dat het buurtleven door vrouwen werd gedomineerd, gold waarschijnlijk ook voor de Achterkloosterbuurt en omgeving. Door dat Kaat haar mosselen op straat verkocht, had iedereen de gelegenheid om haar te spreken en nieuwtjes uit te wisselen. Ze moet veel mensen hebben gekend die ze kon opjutten tegen de gehate leden van de burgerwacht. Zo kon het komen dat men hoorde zeggen: 'Kaat Mossel heeft ons allemaal verscheiden [...] We zelden donder der uithaalen'.²⁶

Haat tegen nummer negen

Op de avond van 3 april 1784 brak in Rotterdam het oproer uit waar nog lange tijd over gesproken zou worden. Het was de uitbarsting van maandenlang wangedrag van het volk tegen de burgerwacht. Op 22 maart was het al tot een treffen gekomen met compagnie nummer negen. Juist op deze compagnie was het volk gebrand, want hierin zaten een paar

²³ Dekker (1989)

²⁴ Dekker (1989)

²⁵ Dekker (1989)

²⁶ GAR, OSA, no. 1166

gehate leden van het patriotse vrijkorps. Vooral tegen de patriotse luitenant-kolonel en Raad in de Vroedschap Elsevier en luitenant Van Zwijndrecht had het volk een grote aversie. De eerste had de schutterij in patriotse zin willen hervormen, maar dat kreeg hij niet door de vroedschap. Wel was het hem gelukt om in november 1783 het vrijkorps 'Eendragtig, Bedaard, Standvastig' op te richten. In maart 1784 werd door hun tegenstanders begonnen met de ondertekening van een rekest voor de opheffing van dit vrijkorps, het zogeheten 'zoopjesrekest'. Dit rekest werd zo genoemd omdat het verhaal ging dat men in ruil voor de handtekening een borrel kreeg. Op 2 april 1784 werd de ondertekening van dit rekest verboden en het was juist de dag erna dat compagnie negen weer optrok en het volk in woede ontstak. Ook werd nummer negen gehaat omdat ze zich op eigen initiatief en tegen het verbod van de regering had voorzien van bajonetten. Het gebruik van bajonetten was hun met terugwerkende kracht toch toegestaan, maar deze bewapening werd door het volk als provocerend ervaren. Verder had Elsevier een tamboer uit de compagnie gezet, omdat hij het Wilhelmus geslagen zou hebben. Deze tamboer had het volk tegen de compagnie opgezet door op straat te roepen waarom hij weggestuurd was. Op de avond van 3 april trok nummer negen weer op. Het volk maakte scheldend, schreeuwend, duwend en trekkend zoveel stampij dat Van Zwijndrecht het bevel gaf om de patronen te laden. Dat had hij beter niet kunnen doen, want hierdoor werd er alleen maar harder geschreeuwd en gescholden. Toen er stenen door de lucht vlogen en een enkeling met een mes begon te zwaaien, gaf Van Zwijndrecht het sein tot schieten. Hij schreef hierover een lange verklaring aan de Staten van Holland.²⁷ Het was een meeslepend verslag en hij schreef onder andere: 'Op de Paradeplaats was het rumoer, aandringen en geschreeuw gantsch ontzettend, uit de monden vloeide niets dan moord en vervloekingen, uit de gezichten blonk niets dan woede [...] Men zag messen blinken, men wierp met vuyligheid en stenen [...]'. Het 'leverde een tooneel van wanorde op, die de ondergetekende de gevolgen insiende deed sidderen'. De 'schurken' en 'booswigten' gooiden de adelborsten stenen tegen het gezicht, van wie enkele neervielen, één adelborst kreeg bloedspuwingen waar hij nog lang last van zou hebben. Van Zwijndrecht was ooggetuige van 'het immanent gevaar waar in zyne kloekmoedige en verdraagsaame medeburgeren zig bevonden, van wier geduld en standvastigheid het behoud der gantsche stad afhing'. Hij gaf volgens eigen zeggen pas het bevel tot schieten nadat hij zelf schoten had gehoord. 'Nu was het geduld te veel getergd om sig langer weerloos te gedraagen - hier moest het bloed van vermoorde en aan eed en plicht getrouwe Burgeren geen wraak roepen tegens een al te

lankmoedig gedrag van een commanderend officier; hoe seer de ondergetekende in het vooruitsigt, aan de ene zyde aangedaan over de ongelukkige slagtoffers die er stonden gemaakt te worden en die hy slegts als misleide werktuigen van geheime Aanblaasers moest beschouwen'.²⁸ Overigens hebben verschillende getuigen later verklaard dat er geen schoten hadden geklonken voordat Van Zwijndrecht vuur gaf. Uit zijn verslag blijkt goed hoe het gepeupel door de patriotten eigenlijk gezien werd: zij waren slechts instrumenten van heimelijke aanstokers. De commissie die de zaak zou onderzoeken, richtte haar aandacht vooral op het vinden van die 'aanblazers'.

Er kwamen vier mensen om: Huibert van Dense, Bastiaan Bezemer, Jan Flaman en Catharina de Bel. In de dagen die volgden kwam het nog tot opstootjes. Van Zwijndrecht werd met de dood bedreigd en één adelborst werd door een onbekende man aangevallen met een mes. Van Zwijndrecht besloot om zijn geboortestad te verlaten, 'die door een toomloos en muitziek graauw geregeerd wierd, om elders zyne veiligheid en levensonderhoud te gaan zoeken'.²⁹ Het rommelde al langer in het bestuur van Rotterdam, maar na 3 april vlogen de verwijten over en weer. Elsevier verweet in een 'memorie' aan de Staten van Holland de Magistraat laks te zijn geweest. In de nieuwjaarsnacht van 1782 op 1783 hadden zich immers in de 'geringste buurten van Rotterdam' al duidelijke voortekenen geopenbaard, zoals illuminaties, oranjeversieringen, geschreeuw en gejuich. Elsevier: 'In deze omstandigheid en gesteldheid der gemoederen, vooral bij het geringste soort van inwoners, had men van een Regering mogen verwachten, dat zij de nodige maatregelen tot stuyting van de voortgang der muitzucht zou hebben gehouden'.³⁰ De Staten besloten dat er een commissie gevormd zou worden om de rust in de stad te herstellen. Het Rotterdamse bestuur was hierop tegen. Hoe 'eblouissant' [indrukwekkend] en 'geexaggereerd' Elsevier de zaken ook had voorgedragen, het bleef een zaak van 'domesticque beheering en beleid der Regeering' van Rotterdam..³¹ Omdat noch het gezag van de hoge Overigheid, noch de financiën van den Lande enige schade hadden geleden, was er geen reden om tot zo'n extraordinair besluit over te gaan. Daar dachten 476 Amsterdamse kooplieden en burgers anders over. Op 8 december verzochten zij de Staten om de commissie zo snel mogelijk aan te stellen met het oog op de belangen van de koophandel van de Republiek, De ondertekenaars hadden met leedwezen aangezien hoe in Rotterdam een 'Cabale' was ontstaan, die onder het voorwendsel van verkleefdheid aan het Huis van Oranje de vrijheid van de inwoners en de wettige regering wilde krenken. En in plaats van mee te

²⁸ GAR, OSA, no. 1155

²⁹ GAR, OSA, no. 1155

³⁰ GAR, OSA, no. 1155

³¹ GAR, OSA, no. 1155

werken aan een onderzoek had de regering van Rotterdam alleen maar getracht het te frustreren. Zo gingen de verwijten nog wel een tijdje door. In ieder geval ontkende de regering onachtzaam te zijn geweest, maar het feit dat de toenmalige burgemeester Van der Heym in maart 1783 in feite het startsein had gegeven voor de bedreigingen en plunderingen, pleitte niet in haar voordeel.

Het oproer en de bestuurlijke wanorde trokken veel aandacht van de pers. De Fransman Dumont Pigalle, redacteur van de Gazette de Leyde, medeoprichter van het Bataafsch Revolutionair Comité en informant voor de Franse regering, stelde zelfs een heel 'plakboek' samen onder de titel 'emeute de 3 avril'.³² In de eerste stukken in kranten en tijdschriften over dit voorval werden overigens geen namen van oproermakers genoemd. Er werd slechts gesproken in termen van 'oproerig volk' en Kaat Mossel werd zeker niet aangemerkt als leidster van het oproer. In maart en april 1784 was ze nog niet algemeen bekend.

Gecombineerde Vergadering

Uiteindelijk ging Rotterdam akkoord met de komst van de commissie, maar op voorwaarde dat deze zou samenwerken met de Magistraat. De commissie bestond uit twee schepenen uit respectievelijk Delft en Leiden, een pensionaris uit Amsterdam en twee raadsheren van de Hoge Raad en het Hof van Holland. In augustus 1784 begon de commissie met het onderzoek naar de 'sources' van het voorgevallene. Deze 'Gecombineerde Vergadering' kwam dagelijks bijeen en in totaal zijn er ongeveer driehonderd mensen ondervraagd. Het was niet alleen de bedoeling om de oproermakers te traceren, maar ook degenen die hen ertoe zouden hebben aangezet, de 'heimelijke aanvoerders'. De commissie zou in een rapport van 1 november 1786 concluderen dat dat laatste niet was gelukt. Wel schreven de leden waar huns inziens de bronnen lagen. De voornaamste bron lag in 'een onverzettelijk voornemen, door sommige valsche vrienden van het Huis van Orange, maar teffens gedeclareerde vyanden van 't Vaderland, sedert een geruimen tyd gesmeed, om 's Lands constitutie om te keeren - den stadhouder boven alles te verheffen- en aan de Burgerlyke Vrijheid den doodsteek toe te brengen [...] Alles moet eronder, TER EERE VAN DEN PRINS.'³³

In het kader van dit onderzoek werden Kaat Mossel en haar vriendin Keet Swenk opgepakt. Kaat Mossel had zich vooral in de kijker gespeeld door dreigend taalgebruik op 22 maart, dat later werd opgevat als voorbode voor 3 april. Vooral haar uitroepen 'Elsevier en Zwijndrecht naar de donder' konden zo worden aangemerkt. Keet Swenk zou ook landelijk bekend raken,

³² Nationaal Archief Den Haag (NA), Archief Dumont Pigalle, no. 40

³³ GAR, OSA, no. 1158

maar niet zo bekend als Kaat. Ze werd ook wel 'Ruige Keet' genoemd en af en toe verward met 'Zwarte Keet', een patriotse Utrechtse. Keet Swenk riep dingen als 'dief, hond, vrijcorper' naar de burgerwacht. Ten onrechte heeft men later aangenomen dat Kaat nog met een derde oproermaakster bevriend was, Clazina Verrijn, die 'de Oranjemeid' genoemd werd en riep 'wy veggen onze kont aan dat placaat' over het verbod op schelden op de burgerwacht. Maar uit diverse getuigenverklaringen blijkt dat Clazina en Kaat elkaar nauwelijks kenden en in ieder geval niet bevriend waren.³⁴ Dat was ook niet raar, want het leeftijdsverschil tussen beiden betrof ruim veertig jaar. Kaat kon volgens eigen zeggen Clazina's 'dolligheid niet verdragen'.³⁵ Clazina zou ook worden opgepakt.

Op 1 september tekenden de leden van de gecombineerde vergadering op waarom de twee vrouwen waren gearresteerd. Omdat er gezocht moest worden naar de 'ware sources' van de gebeurtenissen in Rotterdam, meenden zij dat Kaat en Keet 'als in de voorgevallen bewegingen niet alleen geconcerneerd, maar zelfs eene voorname rol gespeeld hebbende' in bewaring gesteld moesten worden.³⁶ Ze waren vastgezet om zich niet aan het onderzoek te kunnen onttrekken. De commissie had de Magistraat overigens verweten dat dit allemaal veel eerder had gekund, want 22 maart was alweer een tijdje terug. De gedeputeerden van Rotterdam reageerden hier weer op door te stellen dat het college van Officier en Schepenen helemaal nooit informatie had gekregen over het voorgevallene op 22 maart en dat die informatie gek genoeg pas bij aankomst van de commissie in de wereld was gebracht. Wederom gingen de verwijten over en weer. In elk geval zijn Kaat en Keet op 1 september ieder door een bode, onderschout en dienaars van justitie meegenomen. Hoofdofficier Van der Hoeven rapporteerde op 2 september dat zij 'zonder eenige opschudding' in bewaring waren genomen en op het stadhuis in twee afzonderlijke vertrekken geplaatst. Kaat en Keet hadden zich dus rustig gedragen, maar de man van Keet, Reinier Swenk, kwam 's avonds wel in ruwe bewoordingen verhaal halen bij de schildwachten. De schildwachten waren hierover gehoord, maar zeiden zich niet te kunnen herinneren wat Swenk had gezegd.³⁷ Op 7 september vroegen de kinderen van Kaat en Keet om hun vrijlating. Ze boden aan om garant te staan dat hun moeders zo vaak mogelijk zouden verschijnen als maar wenselijk was, maar dit werd afgeslagen. De commissie hield zich de daaropvolgende weken vooral bezig met de vraag of er een crimineel proces gevoerd moest worden. Hoofdofficier Van der Hoeven had dit voorgesteld en de commissie ging akkoord, maar stelde als voorwaarde dat het onderzoek

³⁴ GAR, Oud Notarieel Archief (ONA), no. 623

³⁵ GAR, OSA, no. 1166

³⁶ GAR, OSA, no. 1161

³⁷ GAR, OSA, no. 1161

onafgebroken voortgezet zou worden. Als er na afloop van het onderzoek nieuwe feiten tevoorschijn zouden komen, zouden tegen de personen zelfs na het ontvangen van hun vonnis een nieuwe procedure opgestart moeten kunnen worden.³⁸

De daden van Kaat

Het uitdelen van Oranjestrikken. Het opzichtig vieren van verjaardagen van de stadhoudelijke familie. Het versieren van haar huis. Het drinken en laten drinken van wijn (op die wijn kom ik nog terug). Het uitroepen van 'hoezee' en 'Oranje boven'. Gasten en nieuwsgierigen aanzetten hetzelfde te doen. Het bedreigen van degenen die niet prinsgezind zijn of niet deelnemen aan de onmatige vreugde en niet willen illumineren. Het weggeven van lastergeschriften die ze met hele pakken ontvangen had. Het verspreiden van verjaarsgedichten over de stadhoudelijke familie. Maar de belangrijkste reden om haar op te pakken, zo stelde de commissie, was het feit dat ze een van de belangrijkste aanvoeders was geweest van de oproerige bewegingen die op 22 maart 1784 tegen compagnie 9 waren ondernomen. En er waren zelfs redenen om aan te nemen dat ze ook in het gebeurde op 3 april 1784 geen gering aandeel heeft gehad.³⁹

Nadat Kaat in haar eerste verhoor was gevraagd hoe ze heette, leek ze zich als het ware voor te stellen: haar naam was Catharina Mulder, ze was weduwe van Leendert de Lange, oud circa 60 jaren, geboren in Rotterdam, wonende in de Zwanesteeg achter het klooster, van beroep keurvrouw der mosselen en van de gereformeerde religie. Op de vraag hoe zij aan haar bijnaam kwam, antwoordde zij dat dat was 'uit hoofde van haare neering'.⁴⁰ Alle ondervragingen gingen over dingen die konden worden aangemerkt als het aanzetten tot oproer, al dan niet op aandringen van de 'heimelijke aanvoeders'. Er kwamen vele getuigen aan het woord. In de verhoren werd veel nadruk gelegd op het regelen van geld (bij aanstokers) in maart 1783. Zo ging er bijvoorbeeld een gerucht dat ze kort voor de verjaardag van de prins in 1783 naar Den Haag was geweest om daar geld te halen voor de feestelijkheden. Ook zou zij volgens diverse getuigen een zak met geld gekregen hebben van een livrebediende van Van der Heym, ook een mogelijke aanvoerder. In een van de eerste verhoren in 1785 heeft Kaat dit allemaal ontkend. Dat er een livrebediende bij haar was gesignaleerd kon kloppen, want af en toe kwam er wel eens zo'n bediende mosselen bestellen. Maar de aanklagers vonden het ook verdacht dat zij vlak voor 8 maart 1783 twee hammen

³⁸ GAR, OSA, no. 1161

³⁹ GAR, OSA, no. 1158

⁴⁰ GAR, OSA, no. 1178

naar buurtgenote vrouw Dalmeijer had gebracht om te laten roken. Kaat verklaarde dat zij een varkentje had gekocht. Maar hoe kwam ze dan aan dat geld? Dat had ze zelf verdiend en de illuminaties had zij ook echt zelf bekostigd, zei ze. Daarnaast werd Kaat verhoord over uitspraken die ze bij verschillende gelegenheden gedaan had, bijvoorbeeld in een schuit naar Den Haag en rond de begrafenis van een kennis die op 3 april was omgekomen. Deze uitspraken konden later als 'opruiend' worden uitgelegd. Zo werd Kaat verhoord over een tocht naar Den Haag in de zomer van 1783. In gezelschap van Apolonia van der Berg en diens baby, woonachtig in de Zonnebloemsteeg, had Kaat in de schuit van Delft naar Den Haag gezeten. De Delfshavense bakker Jacob van Stipriaan, bekend staand om zijn Oranjegezindheid, zat in dezelfde schuit en verklaarde in een verhoor van februari 1785 dat Kaat groene velletjes en chitspapier had zitten knippen. Toen Apolonia haar vroeg waarom ze geen oranje papier knipte, antwoordde Kaat: 'Wat oranje, stront oranje, slaat oranje tegens je kont'.⁴¹ Van Stipriaan mengde zich in het gesprek en zei dat ze zoiets in Rotterdam beslist niet zou kunnen zeggen, waarop zij antwoordde dat ze zelf uit Rotterdam kwam. Volgens Van Stipriaan gaf Kaat zo op Oranje af omdat er een in het zwart geklede man met een pruik in de schuit zat. Vervolgens gaf ze Van Stipriaan een gedrukt vers te lezen over de mennonieten in Leiden en zei: 'Lees het maar hard op, dan hebben de botmuylen [domkoppen] er ook wat an'.⁴² Het was mogelijk een pamflet tegen de Leidse doopsgezinde predikant Francois van der Kemp, van wie in 1783 een gedrukte preek verschenen was waarin hij de stadhouder rechtstreeks aanviel. Van Stipriaan verklaarde verder dat Kaat hem had uitgenodigd om eens langs te komen. Hij deed dat dan ook op 7 augustus 1783, prinsjesdag, de feestdag ter ere van de stadhouder. In gezelschap van twee wijnkopersknechten en een kuiper ging hij een kijkje nemen in de Achterkloosterbuurt om de illuminaties te zien. Eerst kwamen ze bij Arie de Lange aan wie ze vroegen hoe men aan het geld kwam voor die mooie illuminaties, waarop hij antwoordde: 'Zij krijgen genoeg, maar mijn moer is te gek, zij geeft alles ten besten wat zij krijgt'.⁴³ Inderdaad; dat was Kaat. Van Stipriaan vertrok met zijn gezelschap naar haar huis, alwaar Kaat vroeg of de mannen wel echt voor de prins waren. Toen hierop bevestigend was geantwoord, heeft zij hen onder het roepen van 'hoezee' een glaasje wijn gepresenteerd. Ook gaf ze aan Van Stipriaan wat gedrukte blaadjes en zei dat als ze erachter zou komen dat zij niet voor de prins waren, zij hen 'met de Post van den Neder-Rhijn naar de donder zou

⁴¹ GAR, OSA, no. 1179

⁴² GAR, OSA, no. 1166

⁴³ GAR, OSA, no. 1179

jagen'.⁴⁴ In een van de verhoren verklaarde Kaat: 'Myn huis staat open voor allen die Oranje minnen en wist ik dat zy 't niet deden zy zoude niet komen binnen'.⁴⁵

Dat ze wijn in huis had, is opvallend. Wijn was niet de drank van de volksklasse; dat was bier en jenever. Wijn was duurder dan bier en jenever en het kan betekenen dat Kaat Mossel absoluut niet armlastig was (en dat was ze waarschijnlijk ook niet, zoals uit nog een paar dingen blijkt), maar eerder een kleine ondernemer. Uit boedelinventarissen uit die tijd blijkt dat veel middenstanders wijnglazen bezaten.⁴⁶ Ze kan de wijn hebben bekostigd van het geld dat ze weleens van derden ontving om feest te vieren, maar dan nog: waarom kocht ze dan geen bier of jenever? Ze kan met 'wijn' de goedkopere brandewijn bedoeld hebben, maar dat hoeft niet. Dat Kaat Mossel wijn schonk en uitdeelde (niet per se in wijnglazen natuurlijk), kan dus betekenen dat ze helemaal niet tot de onderklasse behoorde, hoewel ze door tegenstanders in het hokje 'oranjegajes' was gestopt en door negentiende-eeuwers in het hokje 'lagere volksklasse'. Dat ze wijn dronk is in elk geval niet volks te noemen. Maar terug naar haar gedragingen op 22 maart 1784, die de reden zijn geweest van haar uiteindelijke arrestatie. Zo heeft ze bijvoorbeeld geroepen over het wapentuig van de burgerwacht: 'Het is maar los kruid wat zullen de vry blixems daar mede doen'.⁴⁷ En in de richting van een groepje volk dat in de Prinsestraat prinsenliedjes aan het zingen was, zou ze twee of drie keer geschreeuwd hebben: 'Heb je luy niet meer voor ons prinsje over?'. Verder werd ze tijdens het verhoor geconfronteerd met haar uitspraak, gedaan tegen een passerende vrouw: 'Het zal vanavond wel lukken ik heb ze ieder een fles wijn beloofd', waarna ze het aangemoedigde door te roepen: 'Toe jongens haast u ik heb je ieder een fles wijn beloofd, Elzevier en de Compagnie nae de donder'⁴⁸ Weer die wijn, en zelfs ieder een fles: misschien was het bluff, misschien ook niet. Natuurlijk heeft ze ook herhaaldelijk 'hoezee' en 'Oranje boven' geroepen. Kaat beweerde dat ze niet eens had kunnen roepen omdat ze schor van verkoudheid was. Dat was leuk bedacht, maar niet waar. Geen van de getuigen met wie Kaat Mossel die avond was opgetrokken, kon zich herinneren dat Kaat schor was geweest. In haar derde verhoor verklaarde ze waar haar verkoudheid vandaan kwam: het kwam door het ijs aan de smakwagen. Ze beweerde dat ze altijd tegen het belemmeren van de burgerwacht was geweest en sprak zichzelf tegen als ze moest vertellen op welke plaatsen ze was geweest. Wanneer ze werd geconfronteerd met

⁴⁴ GAR, OSA, no. 1179

⁴⁵ GAR, OSA, no. 1168

⁴⁶ C. Laan, *Drank en drinkgerei. Een archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek naar de alledaagse drinkcultuur van de 18de eeuwse Hollanders* (2002)

⁴⁷ GAR, OSA, no. 1178

⁴⁸ GAR, OSA, no. 1178

getuigenverklaringen die in haar nadeel pleitten, zei ze 'dat ze getuygen kunnen wat ze willen, dog dat 't nooyt is gebeurt'.⁴⁹ Ze gebruikte ook bepaalde uitdrukkingen. Zo zei ze volgens de optekenaar van het verhoor van 1 juni 1785 tot twee keer toe ergens 'haar beenen niet gehad te hebben' in de zin van 'ergens niet geweest zijn'.⁵⁰

Toen Kaat in het derde verhoor gevraagd werd of kleermaker en lid van de burgerwacht Pieter Mannie, die tegen haar getuigde, reden had haar te bezwaren, deed zij een wijldlopig verhaal uit de doeken. Ze vertelde dat zij hem ongeveer zestien jaar eerder had verboden om nog kleren voor haar man te maken, omdat hij slecht van betalen was. Maar tegen haar verbod in had Mannie toch een jas voor hem gemaakt, die haar man op zijn beurt weer naar de lommerd bracht. Een onduidelijk verhaal, maar het kwam erop neer dat Mannie en zij elkaar niet mochten: op de laatste wapenschouw had Mannie haar, terwijl hij als adelborst tussen de compagnie stond, een 'donders blixems weerligts kind' genoemd. En ook met wagenmaker Paulus Verkaart had Kaat mot. Dikwijls stond hij haar in zijn deuropening uit te lachen als zij passeerde en daarom ging ze meestal door een andere straat naar huis. Ze verklaarde eens tegen de vrouw van een zakkendrager gezegd te hebben: 'Ik weet niet, wat ik de man gedaan heb dat hij altoos schimpt en lacht als ik voorbij zijn deur gae'. Deze Verkaart had tegen haar getuigd (over het feit dat zij wijn beloofd had) en toen hij tijdens het vierde verhoor werd binnengelaten, riep Kaat 'dat zij nooit zulke of diergelijke woorden gebruikt heeft, dat zij daar gerust op sterven kan, en al wierd zij daarvoor gepijnigd, zij niet anders zoude kunnen zeggen'.⁵¹

Maar alle getuigenissen klopten volmaakt met elkaar: Kaat moet op 22 maart 1784 rond negen uur 's avonds op de Hoogstraat geweest zijn, bij het huis van Pieter Mannie, gekleed in een rode schoudermantel (Kaat zelf beweerde trouwens geen schoudermantel om gehad te hebben: haar rode schoudermantel had ze op 5 mei 1783 -opmerkelijk dat ze dat precies wist te vertellen, gezien de verhoordatum van 9 februari 1785- uitgeleend aan Apolonia van der Berg die het op haar beurt naar de lommerd had gebracht en Kaat wist niet meer of de mantel op 22 maart 1784 al was afgelost. Maar toen herinnerde ze zich ineens dat haar dochter Lena die avond met haar liefste was gaan wandelen met die schoudermantel om). Met een stuk of tien vrouwen van achter het klooster is Kaat vervolgens voor de voeten van Wishoff, het hoofd van de adelborsten, heen en weer gaan lopen, onder het roepen van 'hoezee' en 'Oranje boven'. In de Prinsestraat is Kaat aangesproken door een vrouw die met een paar mensen

⁴⁹ GAR, OSA, no. 1178

⁵⁰ GAR, OSA, no. 1166

⁵¹ GAR, OSA, no. 1178

prinsendeuntjes aan het zingen was: 'Toe Kaatje, help ons nou', waarop Kaat haar groepje aanmoedigde: 'Kom aan, laten wij eens van het Orange zingen'.⁵²

Het was verboden om oranje lint uit te delen en uiteraard werd Kaat hier ook van verdacht. Natuurlijk ontkende ze, maar ze had naar eigen zeggen wel een rolletje zwart gestreept lint oranje geleverd. Dat lint, gekocht 'bij de Joden', beviel haar bij nader inzien toch niet en daarom gaf ze er een stuk van weg aan Jannetje Pieters in de Knollemanssteeg en aan het zoontje van een schoorsteenveger. Ook kreeg ze volgens eigen zeggen weieens lint van haar vriendin Keet Swenk, want die had een uitdragerswinkel (Dat laatste kan erop wijzen dat ook Keet ten onrechte in het hokje 'gajes' was geduwd, want deze nering doet eerder denken aan die van een kleine ondernemer dan een armlastige vrouw uit de onderklasse).

Het lijken geen wereldschokkende zaken waar Kaat Mossel van beschuldigd werd, maar als je ze in de context plaatst van de voortdurende bedreigingen waar veel Rotterdamse burgers aan werden blootgesteld, lijkt zelfs de opmerking 'de achterkloosterlingen waren geen lieverdjes' aan de waarheid geen recht te doen. Kleermaker Pieter van Dun verklaarde dat hij Kaat Mossel na 22 maart eens op de Blaak had gezien. Ze was dronken en riep naar hem: 'Als ik wist dat jij van het vrijkorps was, dan zou ik je slaan, datje donders wierd'.⁵³

Opvallend genoeg lijkt het erop dat Kaat op 3 april geen grote rol heeft gespeeld, althans niet zo'n grote rol als op 22 maart. Ze werd er wel van verdacht en over verhoord. Op de avond van 3 april zou ze onder andere de bedoeling hebben gehad om met stenen te gooien, omdat een vrouw naar haar riep: 'Kaat Mossel, bewaar je stenen nog wat, we zullen die straks nog wel nodig hebben, we zullen ze op de Nieuwe Markt wel krijgen'.⁵⁴ Of ze inderdaad stenen in haar schort had? Nee, zei Kaat. Ze had helemaal geen schort aangehad. Wel had ze haar rok opgerold en vastgespeld, want die was nat geworden door het pikwater. Ook het feit dat ze naar het cordon van adelborsten zou hebben geschreeuwd, over hun zwarte outfit: 'Het staat mooy, dog evenwel orange boven', ontkende ze. En op de vraag hoe het kon dat op de avond van 3 april een oude man tegen één van haar vriendinnen had gezegd dat 'Kaat Mossel met haar tagtigen by de wagt zoude zyn om ze wat op te schikken en vrolyk te zyn', antwoordde ze dat ze het niet helpen kon dat een man haar verdacht.⁵⁵ Dat Kaat Mossel al een reputatie had vóór het op die derde april uit de hand liep, blijkt ook uit een uitspraak die vrouw Casseling deed tegen een chirurgijnsknecht. Op 3 april had zij Kaat Mossel uitgenodigd om in haar huis in de Prinsestraat (waar de wacht altijd voorbij kwam) chocola te komen drinken.

⁵² GAR, OSA, no. 1168

⁵³ GAR, OSA, no. 1179

⁵⁴ GAR, OSA, no. 1166

⁵⁵ GAR, OSA, no. 1167

Toen de wacht eenmaal voorbij gekomen was, merkte vrouw Casseling dat haar kinderen niet allemaal thuis waren en toen ze hoorde schieten raakte ze zo ongerust dat de knecht van chirurgijn Ketelaar erbij gehaald moest worden. Ze was echter niet zo verzwakt om niet tegen de knecht te kunnen zeggen, wijzend in de richting van Kaat: 'daar zie je nu Kaat, nu kunt gij oog en oorgetuigen zijn dat gij ze hier in mijn huis vind'.⁵⁶ Dit verhaal is door deze knecht bevestigd, wat aan de ene kant ontlastend werkte voor Kaat, maar aan de andere kant verdachtmakend was: ze had kennelijk al een reputatie en die had ze niet zomaar. Ze was op dat exacte moment misschien niet aan het opruien geweest, maar de voorgaande keren dus wel. Kaat werd dan ook gevraagd waarom vrouw Casseling dit tegen die knecht had gezegd, waarop zij antwoordde dat haar vriendin met haar meevoelde omdat ze zoveel vijanden had. Uit dit achtste verhoor bleek verder dat Kaat die avond volgens eigen zeggen gekleed was in een oude katoenen schouderniantel zonder sloof, een opgespelde roodgestreepte baaien rok en klompen, 'zoo als zy van uit haar werk was gekomen'.⁵⁷ Zo weten we meteen hoe zij eruitzag als ze mosselen verkocht (Kaat vertelde in het verhoor van 1 juni 1785 overigens dat haar jurkenverzameling bestond uit een rode gebloemde, een oude blauwe gebloemde, een jurk met allemaal verschillende bloemen en één met 'parken', waarschijnlijk ruiten. Het bezit van vier jurken lijkt helemaal niet weinig te zijn en ook dit kan erop wijzen dat Kaat in vrij goeden doen was. Van de rok weten we zelfs de stof: baai is een licht geruwde wollen stof, die veel gebruikt werd voor vrouwenrokken, onderrokken en mansvesten.⁵⁸ Het feit dat het veel gedragen werd door vissers wijst erop dat het een stof voor het werkende volk was. Het hoeft niet heel goedkoop geweest te zijn, maar het was geen stof die veel gebruikt werd door burgerij en adel, in tegenstelling tot andere wollen stoffen, zoals laken). Met Catharina de Bel, één van dodelijke slachtoffers, stonden Kaat en Keet in een vriendschappelijke relatie. Ze stierf niet meteen, maar heeft nog een halve dag in het gasthuis gelegen. Anthonia van Noord, destijds meid in dat gasthuis, verklaarde in een verhoor in april 1785 dat Catharina door de twee vrouwen was bezocht. Zij brachten koffie, thee en citroenen (ook niet goedkoop) voor haar mee en zijn bij haar sterven aanwezig geweest. Kaat bemoeide zich nogal met de verzorging en begrafenis van Catharina en hierover zijn zij en verschillende getuigen uitgebreid verhoord. Waarschijnlijk omdat de bemoeienis van Kaat op opruiing leek en omdat het te maken had met het ritselen van geld.

⁵⁶ GAR, OSA, no. 1167

⁵⁷ GAR, OSA, no. 1167

⁵⁸ H. Vannoppen, *Streekdrachten in onze gewesten* (1994)

Volgens Anthonia zette Kaat Catharina's tante onder druk om haar niet thuis te verzorgen in plaats haar in het gasthuis te laten sterven. De tante zag daar geen heil in en Kaat zou volgens Anthonia gezegd hebben: 'Indien gij tegen de moeite en omslag aanziet, zo geef mij het jawoord dan maar, dan zei ik haar bij mij in huis nemen en bezorgen'.⁵⁹ Toen Catharina eenmaal gestorven was, ontwikkelde zich een gesprek tussen Kaat en de tante 'dat naar kijven geleek'. Kaat drong aan op een begrafenis buiten het gasthuis en zei dat zij wel aan genoeg geld zou komen. Volgens verschillende getuigen zou Kaat hebben gewild dat Catharina's kist in een oranje vlag gewikkeld langs het stadhuis zou worden gedragen, bij wijze van provocatie. Ook zou ze tegen de tante hebben gezegd dat het 'laag' was om haar niet vanuit het gasthuis te laten begraven. Tijdens haar achttiende verhoor verklaarde Kaat dat zij zich er niet mee had bemoeid, maar er alleen over gesproken. Het gewone volk vond het een schande om vanuit het gasthuis begraven te worden.⁶⁰ Ondanks Kaats bemoeienis, of zoals zij zou hebben gezegd, 'spreken', werd Catharina de Bel toch vanuit het gasthuis begraven.

Het reisje naar Den Haag

Eind augustus 1784 was Kaat gearresteerd en op 24 september 1784 vond haar eerste verhoor plaats. Toch lijkt haar naamsbekendheid in de media in de eerste plaats veroorzaakt te zijn door haar komst naar Den Haag in juni 1784. Bij degenen die de berichten over het reisje schreven, moest ze al bekend zijn geweest vóór 13 juni, van haar optreden in Rotterdam. Ze moest opvallend zijn geweest, want anders was ze ook nooit opgepakt. Middenin de strijd tussen patriotten en prinsgezinden ontstond een de behoefte aan figuren die konden dienen als voorbeeld of anti-voorbeeld, waarover gepraat of geschreven kon worden. Kaat Mossel was één van die figuren. Haar bezoek aan Den Haag had een geruchtenstroom tot gevolg die het startsein lijkt te hebben gegeven voor de latere interesse in Kaat Mossel. En door dit bezoek was ze al vóór haar gevangenneming met justitie in aanraking gekomen. Op zondag 13 juni 1784 is ze bij de militaire parade in Den Haag geweest. Bij zo'n militaire parade, waarbij de stadhouder de troepen inspecteerde, kon het volk Willem V in eigen persoon zien. De komst van een wagentje uit Rotterdam zorgde voor veel beroering en speculaties. Vanwege de geruchten en onduidelijke verhalen hebben de Magistraat en Procureur- Generaal van Den Haag onderzoek gedaan naar het gebeuren. Ook zijn Kaat en Keet in Rotterdam verhoord, maar niet gearresteerd, omdat alle getuigen verklaarden dat de vrouwen zich rustig hadden gedragen.

⁵⁹ GAR, OSA, no. 1179

⁶⁰ GAR, OSA, no. 1168

Ignatius Jansen, luitenant ter zee, heeft een merkwaardige rol in het reisje gespeeld en lijkt een zogeheten 'heimelijke aanstoker' te zijn geweest. In een verhoor op 9 juli 1784 verklaarde Kaat dat ze luitenant Jansen enkele weken eerder in Rotterdam had ontmoet. Hij had haar aangeraden om eens met een versierde wagen naar Den Haag te gaan, 'ten eynde dat zy daar door bekend zoude worden'.⁶¹ De luitenant zou de paardenwagen wel willen betalen en ook kende hij mensen in Den Haag die haar er wel vier dukaten voor wilden geven. Hij zou proberen ook naar Den Haag te komen en als zij dat wagentje nou oranje versierde, zou hij haar bij aankomst meteen herkennen. Daarop gaf hij haar negen gulden en twee stuivers. Op zondag 13 juni vertrok Kaat om vijf uur 's ochtends, in gezelschap van haar dochter Lena, diens verloofde Simon Bouwe, Keet en diens man en elfjarig zoontje, naar Den Haag. Op aanraden van een kennis van Kaat, juffrouw De Lange, was het wagentje niet opgetuigd. Alleen de paarden hadden rozetten en pluimen aan de hoofdstellen. Met slechts een oranje lintje om hun neusdoek en een gele bloem op hun hoed, waren de vrouwen evenmin opzichtig versierd. Na een reis van vijf uur kwam het gezelschap aan. Toen ze naar de parade keken, werden ze aangesproken door twee mannen. Keet leek wat beter op de hoogte te zijn van de namen van de mannen, of Kaat hield zich van de domme, maar in ieder geval wist Keet te melden dat zij in Den Haag waren aangesproken door de tweede chirurgijn van het oorlogsschip *Prins Frederik* en door Just van der Hoeven (de heer die Jansen bedoelde), kolonel van de lichte cavalerie. Zij vroegen aan de vrouwen of ze naar de parade kwamen kijken, waarop Keet had geantwoord dat ze die graag aan haar kind wilde laten zien. Toen de prins hen passeerde, heeft het Rotterdamse groepje hem begroet. Daarna zijn ze naar Huis ten Bosch te gaan, waar de vrouwen langs het paleis hebben gewandeld en de mannen een biertje dronken bij één van de tentjes in de buurt van het paleis. Toen de Prins bij het paleis aankwam, hebben Kaat en Keet hem weer gedag gezegd. Ook hebben de vrouwen de twee prinsjes gezien. Een van de heren die uit het paleis kwam vroeg: 'Kaatje, hebt gy de prinsjes al gezien?'⁶² De prinsjes zaten achter een van de ramen en op hun vraag waar de vrouwen vandaag kwamen, antwoordde Keet: 'Uit Rotterdam'. Het gezelschap is daarna bij Pierre Lavoine geweest, een bediende van de prins. Kaat wist zijn naam niet meer, maar Keet wist te vertellen dat hij 'a la voine' heette. Bij hem thuis gebruikten ze het middagmaal en spraken over het mooie weer en de negotie van Kaat. Toen Lavoine vroeg of alles weer rustig was in Rotterdam, had Kaat geantwoord 'dat als alle lieden deden zoo als zy en van de wagt af

⁶¹ GAR, Oud Rechterlijk Archief (ORA), no. 187

⁶² GAR, ORA, no. 187

bleven er dan niets zoude voorvallen'.⁶³ Op het eerste gezicht lijkt het een ironische opmerking, maar ze zal ze ermee bedoeld hebben dat ze zichzelf de macht toekende 'alle lieden' in de hand te hebben. Ook heeft Lavoines echtgenote van één van de vrouwen een briefje ontvangen. Het vers ging over de dood van Joan Derk van der Capellen, die precies een week eerder overleden was. Na zijn dood verschenen verschillende klaagzangen, maar ook schotschriften, zoals een beschrijving van een zogenaamde lijkstaatsie met de volgende tekst: 'Kunt gy 't vervloekte asch van 't Hooft der muitenaaren/ ö stille graf-spelonk verbergen onder d' aard/ kunt gy het stinkend lyk der snoodste guit bewaaren/ ö neen! spouw uit de romp, zy is geen rustplaats waard'.⁶⁴ Sabine Lavoine had de brief later verbrand, maar misschien was het zo'n vers dat ze van de vrouwen kreeg. Na drieën is het gezelschap naar Scheveningen gegaan, waar ze op het strand zijn geweest, een kerkje hebben bezichtigd en na thee te hebben gedronken in Herberg 't Jagertjen naar Rotterdam zijn teruggekeerd. In verklaringen die gedateerd zijn van 19 juni tot 26 juni 1784, dus nog geen twee weken na de parade opgemaakt, verklaarden getuigen in grote lijnen hetzelfde. Drossaard Schalje moest die zondag letten op mensen en dingen die met linten of andere versierselen getooid waren en had de aankomst van het wagentje meteen aan de Procureur-Generaal gemeld. Daarop kreeg hij de opdracht om het wagentje en de inzittenden zorgvuldig in het oog te houden. Schalje verklaarde dat zij zich de hele tijd rustig hadden gehouden. Een andere getuige meldde dat toeschouwers aan elkaar vroegen wie de inzittenden waren en het antwoord kregen 'zekere Gaat Mossel uit Rotterdam'.⁶⁵ Dat had men gehoord van de chirurgijn.⁶⁶ Twee dagen voor hun vertrek had Kaat gesproken met juffrouw De Lange, die haar had afgeraden te gaan. Mogelijk vermoedde zij dat Jansen een spelletje met Kaat en Keet speelde. Uit een verhoor van 29 juni 1784 blijkt dat deze juffrouw de Lange Kaat had afgeraden naar Den Haag te gaan 'uyt hoofde dat zy haar zoo lang gekend had en wist wie zy was'.⁷ De brief die Kaat en Keet aan Lavoines vrouw gaven, was van haar en misschien had ze erin geschreven dat ze niet achter Kaat Mossels reisje stond. De *Zuidhollandsche Courant* plaatste op 5 juli 1784 een ingezonden brief met daarin een uitgebreide samenvatting van een aantal van de stukken van de Procureur-Generaal.⁶⁸ De schrijver had gemerkt dat Kaat Mossels komst naar Den Haag de tongen had losgemaakt, waardoor de verhalen steeds wilder werden. Met zijn brief zou hij proberen om duidelijkheid te scheppen. Het kwam in grote lijnen op hetzelfde neer als wat

⁶³ GAR, ORA, no. 187

⁶⁴ *Lykstaatsie van den Baron van Capellen tot den Pol* (1784)

⁶⁵ NA, Archief Hof van Holland, no. 5525

⁶⁶ GAR, OSA, no. 187

⁶⁷ GAR, OSA, no. 187

⁶⁸ *Zuidhollandsche Courant*, no. 80 (5 juli 1784)

Kaat en Keet later verklaarden, maar volgens een kastelein had het gezelschap ook met de prinses gesproken. In ieder geval had het groepje zich volgens alle getuigen uiterst keurig gedragen. Na deze gebeurtenis verschenen twee nieuwsberichten, waarvan er één *Dappere heldendaad van den grooten heer Jansen* getiteld was.⁶⁹ Hierin sprak de schrijver zijn afkeer uit over de val waarin Jansen de vrouwen had willen laten lopen. Het andere bericht was objectiever en versloeg de loop van de dag.

Alles bij elkaar is het een ingewikkeld verhaal. De rol van Ignatius Jansen is curieus. Was hij van plan om de vrouwen een menigte aan de gang te laten brengen en onrust te veroorzaken? Was hij een heimelijke aanvoerder? Het feit dat hij erop hamerde het wagentje tegen de regels in oranje te versieren en zelf niet kwam opdagen, wijst daar wel op. Juffrouw De Lange, die Kaat langer kende dan vandaag en vreesde dat ze zich niet rustig zou kunnen houden, had Jansen gewaarschuwd, maar hij had gezegd: 'Wat steekt daar in, ik wil het wel laten omtrommelen'. Jansen werd hier op 1 juli 1784 over onderhouden, maar deed of zijn neus bloedde.⁷⁰

De prins had het groepje gedag gezegd en Kaat kende één van zijn bedienden, maar in het Koninklijk Huisarchief is in het archief van Willem V niets te vinden dat wijst op een persoonlijk contact tussen Kaat en de prins. Ze zal met haar komst niet zoveel in de zin gehad hebben en het reisje klinkt vrij onschuldig. Maar gezien de botsingen tussen Oranjegezinden en patriotten en de heersende angst voor escalaties, was men gebrand op alles wat naar ordeverstoring riekte. Jansen kende Kaat Mossel uit Rotterdam en dacht dat hij haar wel zou kunnen gebruiken om de boel op te stoken. Juffrouw de Lange kende zowel Kaat als Jansen en had Kaat afgeraden te gaan of zich in elk geval te gedragen. Kaat en haar medereizigers gedroegen zich keurig: hadden ze juffrouw De Langes raad ter harte genomen en Jansen gewoon gebruikt voor een gratis reisje naar Den Haag? Kaat Mossels bezoek aan Den Haag bracht ook een indianenverhaal in de wereld. Na 5 juli 1784 waren twee grenadiers, Wegman en Horn, door de provoost gevangengezet. Wegman had zich namelijk laten ontglippen dat er 'laesive discoursen' hadden plaatsgevonden toen zij op 5 juli wacht deden bij Huis ten Bosch. Er waren vier vrouwen uit Noord-Holland langsgeweest, waarvan er één had gezegd: 'Indien zyne Hoogheid wist, dat wy hier waaren, om Hoogstdezelve te zien, zoude zyne Hoogheid wel koomen, vermits hy altyd veel voor de

⁶⁹ *Dappere heldendaad van den grooten heer Jansen, Luitenant ter zee, en aanlegger van het plaizier-reisje van Kaatje Mulder, bijgenaamt Kaatje Mossel, en haar byhebbende gezelschap, naar 's Hage* (1784)

⁷⁰ GAR, OSA, no. 187

Zaandammers heeft overgehad'.⁷¹ Daarop antwoordde Horn dat de prins inderdaad zou kunnen komen, want die ochtend had hij nog gewoon gesproken met een vrouw uit Rotterdam, die hij zelfs nog vier dukaten had gegeven. Hij had ze uit het raam laten vallen en gezegd: 'Vrouwtje die zyn voor u'. Wegman had gehoord dat die vrouw Kaat Mossel was en ook had hij horen fluisteren dat de vrouw zou hebben gezegd: 'De heb geheel Rotterdam in myn magt, en als zy uw zin niet willen doen, dan zal ik weder een oproer stigten', waarop de prins zei: 'Neen vrouwtje, dat moetje niet doen'. Dit laatste verhaal moet de grenadier, die misschien wel hield van sappige verhalen, uit zijn duim hebben gezogen. Want Wegman verklaarde later dat hij niet meer wist wat er precies was gezegd en dat hij het niet had verteld als hij bij zijn verstand was geweest. De Leidse Courant meldde op 14 juli dat er 'vry mysterieus' werd gesproken over de arrestatie van de twee grenadiers na Kaat Mossels komst op 5 juli. Volgens sommigen waren ze gearresteerd omdat ze hun ongenoegen hadden betoond over het onthaal van 'een mensch, welker komst aan weinig weldenkenden aangenaam is geweest'.⁷² Het verhaal was voldoende reden voor de prins om zich op 16 juli bij de Rotterdamse Hoofdofficier Van der Hoeven te informeren over Kaat Mossels gangen op 5 juli. Van der Hoeven liet een klein onderzoek uitvoeren en deelde op 22 juli mee dat Catharina Mulder de hele ochtend met haar mosselwagen op de Nieuwe Markt had gezeten, daarna bij haar huis in de Zwanesteeg met hulp van haar stiefdochter Dirkje de Lange een partij mosselen had schoongemaakt en gekookt en om half vijf met de wagen aan het bruggetje voor de schotse steeg was gaan zitten.⁷³

Gevangenschap

Op 1 september 1784 waren Kaat en Keet opgesloten in de gijzelkamers in de kelder onder het Rotterdamse stadhuis. Door krakkemikkige luiken was Kaats cel vanaf de straat goed zichtbaar, waardoor mensen aan de tralies konden komen en haar spreken of zelfs eten brengen. Uit een latere rapportage over de toegankelijkheid van haar cel, bleek dat Kaat veel kennissen had die haar van alles kwamen toestoppen.⁷⁴ Viltenuilenmaker Hense bracht haar bijvoorbeeld saucijzebroden, paling met wittebroodkoekjes en karbonade. Verder ontving Kaat vaak wijn en het zootje van Aaltje de schoonmaakster bracht haar weieens thee en melk. Geld kreeg ze ook. Vleeshouwer Van der Wal gaf haar eens een Zeeuwse Rijksdaalder, omdat hij haar had betrappt op het drinken van thee en vond dat ze beter wijn kon drinken.

⁷¹ *De Maandelyksche Nederlandsche Mercurius* (oktober 1784), p. 127

⁷² Leydsche Courant, no. 84 (14 juli 1784)

⁷³ GAR, OSA, no. 1178

⁷⁴ GAR, OSA, no. 1161

'Kopen kost geld', had Kaat gezegd.⁷⁵ Dochter Kaatje kwam vaak vragen hoe het ging en op een keer kreeg ze het antwoord: 'dat kun je wel denken, dikke benen en wat stijf'.⁷⁶ Dat had waarschijnlijk niet al te vriendelijk geklonken, want Kaatje schoot direct in de verdediging: 'dat kan ik niet helpen, dat is mijn schuld niet'.⁷⁷ Het was niet de enige keer dat Kaat uitviel tegen haar dochter. Toen ze aan Kaatje had gevraagd om een spotprent waarop ze figureerde naar vrouw Casseling te brengen, en haar dochter dit niet begreep, want haar moeder gebruikte de versluijrende term 'briefje', zei Kaat: 'Jij bent zoo dom moet ik je dan alles zeggen, dat briefje weet je niet, ik kan je alles zoo niet zeggen [...] Domme hond, de prent, brengt die bij vrouw Casseling'.⁷⁸ Kort voor haar gevangenschap was de Amsterdamse boekhandelaar Arends met drie Rotterdamse collega's (Krafft, Bal en Van Dijk) bij haar langsgeweest. Hij had haar twee prenten gegeven waarop zij stond afgebeeld. Op een van die prenten was ze met oranje linten op een kruis gebonden. Een familielid van cipier Sluiter wilde die prent weieens zien en dus moest Aaltje aan Kaats dochter Lena vragen of zij de prent wilde meebrengen. De cipier kwam hierdoor trouwens wel in de problemen: hij moest zich voor deze handeling verantwoorden. Het ging er met cipier sowieso gemoedelijk aan toe. Hij noemde haar 'grootje' en Kaat vroeg haar vriendin Griet eens of zij hem een borrel wilde geven, maar die zei: 'Dat verdoem ik, gy hebt het jouwe genoeg van noden, oude ziel, ik geef hem alle morgen thee of coffy'.⁷⁹ De sleutel van de gijzelskamer is bewaard gebleven en te bezichtigen in het Historisch Museum in Rotterdam.

Kaat had zelfs iets omhanden. Ze naaide, soms met hulp van Christina Bekkers die in een van de andere cellen zat, voor 'wantsnyders', kleermakers voor zeelieden. Het geld dat ze daarmee verdiende werd door het zoontje van Aaltje gebracht. Uiteraard was dit alles niet de bedoeling. De Gecombineerde Vergadering concludeerde later dat Van der Hoeven en enkele schepenen de vrouwen misschien de hand boven het hoofd hadden gehouden. Dat Kaat eten en drinken van buitenaf ontving was tot daar aan toe, aldus de commissie, en zelfs het feit dat ze geld verdiende werd door de vingers gezien, maar wat er op 28 november 1784 gebeurde, kon echt niet. Het leverde een tafereel op waarvan later een bekende prent is gemaakt.⁸⁰ Van wijn en suiker had Kaat op de avond van de verjaardag van prinses Louisa, de dochter van Willem V, punch weten te maken. Ook had ze in de loop der tijd kaarsen gekregen en

⁷⁵ GAR, OSA, no. 1179

⁷⁶ GAR, OSA, no. 1179

⁷⁷ GAR, OSA, no. 1179

⁷⁸ GAR, OSA, no. 1168

⁷⁹ GAR, OSA, no. 1179

⁸⁰ *Illuminatie en vreugdebedryf gehouden door Kaat Mossel in de gevangenis met de meit en naaister van de cipier op Zondag den 28 November 1784* (1784)

verzameld, waarmee ze haar cel had verlicht. Samen met de meiden van de cipier zong ze prinsendeuntjes en ontuchtige liedjes. Eén meid dronk de punch niet op, maar de andere werd zo dronken dat ze niet meer van haar stoel kon opstaan. Kaat riep: 'Ben jij een huishoudster gij dronke beest, gij pist door je rokken heen!' ⁸¹ Kaat bevestigde in een verhoor dat zij inderdaad 'iets nats' gezien had. Helaas voor haar bleef het feestje niet zonder gevolgen. De Hoofdofficier liet onderzoek doen naar het 'allesints onbehoorlijk gedrag' en kwam erachter dat de houten vensters van de cel door slijtage niet goed afgesloten konden worden. Ook het binnenluik werd 'om benaauwdheid te voorkomen' niet altijd behoorlijk dichtgedaan. Zelfs de binnendeur die de gijzelmeter van de verdere hokken zou moeten afscheiden, werd niet altijd gesloten gehouden. Maar voortaan zou de cel bij zonsondergang worden afgesloten. De binnen- en buitenluiken werden naar behoren gerepareerd. ⁸²

Kaat werd er in de cel niet gezonder op. Al op 10 december 1784 had zij 'uit hoofde van toeneemende zwakheid' een verzoek aan de Gecombineerde Vergadering gedaan om haar kinderen te ontmoeten. Aan de stadsdoctoren De Monchy en Van Noorden werd opgedragen haar eens te onderzoeken. Uit hun verklaring van 29 december 1784 bleek dat ze aan 'algemeene verslapping' leed, waardoor ze opgezwollen benen kreeg. Ook had ze een gebrekkige spijsvertering, waarschijnlijk veroorzaakt door de verandering van een werkzaam in een zittend leven. Maar ernstig was haar toestand niet, want ze had alleen af en toe last van een 'hinderende opzetting van winden en daar uit volgende benaauwdheden'. ⁸³

(In die tijd waren de Kaat Mossel-pamfletten op een hoogtepunt. Het is dat ze het niet wisten, maar wat zouden de schotschrijvers daar een grappen over hebben gemaakt.)

Van der Hoeven stelde ook voor om Kaat over te plaatsen naar het werkhuis, maar volgens de doktoren zou dat niet goed zijn voor haar gezondheid. Mogelijk had Van der Hoeven dit voorgesteld om Kaat en Keet verder van elkaar te plaatsen, want omstreeks dezelfde tijd gaf hij door alles te hebben aangewend om ongeoorloofde contacten tussen de twee te voorkomen (Salomon Sher die destijds ook onder het raadhuis gevangen zat, verklaarde rond deze tijd dat Keet en Kaat naar elkaar hadden geroepen: 'Hoe heb je het?'- 'Dikke beenen'. ⁸⁴). Kaats verzoek om een bezoek van haar kinderen werd afgewezen.

Terwijl ze vastzat en verhoord werd moet ze het gesprek van de dag zijn geweest, want op 30 juni 1785 verspreidde zich ineens het gerucht dat ze vrijgelaten zou worden. Haar kinderen meldden zich bij Van der Hoeven, want via via hadden ze gehoord dat Kaat al bijna buiten

⁸¹ GAR, OSA, no. 1179

⁸² GAR, OSA, no. 1161

⁸³ Van Rijn (1890), p. 203

⁸⁴ GAR, OSA, no. 1179

stond. Rond het stadhuis had zich al een grote menigte verzameld en dan vooral bij de tabakverkoper aan de overkant. Deze Barend van Leeuwen en zijn vrouw zijn hier nog over gehoord. Van Leeuwen verklaarde dat die avond om acht uur iemand snuiftabak was wezen kopen die had gevraagd 'of Gaat Mossel los was', maar Van Leeuwen wist nergens van.⁸⁵ Waarom hem dit gevraagd werd, wist hij niet. Kennelijk was hij toch niet duidelijk geweest, want een uur later had de vreugdevolle menigte zich al verzameld. Van Leeuwens vrouw vertelde dat er zelfs twee mensen het huis waren binnengevallen, die meenden dat Kaat Mossel daar misschien verborgen was en zelfs in het bed hadden gezocht (kennelijk duurde het sommigen te lang en fluisterde men dat ze was ontsnapt in plaats van vrijgelaten). Toen Van der Hoeven poolshoogte kwam nemen, moest hij het volk snel uit de droom helpen. Dat was ongetwijfeld een deceptie, maar er deden zich geen grote ongeregelheden voor. Men droop teleurgesteld af. Er is trouwens nóg een praatje geweest: twee weken eerder noteerde Gijsbert Jan van Hardenbroek in zijn dagboek dat een zekere Gaat aan Kaat Mossel een 'defi' (wapen) zou hebben gezonden, 'omme met haer te vegten, 'tsij met de vuist, met de degen of de pistool'.⁸⁶ Ook dit lijkt een indianenverhaal te zijn: geen van de processtukken, die handelden over alles wat Kaat Mossel in haar gevangenis bereikte, maakte melding van een dergelijk voorval.

Strafeis, pleidooi en vrijlating

Het proces tegen Kaat Mossel werd eerst voor de Rotterdamse Schepenbank gevoerd, maar later in beroep voor het Hof van Holland. Op 3 september 1785 eiste de Rotterdamse Hoofdofficier Paulus Gevers (de opvolger van Van der Hoeven) dat Kaat gestraft zou worden met geseling, brandmerking en tien jaar gevangenisstraf, waarna ze levenslang uit Rotterdam en Schieland verbannen zou worden. De *Rotterdamsche Courant* gaf op zaterdag 10 september in drie grote kolommen de strafeis weer en vatte samen wat Kaat Mossel precies werd verweten: Op 22 maart had zij bij het optrekken van Burgercompagnie nummer negen, staande in de Hoogstraat, geschreeuwd: 'Het is maar los kruyt, wat zullen daar de vry-blixems mee doen!' Vervolgens is zij 'hoezee' en 'Oranje boven' schreeuwend de compagnie met een grote troep mensen achternagelopen. In de Prinsestraat aangekomen heeft zij het volk aangezet tot het roepen van 'hoezee' en 'Oranje boven' en geroepen: 'Heb jylui niet meer voor ons Prinsje over?' Ook heeft ze daar van flessen wijn gesproken en gezegd dat 'het dien

⁸⁵ GAR, OSA, no. 1161

⁸⁶ R. Dekker, 'Revolutionaire en contrarevolutionaire vrouwen in Nederland, 1780-1800', In: *Tijdschrift voor geschiedenis* (1989), p. 545

avond wel lukken zoude' en het Vrijkorps en Elsevier naar de donder gewenst. Verder heeft ze de wacht voor de voeten gelopen en het volk ertoe aangezet hetzelfde te doen. Kortom: zij maakte zich schuldig aan 'oproer en verstooring van de publyke rust'.⁸⁷

De Schepenbank was verdeeld. Het was bekend dat de Rotterdamse Vroedschap in 1782 uit tien patriotten en veertien niet-patriotten bestond en deze verhoudingen telkens wisselden.⁸⁸

Mogelijk heeft de politieke voorkeur van de leden een rol gespeeld in de beoordeling van Gevers' vonnis. Als het aan enkele schepenen had gelegen, was Kaat op 26 januari 1786 in vrijheid gesteld, maar op 28 april 1786 stelden de patriotse schepenen Mirell en Hubert voor om Kaat te straffen door haar te kijk te stellen op het schavot achter het Raadhuis, met een bord voor de borst waarop 'Oproermaakster' stond, haar verder vier jaar gevangen te zetten in het tuchthuis en daarna te verbannen uit Rotterdam.⁸⁹ Nadat de Schepenbank Gevers' vonnis had afgewezen, ging hij in beroep bij het Hof van Holland. Op 30 mei 1786 zou het Hof van Holland concluderen dat zijn eis terecht was, vooral ook omdat Kaat 'uit haare aard en natuur [...] zulk eene principale rol gespeeld hadde'.⁹⁰

Willem Bilderdijk, destijds een jonge Haagse advocaat, wierp zich op als strafpleiter. Van acht september tot tenminste negen oktober verbleef hij vijf dagen per week in Rotterdam.

Tussen de stukken uit het strafproces bevindt zich een aantal velletjes met priegelige aantekeningen (waarschijnlijk van een rechtszitting), die een aardig inzicht geven in Bilderdijks manier van pleiten. De aantekeningen zijn zeer slecht leesbaar, maar in ieder geval is eruit op te maken dat Bilderdijk tamelijk hoog van de toren blies door Kaats

gevangenneming 'ridicuul' te noemen en de Hoofdofficier te wijdlopig.⁹¹ Ook zette hij vraagtekens bij de getuigen. Pieter Mannie vond hij bijvoorbeeld 'dronken' en een 'zot'.

Mannie was een niet serieus te nemen getuige, die zijn eigen verklaring niet eens begreep.

Getuige Paulus Verkaart vond hij 'wonderlyke conclusien' maken. De verklaringen waarin slechts getuigd werd dat Kaat op een bepaalde plaats was geweest, dienden te vervallen, omdat het er niet toe deed of ze er was geweest, maar alleen of ze iets 'kwaads' gedaan had.

En 'insulteerden, schreeuwen en schelden zijn qualificatien, geen faiten'.⁹² Op 6 januari 1785 eiste Bilderdijk dat Kaat Mossel onder handtasting uit de gevangenis ontslagen werd. Ze was met de ('onwettige') detentie al genoeg gestraft. Verder betoogde hij dat oproerig gedrag nog geen oproer betekende. En lijfstraf gold alleen onder uitzonderlijke omstandigheden en daar

⁸⁷ GAR, OSA, no. 1180

⁸⁸ A. van der Schoor, *Stad in aanwas* (1999)

⁸⁹ GAR, OSA, no. 1180

⁹⁰ NA, Hof van Holland, no. 2865

⁹¹ GAR, OSA, no. 1180

⁹² GAR, OSA, no. 1180

was in de zaak Kaat Mossel geen sprake van. In het verzoek om provisie en vrijlating onder handtasting liet hij procureur De Prill zeggen dat

de gevangene zich geenszins de vageerende, ongedetermineerde en zoo roekeloos als nutteloos gehazardeerde betigtingen aan welke de Heer Eijsscher R.O. zelfs toond zoo weinig gewigt te hegten, dat hij dezelve niet tot fundament van zijne accusatie heeft kunnen of durven allegueeren en die evenals de qualificatiën van sommige der onschuldige daaden en der Meeren Eijsschers conclusie van Eijssch [...] niet schijnen te kunnen dienen, dan eeniglijk tot een blijk van de animositeit welke bij den Heer Eijsscher of die van zijnen Raade ten reguarde van de Gevange en verweerderesse schijnt te subsistereen.⁹³

Deze beschuldiging maakte Gevers behoorlijk kwaad. Hij antwoordde dat hij

niet ongemerkt kan laten passeeren de indolente airs welke de advocaat van de Gevangene en verweerderesse zig gegeven heeft om niettegenstaande hem niet bekend kan zijn, zijne verplichting om tegen den Heer Eijsscher R.O. zig van dergelijke verregaande licentie te onthouden, en dat hem iets dergelijks voor de respectieve Hoven van Justitie tegens den Procureur-Generaal bestaande, eene onvermijdelijke correctie, ten minste door middel van een hartige reprimande te wachten zoude staan, door hem op een niet minder indiscreete en onwaaragtige wijze te taxeeren van animositeit ten regarde van den gevangene [...]

Gevers gaf evenwel aan geen verdere stappen te ondernemen, maar als zoiets nog eens voorkwam, zou hij niet nalaten 'gebruik te maken van de noodige middelen om zig deswegens een gepaste satisfactie te bezorgen'.⁹⁴

Maar Bilderdijk had nog meer in petto en reageerde op inventieve en sarcastische wijze: hij liet Kaat Mossel optreden als *zijn* advocaat:

Daar de Gevangene en Verweerderesse in deezen het patronie van een advocaat geniet op wien zij zig geenzints genoodzaakt of bevoegd agt om in vice versa de defensie van dien Advocaat op zig te nemen tegens de gantsch siguliere en ongepaste invecties welke 't den Heer Eysscher R.O. heeft kunnen gelusten zig bij zijn conclusie van replicq [...] te veroorloven, [...] dan dat zij Gevange en Verweerderesse niet voorbij kan met een enkel woord aan des Regters Consideratien over te geven, hoe wel of kwalijk het den Heer Eysscher in de eerste plaats toesta, zig op eene zoo sterke wijs te beklagen en (oft ware) geraakt te houden over een zeer eenvoudig beklag [...] van welk beklag gegrondheid of ongegrondheid ten zijnen tijde in dezen processe blijken zal zoo wel als de bij haar nog getuygd wordende onschuld [...] ⁹⁵

⁹³ GAR, OSA, no. 1180

⁹⁴ GAR, OSA, no. 1180

⁹⁵ GAR, OSA, no. 1180

Ook dit stelde Gevers niet op prijs. Namens zijn procureur Van der Looij liet hij weten dat hij het een 'zeer geaffecteerde inventie' vond om na zich zulke 'laesieve' opmerkingen te hebben veroorloofd 'quasi zijne meesteres [te laten] spreken op eene wijze, als of zij het voornaamste deel in het stellen harer respective conclusie had'. Op de mededeling dat Kaat het betreurde als oproermaakster aangemerkt te worden, reageerde hij door te stellen dat zij die naam ruimschoots verdiend had. Ook in het rapport van de commissie werd gesproken van een 'zeer aanstotelijk pleidooi' van Bilderdijk. Het was niet de eerste keer dat zijn brutaliteit stof deed opwaaien, want de Procureur-Generaal van het Hof van Holland had zich als eens kwaad gemaakt in een zaak van een Leidse fruitvrouw die echtelijke problemen had. Hij had zich 'ten uiterste gevoelig' getoond, omdat Bilderdijk zich in zulke 'laesive termen' te zijnen opzichte had durven 'emanciperen'.⁹⁷ Op 2 februari verzocht Bilderdijk het Hof om de zittingsdatum een week te vervroegen om Kaat, die toen al zeventien maanden in een 'donkere, akelige en veele opsigten harde gevangenis niet zonder vehemente benadeeling van haare gezondheid'⁹⁸ had doorgebracht, niet langer te kwellen, maar dit werd niet toegewezen.

Twee weken eerder had de Hoofdofficier te kennen gegeven dat hij eigenlijk geen reden had om Keet Swenk, die ook nog altijd vastzat, langer in hechtenis te houden. Hij had 'geen materie gevonden om tegens dezelve eenige crimineelen eisch te doen'.⁹⁹ Na een discussie tussen de Gecommitteerden, die tegen vrijlating waren, en schepenen, die verdeeld waren, werd besloten om Keet onder handtasting vrij te laten. Intussen zat Kaat nog vast. Eind juni verzocht Bilderdijk om verplaatsing naar de Voorpoort van het Hof van Holland in Den Haag, omdat dat handiger was (ze moest 'tot haar defensie diverse conferentien [...] houden met haar zich in Den Haag bevindende practisijs'¹⁰⁰). Hiertoe werd begin juli 1786 toestemming gegeven.

De commissie sprak in haar rapport van november 1786 haar afkeuring uit over de hele gang van zaken rondom het onderzoek naar Kaat Mossel en Keet Swenk. Met uitzondering van Gevers, Mirell en Hubert werd het College van Justitie gehegeld. Als dit college met alle ernst en vermogen had meegewerkt om de vrouwen tot bekentenissen te brengen en aan hen, 'in plaats van een ongepast medelyden, een respectabele fermiteit' had betoond, dan was de waarheid ten volle openbaard 'en de heimelyke aanvoorders in hun verborgen schuilhoeken

⁹⁶ GAR, OSA, no. 1158

⁹⁷ J. Bosch, *Mr. W. Bilderdijks briefwisseling 1772-1794* (1955), p.148

⁹⁸ NA, Hof van Holland, no. 3151

⁹⁹ GAR, ORA. No 191

¹⁰⁰ , NA, Hof van Holland, no. 5101

ontdekt geworden'.¹⁰¹ Gissingen waren in het rapport niet mogelijk, maar de pogingen van de commissie om achter de waarheid te komen, waren door de regenten verhinderd. Wat betreft Kaat: doordat haar venster niet goed sloot, konden mensen bij haar komen en had ze zich kunnen laten instrueren over haar defensie. De commissie ging niet zo ver door te stellen dat haar venster met medeweten van de schepenen onklaar was gemaakt, maar wel verweet ze hen laks te zijn geweest. Ook was Kaats gevangenschap 'op eene buitengewone wyze verzacht en veraangenaamd' en daarmee doelde de commissie niet zozeer op de drank en spijs die haar kon worden gebracht, en zelfs niet op de toestemming die ze had om voor de kleermakers te werken, maar wel dat het zover had kunnen op de verjaardag van prinses Louisa. Ook beschuldigde de commissie Hoofdofficier Van der Hoeven en enkele schepenen van voortrekkerij: Kaat en Keet zouden meer gekost hebben dan de andere gedetineerden. Tenslotte waren de verhoren 'ten uiterste flauw en zonder nadruk' gehouden. De confrontatie met getuigen schenen dikwijls meer te dienen om de getuigen onzeker te doen worden, dan om Kaat haar schuld te doen betuigen. Hierdoor was het onderzoek naar de heimelijke aanvoerders gestokt en was het extraordinaire proces over die aanvoerders vruchteloos afgelopen. De commissie had bijvoorbeeld twijfels over Van der Heym, maar niets hard kunnen maken. Zo kon het komen tot het ordinaire proces tegen Kaat, dat nog steeds liep toen het rapport werd geschreven.

In 1786 en 1787 was het in diverse steden tot een patriotse machtsovername gekomen, maar na de inval van het Pruisische leger werd Oranje in ere hersteld en voor iedereen die om de zaak van Oranje in staat van beschuldiging of in hechtenis was gesteld, werd amnestie afgekondigd. Op 3 oktober 1787 presenteerde Bilderdijk echter een rekest aan het Hof van Holland, waarin hij verklaarde dat Kaat 'als zig zelve geenerhande misdrijf, nog eenigzins strafbaar excès bewust [...] haare gevangnisse niet wenscht te verlaaten, als iemand, die, hoewel schuldig, alleen door de gunst en vrijstelling van den Souverain aan de straffe en poenaliteiten bij de wetten bepaald onttrokken word'.¹⁰² En omdat had haar gezondheid eronder geleden had, haar kostwinning verloren was gegaan en ze van een middelmatig bestaan tot een staat van volstrekte behoefte was gebracht, eiste Bilderdijk een vergoeding van proceskosten. Nadat ze op 5 oktober was verschenen voor de Raad, werd op 24 oktober 1787 besloten dat Kaat een vergoeding zou krijgen van 3642 gulden en achttien stuivers. Op 4 december wees ze bij haar notaris, ook Woutherus de Prill, Justus de Blij aan

¹⁰¹ GAR, OSA, no. 1158

¹⁰² GAR, OSA, no. 1180

als beheerder van haar geld.¹⁰³ Volgens de overlevering zou ze met een erewacht van de Voorpoort naar Rotterdam zijn gebracht.¹⁰⁴ Het is moeilijk om te achterhalen of dat waar is, maar in ieder geval deed de *Rotterdamsche Courant* er geen melding van. Sommige verhalen moeten misschien met een korrel zout genomen worden, want nakomelingen beweerden ook dat Kaat Mossel het jaar 1813 nog meegemaakt had. Dat was absoluut onmogelijk, want Kaat was toen al vijftien jaar dood.

Terug in Rotterdam

Het geldbedrag betekende niet dat Kaat op haar lauweren kon gaan rusten. Ze had haar ambt jarenlang niet kunnen uitoefenen en dus geen inkomsten gehad, maar wel kosten gemaakt. Of ze nu rijk geworden is van dit geld is moeilijk na te gaan (de boeken van De Prill noemen geen bedrag), maar uit één van de gesprekken die ze in de gevangenis met haar dochter voerde, bleek dat ze nog geld moest betalen voor haar huis; kennelijk was dat nog niet afbetaald. Op 19 augustus 1788 adverteerde Catharina Mulder, 'bygenaamt Kaat Mossel', in de *Rotterdamsche Courant* met een koekkraam aan de Hoenderbrug en verzocht 'een yders gunst en recommandatie'.¹⁰⁵ Hiernaast bleef ze echter keurvrouw der mosselen. Haar dochter nam dit ambt in 1795 van haar over, maar daar was wel iets aan voorafgegaan. De Republiek was inmiddels door de Fransen veroverd en Willem V naar Engeland gevlucht. De wethouders van Rotterdam hadden in juni 1795, het 'eerste jaar der Bataafsche Vrijheid', besloten om alle ambtenaren die zich in 1787 en 1788 schuldig hadden gemaakt aan geweld, plundering, belediging en aanranding van hun medeburgers, uit hun ambt te schorsen. Hun ambten werden gegeven aan personen van wier 'braafheid, eerlijkheid, vlijt en vaderlandsgezindheid' men ten volle overtuigd was. Onder de geschorste ambtenaren waren Leendert Aerdenhout, de hoofdman van het zakkendragersgilde, en Catharina Mulder, keurvrouw der mosselen'.¹⁰⁶ Er werd niet vermeld wat ze op hun kerfstok hadden, maar mogelijk was Kaat bijvoorbeeld op de avond van 4 augustus 1788 bij een volksoploop tegen de burgerwacht aanwezig geweest. De getuigenverklaringen noemden geen namen, maar het gemeen had geen plaats willen maken voor de wacht, waarop een gevecht ontstond tussen het volk, de burgerwacht en de schildwachten bij het stadhuis. Het volk riep onder andere: 'Men moet die blixems ophangen' en werd vervolgens door de schildwachten met geweren

¹⁰³ GAR, ONA, no. 3425

¹⁰⁴ Van Rijn (1890)

¹⁰⁵ *Rotterdamsche Courant*, no. 100 (19 augustus 1788)

¹⁰⁶ GAR, OSA, no. 190

geslagen.¹⁰⁷ In de boeken van de schout kwam Kaat in die periode niet voor, dus als ze erbij was, is ze niet opgepakt. In 1788 werd ze nog genoemd in het boekje *Verheerlijkt en verlicht Rotterdam*, dat de versieringen beschreef die het Rotterdamse volk op de verjaardag van Willem V had opgehangen.¹⁰⁸ In hoofdstuk 3 kom ik hierop terug, maar misschien had Kaat Mossel op die dag uitlatingen gedaan die reden waren om haar in 1795 te schorsen. Kaat Mossel zou volgens Te Lintum, schrijver van een geschiedenis van Rotterdam en bron van de Winkler Prins Encyclopedie¹⁰⁹, in grote armoede gestorven zijn (In hoofdstuk 4 kom ik terug op Van Lintums twijfelachtige aanname).¹¹⁰ Van een testament of boedelinventaris is in elk geval geen sprake. Volgens de Schuldboeken in het Rotterdams Gemeentearchief sloot Kaat in 1792 een lening af bij Apolonia Huisman, weduwe van Gerrit de Vessem. De lening was 'speciaal verzekerd' op het huis aan de Zwanesteeg en het was de bedoeling om de schuld met honderd gulden per jaar af te lossen.¹¹¹ Mogelijk was het een soort pensioenvoorziening, waarbij Kaat het bedrag op voorhand kreeg. Toen Apolonia in 1805 gestorven was, bleek dat de schuld nog niet was afgelost: hij bedroeg (na 2300 gulden geweest te zijn) 1400 gulden. De erven van 'Kaatje Mulder' waren inmiddels eigenaar van het huis en dus debiteurs. Na veertien jaar had er meer afgelost moeten zijn dan negenhonderd gulden, maar dat Kaat in 1792 had afgesproken om jaarlijks honderd gulden te betalen, blijkt dat ze destijds geld had om dat te doen. Dat er in 1805 minder was afgelost dan afgesproken, betekent misschien dat haar kinderen na haar dood in 1798 minder konden betalen dan nodig was. En na haar ontslag uit het keurvrouwenambt in 1795 was ze er vast op achteruitgegaan. Maar of ze in grote armoede stierf? Uit het Notarieel Archief blijkt nog iets opmerkelijks: In mei 1791 had kurkensnijder Dirk Elton Kaat Mossel opgenomen in zijn testament. Zijn neven en nichten kregen bedragen die varieerden van 1000 tot 2000 gulden, maar Kaat kwam er evenmin slecht vanaf met 500 gulden. Elton overleed in november 1792.¹¹² Het is goed denkbaar dat Kaat de lening met Apolonia had afgesloten met het oog op dit geldbedrag. Uit de ambtenboeken blijkt dat Dirk Elton naast kurkensnijder ook hoofd van het glas-, kanne- en aardewerkverkopersgilde was.¹¹³ Was hij een goede vriend van Kaat geweest?

¹⁰⁷ GAR, OSA, no. 1195

¹⁰⁸ *Verheerlijkt en verlicht Rotterdam, of beschrijving der plechtige illuminatiën en decoratiën welke binnen voornoemde stad hebben plaats gehad, den Ssten maart 1788* (1788)

¹⁰⁹ *Winkler Prins Encyclopedie*, deel 16 (1992)

¹¹⁰ C. te Lintum, *Rotterdam in de loop der eeuwen*, deel 1 (1906)

¹¹¹ GAR, ONA, no. 3325

¹¹² GAR, ONA, no. 3311

¹¹³ GAR, OSA, no. 2049

Kaat Mossel, of 'Caetje Mulder, weduwe van Leendert de Lange, in de zwanesteeg agter 't Klooster, 76 jaren' stierf op 29 juni 1798.¹¹⁴ Op 3 juli werd ze begraven op het Janskerkhof, vlakbij de Zwanesteeg. In het register van betaalde begrafenis kwam zij niet voor en helaas is het register van pro deo-begravenissen verloren gegaan. In deze registers werd de doodsoorzaak bij de namen geschreven, maar er is dus niet meer na te gaan waar ze precies aan gestorven was. Het feit dat er niet voor haar begrafenis betaald is, geeft aan dat ze minder geld gehad moet hebben toen ze stierf of dat haar nabestaanden weinig geld hadden. Rond dezelfde tijd overleed een 43-jarige timmermansknecht uit de Zwanesteeg aan de tering en voor zijn begrafenis was wel betaald: drie gulden. Dat leek het minimumbedrag te zijn; het hoogste bedroeg dertig gulden.¹¹⁵ Het Janskerkhof werd vanwege de sloop van de stegen in 1889 geruimd en de lichamen werden overgeplaatst naar de Crooswijkse begraafplaats. Van Rijn: 'Dat ruimen is met alle mogelijke omzichtigheid geschied, elk gevonden voorwerp of bijzonder gebeente werd nauwkeurig gezien, maar niets herinnerde daarbij aan Kaat'¹¹⁶. Dat suggereert dat men daar doelbewust naar op zoek is gegaan. Jammer dat men niets vond, maar wat zou men eigenlijk gevonden kunnen hebben?

Stadgenoten over Kaat

Dat Kaat in haar stad een veelbesproken figuur was, blijkt uit verschillende verklaringen van getuigen. Wanneer zij stonden te kijken naar het volk dat stennis stond te trappen, wezen ze naar Kaat en zeiden: 'Dat is nou Kaat Mossel' tegen degenen die haar wel van naam kenden, maar nog nooit gezien hadden. Petrus Wilhelms zei tegen schilder Brassier, wijzend op Kaat: 'Daar is Kaat Mossel en haar trouw'.¹¹⁷ Zelf leek ze het niet altijd leuk te vinden dat iedereen die naam te pas en te onpas gebruikte, zo blijkt uit een verklaring van Charles Mieville eind 1785. Op 3 april 1784 zat Kaat een tijdje op de stoep van het huis van Dirk Casseling. Casseling vroeg Mieville of hij Kaat Mossel eens wilde zien en had haar aangewezen. Hierop ging Mieville naar haar toe en zei: 'Kaat Mossel ben je hier, ik meende datje bij de wacht was'. Zij beet hem toe: 'Dat zie je beter, en ik hiet geen Kaat Mossel, maar Kaat Mulder'.¹¹⁸ Ook uit een gesprek van Martijntje Kalf met twee mannen bleek dat Kaat Mossel de tongen losmaakte. Martijntje Kalf had in 1784 enkele weken vastgezetten wegens verdenking van het

¹¹⁴ *Naamlyst der getrouwde en overleden personen binnen de stad Rotterdam (1797-1798)*

¹¹⁵ GAR, OSA, no. 4488

¹¹⁶ Van Rijn (1890), p. 219

¹¹⁷ GAR, OSA, no. 1179

¹¹⁸ GAR, OSA, no. 1179

voeren van oproerige gesprekken.¹¹⁹ Uit één van haar gesprekken kunnen we opmaken dat sommigen vonden dat Kaat Mossels daden in geen verhouding stonden met haar bekendheid. In een gesprek met juwelier Arnoldus Otjens, goudsmit Pieter van Oers en winkelier Jan Spindel had Martijntje laten vallen dat ze van de prins hield omdat zijn voorvaderen voor land en kerk gestreden hadden. Hierop zei een van de mannen dat er weliswaar veel gesproken werd over Kaat Mossel, maar dat Martijntje haar wel de baas zou zijn. Martijntje antwoordde dat ze dan maar in de Achterkloosterbuurt moest gaan wonen, want in haar eigen buurt kon ze geen aanhang krijgen, daar woonden geen prinslui. Een vrouw mengde zich in het gesprek en zei over Kaat Mossel: 'Die is ook al geen knip voor haar neus waard', waarop Martijntje aanvulde: 'Daar word meer van Kaat Mossel gesproken, als het in der daad is. Otjens sprak: 'Ja zy word maar gebruikt als een werktuig van de grooten'. En Spindel besloot: 'Ja daar de duyvel niet komen en kan daar stuurd hy ordinair een oud wyf.'¹²⁰ Het dienstmeisje van Pieter van Oers, in wiens huis het gesprek zou hebben plaatsgevonden, werd geconfronteerd met deze uitspraken en bevestigde de meeste, maar ze was niet de hele tijd bij de conversatie aanwezig geweest.

Ook Hoofdofficier Van der Hoeven zei wat hij van Kaat Mossel vond. Toen drie fruitvrouwen bij hem langsgingen om hem te informeren over verhalen die over Kaat Mossel de ronde deden (betreffende haar bemoeienis met Catharina de Bel), bedankte hij hen en sprak stoer dat hij 'zo min bevreesd was voor Kaat Mossel als voor de kaers', terwijl hij een kandelaar verzette.¹²¹

Het lijkt erop dat Kaat Mossel haar Oranjegezinde stadgenoten aan zich wist te binden door het beloven van wijn (zelf hield ze trouwens ook wel van een glaasje). Ze riep 'hoezee' en 'Oranje boven' en moedigde de meute aan door te schreeuwen: 'Heb jylui niet meer voor ons prinsje over?' Ze zal menigtes aan de gang hebben kunnen maken. Maar of ze nu echt een instrument is geweest van lieden die de boel wilden ontregelen? Het onderzoek dat de commissie daar naar voerde, liep vruchteloos af. Alleen Ignatius Jansen lijkt een discutabele rol gespeeld te hebben. Het is ook mogelijk dat Kaat Mossel handig gebruik maakte van de Oranjegezindheid van mensen als Van der Heym, om zo aan geld te komen. Kennelijk viel er voor haar wel te vrezen (al beweerde Van der Hoeven het tegendeel). Haar scheldwoorden doen tegenwoordig nogal onschuldig aan, maar in die tijd werd aan het

¹¹⁹ GAR,ORA,no. 188
¹²⁰ GAR,OSA,no. 1167
¹²¹ GAR,OSA,no. 1179

gebruik van de woorden 'donders' en 'bliksems' zwaar getild. Ook zal ze inderdaad met stenen hebben gegooid. Het punt waarop ze zich het meest onderscheidde van andere scheldende oranjeklanten was haar neiging tot omkoping (met wijn) en het ritselen van geld. Maar spectaculaire dingen deed ze niet en evenmin was het haar bedoeling om een dappere vrouw te zijn die er niet voor schroomde op te komen voor het Oranjehuis, zoals ze later zou worden voorgesteld. Kaat Mossel was niet anders gewend dan voor Oranje te zijn en liet zich meevoeren door de sentimenten in een woelige periode.

Hoofdstuk 2: Beeldvorming

De icoon Kaat Mossel

Wat er in de loop der tijd allemaal over Kaat Mossel is gezegd en geschreven, zegt meer over degenen die dat deden dan over de vrouw zelf. Voor historische figuren geldt dan ook een probleem: ze vinden geen plaats in een gestructureerd geschiedverhaal, maar staan voor een bepaalde waarde of een bepaald type activiteit. Ze worden gemakkelijk een 'type' dat niet alleen losstaat van het gangbare geschiedverhaal, maar ook van de gemeenschap waarin zij leefden en de groepen waartoe zij behoorden.¹²²

Er zijn verschillende 'beelden' van Kaat Mossel die zich in verschillende tijdvakken manifesteerden. Tussen 1783 en 1795 verschenen tientallen (als er het niet meer zijn) pamfletten, krantenberichten en (spot)prenten over Kaat Mossel, waarin iedereen kon beweren wat hij wilde. In haar eigen tijd was Kaat Mossel een dankbare figuur om de draak mee te steken. Aan de andere kant is zij in haar eigen tijd ook vereerd of op z'n minst bewonderd, omdat men haar in 1786 gemaakte portret kon kopen. Van daadwerkelijke verering was geen sprake: orangistische publicaties schreven niet over haar als heldin, maar eerder als slachtoffer. In de loop van de negentiende eeuw en in de twintigste eeuw verschenen er lofdichten, toneelstukken, samenspraken, levensbeschrijvingen en afbeeldingen, waarin men óók kon beweren wat hij wilde, al was het dan in positievere zin. Naar Kaat Mossel zijn vandaag de dag talloze boten, café's en restaurants genoemd. Er bestaat zelfs een online hulpdienst voor vrouwen die 'Kaat Mossel' heet. Het mag duidelijk zijn dat dit weinig te maken heeft met de echte Kaat Mossel en dat haar naam slechts nog gebruikt wordt omdat het een (vrouwen)naam is.

Over idolen en iconen heeft Willem Frijhoff een aantal dingen opgemerkt.¹²³ Van oorsprong is 'idool' een religieuze term, waarbij het idool ('beeld') stond voor een beeld van een godheid, maar vanaf de zeventiende eeuw kon ook een mens een idool zijn. Door het gegeven dat men rond 1786 Kaat Mossels portret kon kopen (en wellicht inlijsten en ophangen) lijkt Kaat Mossel in die tijd voor sommigen een idool geweest te zijn. In later eeuwen was ze echter niet iemand van wie portretten werden opgehangen, maar een historisch voorbeeld: een icoon. Dat is een teken dat verwijst naar wat het uitbeeldt, in de vorm van een gestandaardiseerde afbeelding van de gewenste werkelijkheid. Het verwijst naar iets wat werkelijk heeft plaatsgevonden, of wat naar het inzicht van de toeschouwer kan hebben

¹²² W. Frijhoff, *'Geschiedenis, feiten en beeldvorming'*. In: *Kleio* (1998), p.8

¹²³ W. Frijhoff, *Heiligen, idolen, iconen* (1998)

plaatsgevonden. Hoewel sommige iconen kunnen worden verheerlijkt, wordt een icoon vooral gebruikt om bepaalde gebeurtenissen of personen die voor bepaalde groepen waardevol worden geacht in herinnering te blijven houden. In tegenstelling tot een heilige of een idool hoeft de icoon niet per se sympathie op te roepen, maar kan het ook voor iets verwerpelijks of verachtelijks staan, zoals een dictatoriaal regime. Als je het zo stelt, was Kaat Mossel in haar eigen tijd al een icoon voor de patriotten, een icoon dat voor iets verwerpelijks stond. Ook een gebeurtenis kan als icoon fungeren. Zo kent iedereen bepaalde iconen uit de geschiedenis, zoals de moord op Bonifatius als de laatste stuiptrekking van het heidendom en de Beeldenstorm als icoon van de heilige toorn van het volk tegen de roomse corruptie.¹²⁴ En juist doordat ze een rechtstreekse relatie met de waarneming van de werkelijkheid onderhouden, zijn iconen ook niet universeel (Hansje Brinker is in Amerika een icoon van heldenmoed, maar in Nederland niet, omdat wij met onze kennis van Waterloo weten dat het onmogelijk is om met de duim een gat in de dijk te dichten).

Veel historische gebeurtenissen worden het liefst aan personen opgehangen: Van Speyk die 'liever de lucht in' vliegt als icoon van vaderlandse heldenmoed, Kaat Mossel en Kenau Hasselaar als icoon van vrouwelijke weerbaarheid en vaderlandsliefde. Centrale persoonlijkheden uit geschiedenis en samenleving spelen vaak de rol van icoon, ze zijn 'figuren' in beide betekenissen van het woord: zowel een publieke persoon als het beeld van een meer algemene waarde.¹²⁵ Een interessante iconische persoon is Anna Maria van Schurman (1607-1678), die niet altijd dezelfde waarden verbeeld heeft. In de zeventiende eeuw werd ze bewonderd als een geleerde maagd, een femme savante, maar in de achttiende eeuw werd ze veel meer gezien als een toonbeeld van gevoeligheid. De negentiende eeuw kende een 'Schurman-revival', waarbij men vooral haar 'levendige vroomheid' en deugdzaamheid benadrukte.¹²⁶ Dit paste in de sfeer van God, Nederland en Oranje, iets waar ik later op terugkom. Iets soortgelijks lijkt gebeurd te zijn met Kaat Mossel. In de achttiende eeuw werd haar naam vooral gebruikt om afkeer uit te drukken, terwijl ze in de negentiende en begin-twintigste eeuw zou worden geprezen om haar zuivere vaderlandsliefde, eerlijkheid en dapperheid. Kaat Mossel staat ook niet los van de stad waar ze vandaan kwam. In een artikel in het *Rotterdamsch Jaarboekje* merkte Frijhoff op dat de Rotterdamse bevolking met een nostalgische blik naar het verleden kijkt en hij vroeg zich af wat de elementen zijn waaraan het gemeenschapsgevoel zich hecht:

¹²⁴ Frijhoff, *Heiligen, idolen, iconen* (1998)

¹²⁵ Idem

¹²⁶ Idem

De geschiedenis van de stad? De wijkstructuur? Stedelijke symbolen, zoals het stadhuis, Zadkine's beeld, de Hef, de Kuip, hotel New York? Centrale figuren waarin de stad zich herkent: ooit Jonker Frans, later Erasmus, Kaat Mossel, Bep van Klaveren, en in de toekomst wellicht Lee Towers? ¹²⁷

Kaat Mossel als figuur waarin de stad zich herkent, als 'opgestroopte mouwen'- figuur, een daadkrachtige Rotterdamse: Zeker in de twintigste en eenentwintigste eeuw lijkt het een beeld dat men, binnen en buiten Rotterdam, graag ziet.

Ook moet Kaat Mossels vrouw-zijn een rol hebben gespeeld in de beeldvorming. Het lijkt geen toeval te zijn dat veel strijdbare vrouwen een plaats in de geschiedenis hebben verworven. In Rotterdam was rond dezelfde tijd als Kaat Mossel een man in touw voor oranje, Abraham de Zoete geheten, tegen wie ook een proces werd gevoerd. In Leiden roerde Adrianus Trago zich, maar toch is Kaat Mossel als enige nog bekend, Jeanne d'Are en Kenau Hasselaer: een vrouw die zich 'verzet' lijkt toch meer tot de verbeelding te spreken dan een man.

De behoefte aan historische figuren

De geschiedenis kent een grote hoeveelheid iconen en er komen er dagelijks bij. Ons geschiedbeeld is uit een opeenvolging van iconen opgebouwd, en ontleent hier zijn betekenis en consistentie aan. ¹²⁸ De volgende voorbeelden illustreren hoezeer mensen van metaforen houden en op zoek kunnen zijn naar personen om zich te sterken in hun eigen ideeën en ideologieën. Voorbeelden zijn van alle tijden en alle plaatsen en uiteraard kan men voorbeelden vinden in mensen die tegelijkertijd leven, maar het is het gemakkelijkst om hier historische personen voor te gebruiken: ze leven niet meer, ze zijn geschiedenis en zo kunnen ze eenvoudig uit hun context worden gehaald.

Zo lijkt de beeldvorming rond Jeanne d'Are in de meeste gevallen in niets op de beeldvorming rond Kaat Mossel (want de levensloop van de vrouwen lijkt ook in niets op elkaar), maar toch is het een voorbeeld van hoezeer mensen behoefte hebben aan een voorbeeldfunctie van historische figuren. Jeanne d'Are heeft eeuwenlang de fantasie van kunstenaars, dichters, filmregisseurs en geschiedschrijvers geprikkeld en behoort tot de weinige vrouwen in de Europese geschiedenis die onsterfelijk geworden zijn. Op Jeanne d'Are projecteerde iedereen zijn eigen dromen en idealen. Ze is voorgesteld als hoer en

¹²⁷ W. Frijhoff, 'Identiteit verteld: beelden uit Rotterdams geschiedenis'. In: *Rotterdams Jaarboekje* (1996), p. 281

¹²⁸ Frijhoff, *Heiligen, idolen, iconen* (1998)

heldin, als aangeklaagde en veroordeelde, als martelares en heilige, als krijgster. In de vijftiende en zestiende eeuw werd ze voorgesteld als bovenmenselijk, als een wonder. De Verlichting bracht het heldenbeeld uit de Middeleeuwen aan het wankelen: de goddelijke inspiratie en het geloof in wonderen werden bijvoorbeeld door Voltaire in twijfel getrokken. Zodoende werd Jeanne d'Are bestempeld als hersenspinsel van de donkere Middeleeuwen waarin in wonderen geloofd werd. Maar toen Napoleon in 1803 had besloten haar te gebruiken als symbool van de nationale eenheid van Frankrijk, veranderde deze houding en werd ze weer onderdeel van de Franse maatschappij. De Franse republikeinen, die de Middeleeuwen eigenlijk beschouwden als tijdvak van tirannie met feodaliteit met adel en monarchie en donkere bijgelovigheid, bestempelden boerenmeisje Jeanne ten behoeve van hun idealen als 'Meisje uit het volk'. In de vijftiende en zestiende eeuw was ze nog als schaapherderin voorgesteld, maar nu veranderde ze als 'meisje van het volk' in een representant van de onderklasse. Rond het midden van de negentiende eeuw was ook de belangstelling voor de psychiatrie gegroeid. Er werd geprobeerd om Jeanne's metafysische krachten en visioenen op een medische en psychiatrische manier te verklaren en men kwam tot de slotsom dat Jeanne een psychopaat geweest moest zijn. In de twintigste eeuw werd ze echter gezien als voorbeeld van moed en standvastigheid.¹²⁹ In de marxistische leer van de twintigste eeuw fungeerde ze zelfs als een proletariër die succes had op het politieke toneel. Het Front National gebruikte Jeanne d'Are eind twintigste eeuw als symbool voor het 'pure' Frankrijk.

Jeanne d'Are heeft van diverse groepen een specifieke rol en functie gekregen. Zo kan iedere vrouw die een onafhankelijke, zelfbewuste rol speelt in een door mannen gedomineerde wereld worden bestempeld als de Jeanne d'Are op haar terrein (De betreffende heldin is soms zelf een historische figuur: Gravin Mathilde van Toscane uit de elfde eeuw werd in 1934 vanwege haar rol in de politiek door haar biograaf als een Italiaanse Jeanne d'Are bestempeld, hoewel ze wellicht haar eigen plaats in de geschiedenis had verdiend).¹³⁰ Het gebruik van historische personen als symbool, parallel of metafoor kan overdreven vormen aannemen. Door alle verschillende belangen van de groepen zijn veel voorstellingen over Jeanne ontstaan die elkaar tegenspreken. En doordat de voorstellingen die van haar zijn gemaakt niet klopten

¹²⁹ D. de Boer, 'Joan of Are, the historical actuality of a fascination'. In: *Joan of Are, Reality and myth* (1994)

¹³⁰ De Boer (1994)

met Jeanne d'Arc zelf, zullen zowel kunstenaars zich met de historische Jeanne en de Jeanne-beelden bezig blijven houden.¹³¹

In Nederland is Kenau Hasselaer nog het meest met Kaat Mossel te vergelijken, niet zozeer om haar daden, als wel om de manier waarop men later naar hun daden keek (en omdat zowel 'Kenau' als 'Kaat Mossel' een 'vrouw met haar op d'r tanden' betekent). In 1572 zou Kenau Simonsdochter Hasselaer zich in Haarlem met twee vrouwenvendels hebben verzet tegen de Spaanse belegering. In haar eigen tijd werd ze al als een heldin beschreven: Johannes Arcerius schreef in 1573 in zijn 'Historie ende waerachtig verhael' over de 'seer manlijcke vrouw', 'een Manninne': 'Kenu'.¹³² Maar hij schreef niet wat ze precies deed ter verdediging van Haarlem, net zo min als de andere dagboekschrijvers die melding van haar maakten. Twee Duitse bronnen traden in details, maar hun verhalen waren te fantastisch om waar te zijn. Er is geen wapenfeit dat met zekerheid aan Kenau kan worden toegeschreven, maar er zoveel tekenen overgeleverd van haar doen en laten dat ze niet zomaar een verzinsel kan zijn geweest. Er verschenen tijdens haar leven ook talrijke prentjes met haar beeltenis als heldin van Haarlem. Na haar dood is ze één van de meest bejubelde vrouwen uit de vaderlandse geschiedenis geworden. Ze groeide uit tot een icoon van het Haarlemse beleg, maar ook was ze de meest exemplarische vrouw van de vaderlandse heldenstrijd tegen de Spaanse tirannie. Er waren meer vrouwen die naam hadden gemaakt met dapper optreden ter verdediging van hun stad, zoals Trijn Rembrants van Alkmaar, de Leidse Magdalena Moons en Christina van Lalain in Doornik, maar Kenau werd een soortnaam. Haar naam als voorvechtster van de Haarlemse vrouwen werd tijdens het beleg zelf gevestigd. Volgens Gerda Kurtz, die in 1956 een studie over haar publiceerde, zijn de verhalen rond haar militaire optreden te herleiden tot de mythevorming die sinds Arcerius' verhaal heeft plaatsgevonden. Zijn anekdote werd klakkeloos overgenomen en in de loop der tijd zo aangedikt dat de historicus Hooft zelfs meende dat Kenau driehonderd vrouwen had aangevoerd (Daarmee ging Kurtz wel voorbij aan het feit dat Duitse verhalen in 1573 al in hun eigen bewoordingen verslag hadden gedaan van de strijd die Haarlemse vrouwen gevoerd hadden).

Sinds het verschijnen van de Nederlandse versie van het werk van de historicus Van Meteren in 1599 hoorde het verhaal van Kenau's mannenmoed tot het vaste repertoire van de vaderlandse geschiedenis. *De Spaensche Tyrannye* uit 1621 stelde expliciet dat ze ('Seer vroom heeft haer ghetoont een weduwe ghenaeemt Kenu') een plaats in de

¹³¹ H. Röckelein, 'Jeanne d'Arc als Konstruktion der Geschichte'. In: *Jeanne d'Arc oder wie Geschichte eine Figur konstruiert* (1996), p. 9-28

¹³² E. Kloek, Kenau. *De heldhaftige zakenvrouw uit Haarlem (1526-1588)* (2001), p. 53

geschiedenisboeken verdiende.¹³³ Ook werd na haar dood een groot aantal portretten geschilderd en zijn er een grote hoeveelheid parafernalia bewaard gebleven. Verwanten van de Hasselaers lieten zich al op haar voorstaan, zo blijkt uit de portretten die in diverse particuliere collecties zijn getraceerd. Door de familie werden ook allerlei wapens bewaard die Kenau gebruikt zou hebben. Haar roem nam in de loop der jaren alleen maar toe.

Toneelstukken, gedichten en romans werden aan haar gewijd, waarin ze werd voorgesteld als een deugdzame vrouw, een goede moeder, een ware liefhebster van de vrijheid. Het historische toneelstuk 'Kenau Simons Hasselaer of een blijk van Haarlemsen heldenhart' uit 1814 eindigde met de oproep: 'wordt allen Kenau's!' Deze boodschap was dan gericht op mannen: zij moesten een voorbeeld nemen aan haar vaderlandsliefde en ten strijde trekken tegen de verdorven Fransen. Iets later benadrukten verschillende schrijvers dat niet alle meisjes en vrouwen een Kenau Hasselaer konden zijn en dat ook niet hoefden te zijn. Het maken van zwachtels voor gewonde krijgslieden paste een meisje toch beter dan het vechten en vuren op de wallen.

De grootste lof die Kenau kreeg toegezwaaid, luidde meteen het einde van haar roem in. Fabrikant Thomas Wilson schonk Haarlem in 1854 een historiestuk, geschilderd door Egenberger en Wijnveld. Het stelde 'Kenau Hasselaer en hare gezellinnen op de wallen van Haarlem' voor, mat drieënhalft bij viereñhalve meter en was gebaseerd op de in 1843 verschenen roman van J. van de Capelle over het beleg van Haarlem, waarin Kenau een glansrol speelde als inspirerende aanvoerster. Na korte tijd klonk de kritiek: de voorstelling was zwaar overdreven en zeer onwaarschijnlijk. De Haarlemse arts en oudheidkundige Ekama was de belangrijkste criticus: hij trok de hele overlevering van Kenau in twijfel en volgens hem was de voorstelling zeker onwaar. Een ontwerp voor een standbeeld van Kenau uit 1871 is nooit meer uitgevoerd, omdat men twijfelde aan de historische waarheid van de overlevering. Historica Jane de longh liet zich hierdoor niet uit het veld slaan: vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog stelde zij voor om de leden van het Korps Vrouwelijke Vrijwilligers 'Kenau's' te noemen. 'Het is een naam', zo betoogde zij, 'die geen wrangen smaak behoorde te hebben, maar die diende te klinken als een signaal in de ooren van ons, Hollandsche mannen en vrouwen, die willen blijven wat zij en haar generatie ons gemaakt hebben: vrije burgers en burgeressen van een vrij land'.¹³⁴ In 1940 zou iets soortgelijks worden beweerd over Kaat Mossel, waarop ik nog terugkom (De longh had 'Kaat

¹³³ Kloek (2001), p. 78

¹³⁴ Kloek (2001), p. 84

Mossels' misschien niet strijdvaardig genoeg vinden klinken en bovendien had Kaat Mossel zich niet verweerd tegen een belegering).

Met de verschijning van Kurtz' studie in 1956 werd Kenau definitief van haar voetstuk gestoten. Kurtz' betoog stond in dienst van de ontmythologisering en stelde dat Kenau slechts door toevalligheden was overgeleverd en zeker niet had meegevochten. Historici ontvingen deze studie met grote instemming en sindsdien wordt het verhaal van Kenau's militaire optreden stevast afgedaan als legendevorming. Tegenwoordig denken sommigen zelfs dat ze nooit heeft bestaan. Ter gelegenheid van Haarlems 750-jarig bestaan in 1995 deden de samenstellers van de tentoonstelling 'De trots van Haarlem' haar af als een cultfiguur. Als heldin van Haarlem had ze definitief afgedaan

Toch is de historische figuur Kenau nooit helemaal in de vergetelheid geraakt, en dat valt vooral te verklaren uit het woord 'kenau' dat nog altijd gebruikt wordt als aanduiding van een grofgebekte vrouw of manwijf. Ook wordt haar naam (evenals die van Kaat Mossel) gebruikt als geuzennaam voor zelfverdedigingscursussen en sportscholen voor vrouwen en een website vrouwengeschiedenis. De naam 'kenau' heeft wel een negatieve lading, maar wanneer de naam die lading kreeg, is onduidelijk. In elk geval namen woordenboeken pas in de loop van de twintigste eeuw het begrip 'kenau' op. Ook in dit verhaal valt op hoe verschillende groepen zich een historische persoon toe-eigenen om hun eigen idealen mee te onderstrepen of legitimeren. Net als bij Jeanne d'Are zien we hoe ver men soms afdwaalt van de werkelijkheid.

Uit de voorliefde voor relikwieën van historische figuren, blijkt dat mensen metaforen kennelijk ook letterlijk verbeeld zien. Dat bewijzen de Kenau-paraferalia en de verering van het 'stokje' van Oldenbamevelt. Tot op de dag van vandaag is dit stokje, waarop de staatsman leunde voordat hij in 1619 op het Binnenhof werd onthoofd, een befaamd relikwie. Van Oldenbarnevelts knecht Jan Francken schreef in zijn ooggetuigenverslag als eerste dat zijn meester op een 'stockien' had geleund toen hij het schavot betrad, maar met Vondels gedicht uit 1657 was de mythe pas echt geboren: de dichter had het stokje ('O stock en stut'¹³⁶) gebruikt als metafoor voor Van Oldenbarnevelts moed tijdens zijn laatste levensuur. Zo werd het stokje het symbool van zijn ontijdige dood. In particulier bezit rouleerden verschillende stokjes die in kleine kring werden gekoesterd, maar in de negentiende en twintigste eeuw kwamen ze (dikwijls voorzien van een echtheidsverklaring) langzaamaan terecht bij musea en bibliotheken. Ook bewaren musea een beulzwaard, leesbril, zegelring en houten stoel,

¹³⁵ G. Janssen, Het stokje van Oldenbamevelt (2001)

¹³⁶ Janssen (2001), p. 89

bestel en vorstenhuis ontleenden hun betekenis aan de gedachte dat het Woord Gods in tijdelijke bewaring was gegeven aan een willekeurig volk.¹⁴³ De leus God, Nederland en Oranje behelsde een ander wereldbeeld: niet de in vrijheid geschonken, bijbelse zuiverheid was het overheersende thema, maar de innerlijke relatie tussen God, Nederland en Oranje. In tegenstelling tot de idee uit voorgaande eeuwen was dus niet zozeer het Woord, als wel de natie het centrum waaraan cultuur en geschiedenis hun zin ontleenden.¹⁴⁴ Na de omwenteling van 1813 regende het oranjeliedjes over de 'verheffing van Willem I tot Koning der Nederlanden', waarin de koppeling van Oranje en vaderland goed naar voren kwam, met titels als 'Hollandsche volksliedjes, voor Oranje en het vaderland' en 'Vaderlandsche Oranjeliedereren'.¹⁴⁵ Kaat Mossel was toen nog niet herontdekt (dat zou gebeuren in 1848), maar de traditie waarin dat zou plaatsvinden was geboren.

De twee vaderlandse geschiedenissen, die van het republikeinse vaderland en de geschiedenis van Nederland als het nieuwe Israël, hadden beide hun eigen iconen. Aan welk soort iconen men behoefte had, hing af van hun concept over de samenhang van het volk. Bij het vrije vaderland waarin de Oranjes slechts als dienaars van de staat fungeren, hoorden iconen als de republikeinen Johan De Witt, in 1672 door Oranjegezinden gelyncht, en Johan van Oldenbarnevelt, in 1619 door op last van Prins Maurits onthoofd. In de 'De Witten-oorlog' in 1757 waren de persoon, politiek en plaats van De Witt al onderdeel van een groot debat tussen oranje- en staatsgezinden geweest. Petrus Burman, één van de kopstukken van de staatsgezinde partij, verdedigde De Witt en Van Oldenbarnevelt als ware Bataven en dus vrijheidslievende vaderlanders bij uitstek, ze waren voorstanders der vrijheid en slachtoffers van de Oranjes.¹⁴⁶ In *De Santhorstsche Geloofsbelijdenis* (1772) van Elizabeth Wolff werden De Witt en Van Oldenbarnevelt als heiligen voorgesteld. Vooral Van Oldenbarnevelt was voor de republikeinen een belangrijke figuur: omdat hij de jonge Republiek tot een grote mogendheid had gemaakt, werd hij gezien als vader des vaderlands. Willem van Oranje hoorde voor de republikeinen uiteraard niet bij de moedige vertegenwoordigers van de Nederlandse natie en als tegenreactie hierop werd onder andere een lierzang uitgegeven met historische aantekeningen op Willem van Oranje om te benadrukken dat hij, en niemand anders, de bevrijder van de natie was.¹⁴⁷ De gebroeders De Witt waren door hun onredelijke

¹⁴³ VanEijnatten(1993)

¹⁴⁴ VanEijnatten(1993)

¹⁴⁵ W. van den Berg, 'Verbeelding van het vaderland. Het denken over het vaderland in de letterkunde van de eerste decennia van de negentiende eeuw'. In: *Vaderland* (1999)

¹⁴⁶ G.J. Schutte, 'Grondvester of belager der vrijheid? Willem van Oranje in de ban der achttiende-eeuwse tegenstellingen'. In: *Willem van Oranje in de historie* (1984)

¹⁴⁷ Hanou (2000)

haat tegen de Oranjes ten val gebracht en Van Oldenbarnevelt had de remonstranten in hun verkeerde opvattingen aangemoedigd, was de idee van de tegenstanders van de republikeinen.¹⁴⁸

Voor de iconen van de latere leus God, Nederland en Oranje werd alles wat daarbij niet paste weggelaten of immoreel of atheïstisch genoemd. Zo kon iemand als Anna Maria van Schurman in plaats van een 'femme savante' een icoon worden van zuivere vaderlandsliefde en vroomheid, iemand die met recht hoort bij God, Nederland en Oranje. En in het negentiende-eeuwse verzet tegen het republicanisme werd de vaderlandsliefde van heldin Kenau benadrukt voor datgene wat men verplicht achtte voor elke burger: helpen bij de verdediging van het gemeenschappelijke vaderland.¹⁴⁹ Kaat Mossel, die in de achttiende eeuw pal achter Oranje had gestaan (en ervoor in de gevangenis had gezeten: een martelares dus) werd in het midden van de negentiende eeuw bij God, Nederland en Oranje ingelijfd. Ze paste door haar verbondenheid aan Oranje niet bij de republikeinse idee, maar bij de idee dat 'wij' met God, Nederland en Oranje bij elkaar horen. De iconengroep die bij deze ideologie paste, hoorde bij een andere beleving van de staat. Samen met Kenau, Van Schurman, De Ruyter, Cats en Bilderdijk was Kaat Mossel nodig als tegenstelling van De Witt, Van Oldenbarnevelt, Spinoza, Erasmus en Hugo de Groot. Anna Maria van Schurman en Jeanne d'Arc konden overigens voor verschillende ideologieën gebruikt worden, maar voor Kaat Mossel geldt dat niet, omdat ze niet los van Oranje te zien was (ze past wel in het feminisme).

Toen de term 'natie' in de negentiende eeuw een belangrijk begrip werd, ontwikkelden zich ideologieën over wat het volk der natie bij elkaar moest houden. In literaire teksten van de negentiende eeuw werden vaderlandse sentimenten vaak geëtaleerd in de vorm van de deugdenspiegel die de Nederlander moest hebben, zoals eenvoud (het kenmerk van de ware Nederlander), ijver, huiselijkheid en spaarzaamheid. De eerlijkheid die Kaat Mossel werd toebedacht, paste bij de opvatting dat men zich moest houden bij de kerk der vaders en moeders. Dit zou het DNA van de Nederlandse eigenheid genoemd kunnen worden¹⁵⁰, of de ruggengraat: zoals Rotterdam de ruggengraat van Nederland schijnt te zijn, hoorde Kaat Mossel bij de ruggengraat van het volk. Het volk dat God gehoorzaamt en niets moet hebben van rare buitenlandse invloeden, zoals die uit Frankrijk. Daarom dook Kaat Mossel ook op in 1848 tegen de achtergrond van de omwenteling in Frankrijk en de liberale grondwet van Thorbecke: ze was nodig tegen een nieuw soort republicanisme. Kaat Mossel hoorde niet bij

¹⁴⁸ Huisman (1983)

¹⁴⁹ M. Drees, "Vechten voor het vaderland' in de literatuur, 1650-1750', In: *Vaderland* (1999)

¹⁵⁰ N. van Sas (red.), *Vaderland. Een geschiedenis van de vijftiende eeuw tot 1940* (1999)

al die vernieuwing en het is ook om deze reden dat ze in de negentiende eeuw expres zo volks werd voorgesteld. Om de tegenstelling met intellectuele denkbeelden groter te maken, moest Kaat zo volks mogelijk zijn, en geen kleine ondernemer. Intellectuelen uit een hogere klasse waren in het God, Nederland en Oranje-idee al gauw patriotten en republikeinen. De bijnaam die Kaat van meet af aan had, werd dan ook dankbaar aangegrepen. Aan die naam zagen de negentiende-eeuwers immers dat ze mosselvrouw was. Dat was precies wat men nodig had (Uit die tijd dateren ook de operette-stukken over Schellevis-Mie en Kee de Groentevrouw, drama's uit het volksleven over toffe meiden uit de Jordaan, rechtdoorzee en met het hart op de tong ¹⁵¹). Keet Swenk, Clazina Verrijn, Adrianus Trago, Abraham de Zoete: allen zijn om dezelfde redenen vastgehouden, maar geen van hen bereikte de status van Kaat Mossel. Misschien wel doordat ze geen bijnaam hadden die verwees naar een (volks) beroep. In de tegenstellingen die er tussen mensen en hun ideeën bestaan, heeft iedere groep een uitlaatklep nodig. Waar hebben we eigenlijk een imago voor nodig van Rotterdam als werkstad en Amsterdam als stad waar niks wordt uitgevoerd, als het niet eens klopt met de werkelijkheid? Kennelijk heeft men behoefte aan economische, culturele en historische iconenpartijen en maakt de vraag of het beeld echt overeenkomt met de werkelijkheid, niet zoveel uit. In de volgende hoofdstukken zullen we zien hoe Kaat Mossel uitgroeide van een buitengewoon gehate tot een buitengewoon geliefde figuur en hoezeer de daarbij behorende beelden konden afwijken van de realiteit.

¹⁵¹ Theaterinstituut Nederland, no. 0024267

Hoofdstuk 3: De beeldvorming van Kaat Mossel tussen 1784 en 1795

Media

Terwijl ze in de gevangenis zat, wijdden de schotschrijvers zich aan Kaat Mossel-pamfletten. De media konden in de jaren tachtig van de achttiende eeuw verdeeld worden in orangistisch en anti-orangistisch. De orangistische pamfletten, spotprenten en liedjes waren niet zo talrijk als de anti-orangistische. Kaat Mossel kwam redelijk vaak voor in de patriottische media-uitingen. Een aantal richtte zich uitsluitend op haar door haar naam in de titel te voeren, zoals *Kaat Mossel voor den throon van Belzeub* en *Levensbeschryving van de befaamde Kaatje Vermeulen* (beide uit 1784). Uiteraard was zij in deze pamfletjes het mikpunt van scheldpartijen en belachelijkmakingen, waarvan sommige humoristisch en andere ronduit grof waren. Kaat Mossel kwam ook voor in tenminste vier orangistische media-uitingen. In de jaren 1780 kwam een explosie van politieke pamfletten tot uiting en er ontwikkelde zich een heuse politieke opiniepers. De pamfletten en periodieken waren niet alleen een echo van het machtsconflict dat zich om hen heen voltrok, maar speelden zelf een actieve rol in deze strijd.¹⁵² *De Post van den Neder-Rhijn* was het eerste politieke opinieblad en verscheen vanaf 1781. Het blad bouwde, net als andere politieke bladen (bijvoorbeeld *De Politieke Kruyer*), voort op de traditie van de spectatoriale geschriften: moraliserende tijdschriften waarin de lezer werd voorgehouden hoe hij zich als beschaafd burger hoorde te gedragen. De spectatoriale vormen (formaat, verschijningsfrequentie, aantal bladzijden en prijs) bleven in de opiniepers grotendeels behouden. Met de regelmatige verschijning onderscheidde een opinieblad zich van het pamflet, het meest kenmerkende politieke medium van de Republiek.¹⁵³ Het pamflet is zo oud als de drukkunst, maar tijdens de Verlichting was het een veelgebruikt medium om actuele conflictstof van politieke of theologische aard te bespreken of om mensen te beledigen. Die zaken waren alledrie verboden bij wet, zodat schrijvers en drukkers zich meestal anoniem hielden. Toch werden pamfletten vaak openlijk verhandeld. Meestal werden ze 'pasquil' genoemd, maar ook vaak 'libel', 'schotschrift' of 'blauwboekje'. Ze werden niet alleen verkocht, maar ook op kerk- en voordeuren geplakt (Kaat Mossel vroeg eens aan turfdrager Thomas, die aan haar venster kwam, of er nog spotrijmpjes op haar of Keets voordeur waren geplakt. Thomas zei van wel, de eerste regel was 'Die eertijds plagt te illumineeren', maar de maker kende hij niet¹⁵⁴). In pamfletten kon goed met de vorm gespeeld

¹⁵² N. van Sas, 'Opiniepers en politieke cultuur', In: *Voor Vaderland en Vryheid. De revolutie van de patriotten* (1987), p. 97-131

¹⁵³ Van Sas (1987)

¹⁵⁴ GAR,OSA,no. 1179

worden: zo waren een serieus debat, koetspraatje, herbergpraatje of een socratisch gesprek veelgebruikte vormen om diverse partijen aan het woord te laten komen. Ook de vorm van de fabel, het dodengesprek, de redevoering, de laterne magique, het lied en de pastiche van bijbelgedeeltes werden gebruikt. Het was de kunst om iets nieuws te verzinnen, zoals beursberichten, advertenties en prijsvragen. Woordregister en stijl konden effectief uitgebaat worden naar gelang de literaire voorkeur van de opponent: een sentimentele stijl, of bureaucratenproza, volkstaal of groepstaal. Soms werd de typografie ook aangepast. Werd de gotische letter bijvoorbeeld gebruikt, dan wist men dat er sprake was van een verwijzing naar godsdienstige of politieke domheden, want alleen preken en volksboeken werden nog in die letter gezet. Het lagere, niet-geleerde oranjegezinde plebs kende alleen die letter. Mensen die in gotisch praatten waren zogenaamd dom en reactionair.¹⁵⁵

De patriotse pers gaf de toon aan en de orangistische pers reageerde. Dat betekende niet dat er geen bekwame orangistische publicisten waren: Elie Luzac (pseudoniem Reinier Vryaart) en Rijklof Michaël van Goens deden in intellectueel en polemisch opzicht niet onder voor hun patriotse tegenstanders. Wat betreft oplage en overtuigingskracht was de orangistische pers minder succesvol, maar toch leverde de Oranjepers een bijdrage aan de politieke vernieuwing: juist door het contrast met de patriotse pers kon de politiserende burger kiezen uit twee ideologieën, waarin een interpretatie van het verleden werd gekoppeld aan een program van actie voor de toekomst.¹⁵⁶

Naarmate meer Nederlanders geïnteresseerd raakten in de politiek, werden alle lagen van de lezende bevolking wel door een of ander persorgaan aangesproken. Zonder de boodschap te veranderen konden toon en stijl aan de doelgroepen worden aangepast. Hierbij speelde commercie ook een grote rol. Boekverkopers waren allereerst op winst uit en zochten naar gaten in de markt. Met de verschillende boekjes en periodieken probeerden zij mee te profiteren op de politieke markt.¹⁵⁷

Dicht bij de pamfletten en periodieken lagen de spotprenten. Ze behandelden dezelfde thema's en werden in dezelfde winkels verkocht. Vooral demonisering kon er veel beter tot uitdrukking worden gebracht: zo waren Willem V en de Hertog van Brunswijk geliefde figuren om de spot mee te drijven.¹⁵⁸ Kaat Mossel was ook zo'n geliefde figuur en het lijkt erop dat zij meer aandacht kreeg dan andere oproemakers, zoals Adrianus Trago. Trago was een oranjegezinde Leidse bakker, gespecialiseerd in broodjes die hij 'patriotjes' noemde en

¹⁵⁵ *Syllabi Historische Letterkunde* 1, Leerstoelgroep Historische Nederlandse Letterkunde, UvA (1999)

¹⁵⁶ Van Sas (1987)

¹⁵⁷ Van Sas (1987)

¹⁵⁸ Van Sas (1987)

één van de leiders van rellen in juni 1784, waarbij het Leidse patriotse exercitiegenootschap door het volk mishandeld werd. Op 5 november was hij gezeseld en in het tuchthuis gevangen gezet.¹⁵⁹ Aan Trago werd door het Leidse blad *De Batavier* veel aandacht besteed en ook hij werd vereerd met een 'eigen' spotprent met rijm: 'Zie Trago hier gereed een bete broods te kneeden/ 't Geen aan de Oranje maag oproerig voedzel schaft'¹⁶⁰, maar behalve een levensbeschrijving uit 1784 verschenen er niet zoveel pamfletten over hem als over Kaat Mossel. Wel werden hij en Kaat in veel pamfletten in één adem genoemd. Ook voor Keet Swenk en Clazina Verrijn, die toch ook waren opgepakt, was aanzienlijk minder belangstelling dan voor Kaat Mossel. Keet Swenk had weliswaar evenals Trago een 'eigen' spotprent (waarschijnlijk van dezelfde tekenaar als de prent van Trago) met rijm: 'Zie hier het evenbeeld van Kaat het Mosselwyf/ Keet Zwenke, 't booze hoofd der Plundrende Oproergieren'¹⁶¹, maar daar bleef het ook bij. Van Clazina Verrijn, die onder haar bijnaam 'de Oranjemeid' weieens in kranten en tijdschriften verscheen, zijn helemaal geen afbeeldingen bekend. Het beroep van Kaat Mossel maakte van haar een makkelijk herkenbare figuur en er waren ook heel wat grapjes over te maken, misschien meer dan over een bakker.

Kranten, tijdschriften en nieuwsberichten

Vanaf het midden van 1784 verscheen Kaat Mossel in kranten, tijdschriften en nieuwsberichten (afzonderlijke blaadjes met één bericht erop). Geen van de kranten zoals de *Rotterdamsche, Leydsche, Haagsche, Delftsche, Zuidhollandsche, Haarlemse Courant*, en de *Hollandsche Historie Courant* noemde Kaat Mossel toen de Rotterdamse gebeurtenissen in maart en april breed uitgemeten werden. De oproeren werden wel beschreven en een enkele krant (ik schaar jaarboeken, die ook het karakter van een krant hebben ook onder de kranten) had het over een vrouw die op 3 april met het opheffen van liedjes het gedrang en geschreeuw had aangezet. Maar uit het onderzoek dat na 3 april werd ingesteld, bleek dat zij Clazina Verrijn geweest moest zijn, wier naam toentertijd dus ook niet genoemd werd. Pas rond juni 1784 dook in deze kranten de naam 'Kaat Mossel' op.

Enkele politiek getinte tijdschriften waren hier iets eerder mee: In *De Politieke Kruyer*, het blad uit Leiden, waar de partijstrijd hoog opliep, sprak een ingezonden briefschrijver in mei 1784 zijn verbazing uit over het feit dat Kaat Mossel nog niet was opgepakt.¹⁶² Rotterdam had zich trouwens eenjaar eerder al in de kijker gespeeld met de uit de hand gelopen feestviering

¹⁵⁹ Hanou(1989)

¹⁶⁰ *Zie Trago hier gereed een bete broods te kneeden* (z.j.)

¹⁶¹ *Zie hier het evenbeeld van Kaat het Mosselwyf* (z.j.)

¹⁶² *De Politieke Kruyer*, no. 133 (mei 1784)

op 8 maart 1783, maar ook toen was in geen enkele krant de naam van Kaat Mossel te vinden. Het deel uit juli 1784 van de *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken* gaf goed weer hoe men zich langzaam bewust werd van Kaat Mossels bestaan: 'In deze tyden van inlandsche verdeeldheden en bewegingen, is ook te Rotterdam een zekere Vrouwspersoon bekend geworden, die veel van zig doet spreken, en voor de party, welke zy is toegedaan, sterk yvert. Deze vrouw [is] in de wandeling Kaat Mossel genaamd' [...] ¹⁶³ Hierna volgde het verhaal dat ze op 13 juni op de Haagse militaire parade was verschenen.

Zoals eerder vermeld hielden meer kranten en tijdschriften zich bezig met Kaat Mossels komst naar Den Haag. Het *Echt berigt* van 14 juni 1784 meldde het nieuws redelijk naar waarheid (niet alles kwam in detail overeen met de getuigenverklaringen), maar wel met een knipoog.¹⁶⁴

Zo waren de Rotterdammers opgeschikt volgens de mode van 1748. Niet dat ze er zo onmodieus bijliepen, of misschien ook wel een beetje, maar de schrijver refereerde hier aan oproeren uit 1748. Het ging overigens alleen om Kaat: de naam van Keet werd niet genoemd. Keet werd in de meeste kranten en tijdschriften nog niet genoemd: pas nadat ze gearresteerd was, kreeg ze bekendheid. Dat Kaat gezien werd als stadhouderes van het grauw (zoals ze heel vaak genoemd zou worden), bleek ook uit de beschrijving van haar gezelschap: ze had niet Keet en Reinier Swenk en Lena en diens verloofde bij zich, maar twee 'Staat-Dames' en twee 'Pages'. En in een P.S. luidde de suggestie, besloten in een kwinkslag, dat Kaat door de groten werd aangezet: 'De naam van *L 'Avoine* komt hier aanmerkelyk te pas, *L 'Avoine* betekend in het Hollands *den Haver*, daar dit koorn tot versterking der Paarden strekt, zoude men ook kunnen zeggen, dat *L 'Avoine* tot versterking der Oproermakers verstrekt'.¹⁶⁵ Dit nieuwsbericht had meer het karakter van een verslag dan van een lasterschrift en sprak overigens niet van de rol van Ignatius Jansen in het geheel. Het pamflet *Dappere Heldendaad van den grooten heer Jansen* deed dat wel.¹⁶⁶ Het was een directe reactie op het *Echt berigt* en koos de kant van Kaat Mossel, zij het op een licht neerbuigende manier. Kaatje Mulder is 'hoewel wat rauw in den mond, geheel ongeschikt, ja zelfs onbekwaam om den rol te speelen welke men haar toeschrijft'. Keet werd ook genoemd, 'wiens grootste misdaad, benevens Kaatje daarin bestaat, dat zy een voorstanster van het huis van Oranje is'. Het stukje levert ook interessante informatie op over de anonieme kopergravure met gedicht dat 'Stadhouderes van 't Graeuw' getiteld was. Het kwam alleen

¹⁶³ *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, of vervolg der merkwaerdigste geschiedenissen, die voorgevallen zyn in de vereenigdeprovinciën* (juli 1784), p. 1258

¹⁶⁴ *Echt berigt wegens de receptie van Kaat Mossel, op de militaire parade in 's Hage* (14 juni 1784)

¹⁶⁵ *Echt berigt* (1784), p. 8

¹⁶⁶ *Dappere heldendaad van den grooten heer Jansen, Luitenant ter zee, en aanlegger van het plaizier-reisje van Kaatje Mulder* (1M)

door dit soort geschriften en de vele gesprekken in de Rotterdamse boekwinkels, aldus de auteur, dat Kaat Mossel plots aan het hoofd van het gemeen is gesteld. Haar portret, dat 'zoo veel na haar gelykt als den kroeskoppigen Boekwurm aan de Maas naar een eerlyk man gelykt', werd aan vele 'dolzinnigen' als een echte afbeelding in de hand gestopt.¹⁶⁷ Die kroeskoppige boekwurm zal de Oranjegezinde boekverkoper Krafft zijn, want zo werd hij ook genoemd in een tekst uit 1786.¹⁶⁸ Verder keerde het stuk zich tegen Jansen, die negen dukaten voor de reis betaalde (de schrijver was kennelijk goed op de hoogte en mogelijk dus een Rotterdammer). Jansens oogmerk zou zijn geweest om de stadhouder voor gek te zetten door de vrouwen in Den Haag te laten oppakken. Als ze met Oranjelinten behangen 'Oranje boven' zouden roepen, zouden ze een menigte mensen aan de gang maken. 'Wat hadden onzen nieuwbakken schryvers van Couranten, Post, Courier, Politieke Kruyer en Praatvaar zynen lof uitgebazuint! Ja zy hadden hem eenen tempel gesticht, waar zy zyn marmer Afbeeldsel aan het hooge einde, in het gezelschap van Haliogabalis, Judas, Nebucadnezar, Nero, Nimrod, en al zulke brave helden zouden geplaatst hebben!¹⁶⁹

De meeste politieke tijdschriften besteedden niet al te veel aandacht aan Kaat Mossel en het bleef meestal bij een paar regeltjes. Toch viel in de tijdschriften wel een aantal zaken op. De naam van Kaat Mossel werd het meeste genoemd in juni en september 1784, maar ook in 1785 en 1786 was een enkel politiek tijdschrift nog niet over haar uitgepraat. Dit in tegenstelling tot de Kaat-gerichte pers, die alleen in 1784 actief was en kennelijk sneller op Kaat Mossel uitgekeken. En alle regeltjes die de bladen tezamen aan Kaat Mossel besteedden, vormden bij elkaar toch een aardige verzameling.

De Politieke Kruyer plaatste in mei 1784 een brief van een Rotterdammer over de oproeren in Rotterdam. De schrijver beklagde zich over het feit dat de 'belhamels' niet voldoende bestraft werden. Ze hadden nota bene de spot gedreven met de verbodsbepalingen, 'gelyk immers eene zogenaamde Kaat Mossel en die van haaren aanhang openlyk hebben gedaan [...] Zou men zo een Vrouwspersoon niet eens door een wettig onderzoek kunnen te regt stellen, en uit haar of haare Medestanders, den aanvoorders, geldschieters en de machinatien, waar door zy gedreeven worden, opspooren, en indien zy of de haaren schuldig bevonden weird naar exigentie van zaaken, behooren gestraft te worden?¹⁷⁰

¹⁶⁷ *Dappere heldendaad* (1784), p. 5

¹⁶⁸ *De Orange pap-eeters* (1786)

¹⁶⁹ *Dappere heldendaad* (1784), p. 8

¹⁷⁰ *De Politieke Kruyer*, no. 133 (mei 1784), p. 1976

Zijn gebed zou een aantal maanden later verhoord worden en de commissie had precies hetzelfde voor ogen. Zou het mogelijk zijn dat de commissie is beïnvloed door uitingen in de pers?

De Praatzieke Arlequin ging nog een stapje verder.¹⁷¹ De 'arlequin', een reactie op het tijdschrift *De Vredebazuin*, maakte zich in juni 1784 razend over het feit dat van de ene persoon kennelijk meer werd getolereerd dan van een ander. Het dragen van strikken en linten bij het optrekken van de burgerwacht was officieel verboden, maar op de een of andere manier was het wel mogelijk 'dat de REBELLE van agter het Klooster, de gantsche Stad, met Oranje Strikken en Linten verciert, op en needer slenteren en alle brave Burgers, uitjouwen en bespotten - Dat word immers getollereerd?'¹⁷² Vuurspuwend vervolgde hij zijn betoog: 'Dat den eenen Mensch meer voorregt heeft als den anderen is maar al te waar! -en- tot bewys vraag ik, waarom men die berugte Caat Mossel, dat ontaart Monster, (die Pest van de Stad! die éér roofster der braafste menschen! die Oproerzaaister, die Brandstigster der Muitzucht, die Duvelin des Hels, gesproten uit den Afgrond der Duisternisse, die de aangeborene eigenschappen van den Overstender Duivelen bezit, als, haat, nyt en Wraakzugt!) niet als alle boosdoenders straft en haar uit het oog der braven, in een eeuwig Gevangenis, by alle Schelmen en Gaauwdieven, opsluit? - Ze heeft het verdiend! - Ja wel verdiend! Ze verdiend het nog dagelyks dan!' ¹⁷³

Haar komst naar Den Haag had vreemd genoeg diverse speculaties over bezoeken aan andere steden tot gevolg. Zo waren er twee opvallende berichten, die beide spraken over de komst van Kaat Mossel naar Amsterdam. Het ene bericht meldde dat Catharina Mulders, alias Kaat Mossel, op 3 september 1783 zou komen.¹⁷⁴ Het andere bericht, een *Onderschepte brief, van eene Rotterdammer* genaamd Batavus, ging over de komst van Kaat Mossel naar Amsterdam op 28 augustus.¹⁷⁵ In dit bericht werd ook gebruik gemaakt van het gegeven dat Kaat mosselvrouw was. Ze zou met een plechtige stoet van drie wagens haar opwachting maken en de staarten van de paarden zouden met oranje linten versierd zijn, 'want om dat zo weinig Nederlanders zin in de Oranjekleur hebben, zo moeten die voorstanders van 't Oranjehuis de Beesten daar mede verciere, enkel om op te kakken!' Kaat Mossel en de Rotterdamse Oranjegezinde predikant Hofstede zouden op de eerste wagen zitten, 'met nog eenige ander

¹⁷¹ *De praatzieke arlequin* (juni 1784)

¹⁷² *De praatzieke arlequin*, (1784), p. 4

¹⁷³ *De praatzieke arlequin*, (1784), p. 5

¹⁷⁴ *Egt reelaas van de komst van Catharina Mulders, alias Kaat Mossel, in deeze stad wellekomst, door en byzonder toeval uitgesteld, nu geschieden zal den 3de september 1783* [1784]

¹⁷⁵ *Onderschepte brief, van een Rotterdammer, aan zyn vriend te Amsterdam, over de op weg zynde reize van Kaat Mossel, naar Amsterdam. Dewelke op Zaturdag den 2Ssten Augustus 1784 staat te geschieden* (1784)

persoenen van 't Hof! alle met Oranje Leuzen verciert!' Op de tweede wagen Keet Swenk, Elie Luzac, Van Goens en enkele Rotterdamse oproermakers en op de derde wagen 'Tragoos Geest, met eenige Leidsche Oproervinken! terwyl de Mosselwagen half Oranje en half Schavotkleur geschildert, agter op de wagen zal liggen als een triumfkar, vóór Kaatje Mossel om haar daar mede in zegepraal naar 't Groote Huis mogelyk te kruyen; of dezelve te gebruiken om op het Capitoel van Amsterdam te ryden, of door de stad Oranje Linten te verkoopen, gelyk de Helleveeg van den Duivel zulks te Rotterdam gedaan heeft, daar wordt ook eenparig getuigt door een onderschepte brief, dat zy mogelyk de Garde van zyn Hoogheid ten geleide zal hebben, uit kragt van deszelfs Bondgenoodschap eener acte met die befaamde stadhouderes van 't Graauw'.¹⁷⁶ Als dit gaat om dezelfde onderschepte brief als die van 27 augustus 1784, is de datering van het *Egt reelaas* verkeerd en moet het gaan om 3 september 1784. Dat zou ook veel logischer zijn, want het *Egt reelaas* meldde dat de reis door een 'bijzonder toeval' was uitgesteld en in september 1783 was Kaat Mossel nog niet bekend in de pers. De onderschepte brief vertelde dat de drie wagens zestig gulden kostten en door 'Officier Janse' waren betaald, op voorwaarde dat de knechten ook voorzien zouden zijn van oranje linten. Verder was Batavus, de schrijver van de brief, onlangs in het gezelschap van oproerige Rotterdammers, die zich beklagden dat het plaatje waarop Kaat Mossel op een rad gebonden lag bij alle boekverkopers in Amsterdam ten toon hing. De 'laage ziele' hadden ondanks het verbod oranje linten gekocht en zouden op 28 augustus naar Amsterdam komen. Aan het volkje van Kattenburg (een Oranjegezind deel van de stad) zouden de linten worden aangeboden en de boekverkopers zouden met geweld worden gedwongen om hun platen weg te halen. De Rotterdamse heer waarschuwde de Amsterdammer hiervoor. Hij twijfelde nog of het geen gerucht, 'geene uitvinding was, van die oproerige menschen, wier naam afgrysen verwekt, in alle harten der braave Nederlanders' maar Kaatje Mossel komt zaterdag 28 augustus toch echt binnen uw muren, schreef hij. 'Smeek uw Overheid dat zy uit belang der goede Zaake, het zwaard dat zy dragen gebruiken'.¹⁷⁷ Dat de Rotterdammers boos waren over het plaatje kan waar zijn, maar de komst naar Amsterdam lijkt speculatie. In de archiefstukken van het proces wijst er niets naar een reisje naar Amsterdam. Wel naar het Haagse reisje, dat inderdaad echt heeft plaatsgevonden. De *Politieke Praatvaar* suggereerde eind juli dat Kaat Mossel ook een reis naar Gorkum gemaakt had en met een groep mensen op de markt 'Oranje boven' had geroepen.¹⁷⁸ Het lijkt erop dat hier gespot werd met het 13 juni-

¹⁷⁶ *Egt reelaas* [1784]

¹⁷⁷ *Onderschepte brief* (1784)

¹⁷⁸ *De Politieke Praatvaar*, no. 13,31 juli 1784

reisje, dat zoveel rumoer veroorzaakte. In de verhoren werden juist alle aanwijzingen voor oproerig gedrag tegen het licht gehouden en over een reis naar Gorkum kwam niets naar voren.

Het volgende stukje geeft een aardig beeld van hoe het Franstalige *Courier du Bas-Rhin* op 11 augustus 1784 moest uitleggen wie Kaat Mossel nu precies was. Het tijdschrift kwam tot de volgende beschrijving en is het enige dat een vergelijking maakt met Jeanne d'Arc: '[...] Il y a aujourd'hui en Hollande une harengere qui fait beaucoup parler d'elle, et qui inquiete souvent les magistrats des villes patriotiques par où elle passe. Son nom de batême est Catherine, en Hollandais, Kaat: Son nom de famille importe peu à savoir, mais comme sa profession est de vendre des moules, sorte de petit poisson à coquille, qu'on appelle Mossel en langue Hollandaise, on lui a donné le sobriquet de Kaat-Mossel. Elle parcourt les villes avec sa marchandise, affectant de se chamarrer et de se barder de rubans Orange, en chantant la chanson si familière au peuple des Provinces Unies, Willelmus van Nassauwen etc. Cela est, si l'on veut, bien ridicule et bien extravagant, mais ce qui ne l'est guère moins, ou peut-être plus, c'est que les patriotes ont peur de cette femme, comme les Anglois avoient peur de Jeanne d'Arc et de ses destins [...]' ¹⁷⁹

In september 1784 waren de Kaat Mossel-vermeldingen in kranten en tijdschriften op een hoogtepunt, uiteraard naar aanleiding van haar gevangenneming. De *Leydsche en Haagsche Courant* vermeldde gewoon dat ze gevangen was genomen, *De Politieke Praatvaar* noemde het verheugend, *De Politieke Praatmoer* (een orangistisch antwoord op de *Praatvaar*) vond dat nooit bewezen was dat ze een oproermaakster was en hoopte dat het tegendeel eerdaags zou blijken. Bilderdijk kwam in dit blad, dat bestond uit samenspraken tussen Arme en Jannetje, trouwens ook even ter sprake. In het nummer van 22 november 1784 vraagt Anne of Jannetje hem kent, over wie zoveel gepraat wordt en waar haar man 'den moei altoos vol van' heeft. Jannetje antwoordt hierop dat het een 'edelaardige heer' is die 'voor rampzalige altoos een geopend harte' heeft. ¹⁸⁰

Aardig was de subtiële verwijzing naar Kaat in *De Hartlooper van Staat* (het vervolg van de *Post van den Neder-Rhijri*) van 6 september 1784, waarin een ingezonden briefschrijver reageerde op een 'huilebalg' die het volk de schuld had gegeven van de onrust in Rotterdam: 'Het is mij ook voorgekomen, dat deeze held al vrij veel op zijne hoorens moet hebben, omdat hij zo bang schijnt te zijn, dat hij wel in een mosselschulp kruipen zou'. ¹⁸¹

¹⁷⁹ *Courier du Bas-Rhin*, no. 64 (11 augustus 1784), p. 535

¹⁸⁰ *De Politieke Praatmoer*, no. 17 (22 november 1784)

¹⁸¹ *De Hartlooper van Staat*, no. 10 (6 september 1784), p. 8

Het strafproces werd aardig gevolgd, zoals blijkt uit het pamfletje *Samenspraak tusschen Piet en Klaas* uit 1785. Klaas vraagt aan Piet of hij de eisen heeft gelezen van de Hoofdofficier tegen Catharina Mulder, alias Kaat Mossel en van Clazina Verrijn, alias de Oranjemeid. Het verwondert Piet zeer dat de eisen tegen die vrouwen 'zoo greetig, zoo spoedig, zoo compleet' in de kranten worden geplaatst, maar dat informatie betreffende Jacobus Bronkhorst, alias Koos Horrel (een Rotterdamse boekverkoper die pasquils verspreidde), tot nog toe achterwege gelaten werd.¹⁸²

De Vredebasuin, een serieus, objectief aandoend blad, dat weliswaar aandacht had voor de oproeren in Rotterdam, besteedde niet veel aandacht aan Kaat Mossel, afgezien van de keer dat 'Eusebius' in een ingezonden brief een blikslager aan het woord liet. De blikslager en hij hadden een gesprek gehad over het onderscheid tussen notabele en minder notabele burgers. Volgens de blikslager waren de rijmpjesdichters geen geringe lui, en toch beschimpten ze de notabele burgers en bewogen ze hemel en aarde om de minder aanzienlijke burgers op hun hand te krijgen. Om zijn stelling kracht bij te zetten vervolgde hij tegen Eusebius: 'Zo Kaat Mossel slegts een of twee van die smaad-liedjes op den Prins of Hertog, in haare buurt, van tijd tot tijd, wilde opdeunen, gij zoudt haar schielijk weer tot lidmaat van 's volks Majesteit zien aannemen.'¹⁸³ Haar naam werd dus bekend genoeg geacht om als voorbeeld te kunnen dienen.

Ook in oktober refereerde een aantal bladen nog aan Kaat Mossel. *De Batavier*, een Leids blad dat zich vooral bezighield met Trago en burgerbewapening, noemde Kaat Mossel één keer. De ondergetekende, 'De Batavier', besprak de publicatie *De Vrije en Vranke Batavier* die aan de oranjegezinde Leidse lector Joannes Ie Francq van Berkhey toegeschreven. *De Batavier* vond dat hij het oproer aanwakkerde: 'Hij wil de schandelijke lasteringen, die hij tegen allen, welken hij gezworen vijanden van 't Huis van Oranje noemt, schrijft, bij Willem den V voor een verdienste doen doorgaan, hij wil 't voetspoor der Vermeulens en Undehus [Haagse Oranjegezinde oproermakers] betreden, zo onbeschaamd als Kaat Mossel, op dezelve wijze, als dit Mosselwif hem heeft willen dienen.'¹⁸⁴

De Post van den Neder-Rhijn, een van de bekendste bladen uit die tijd en ook eens door Kaat Mossel zelf in de mond genomen, noemde haar overigens slechts één keer en dat was pas in 1785. In nummer 251 van 1785 stond: 'Het mom is reeds voor lange afgerukt, en't uiterlijk welgevoegelijke zo met voeten getrapt, dat men allen aanspraak op anderer inschikkelijkheid

¹⁸² *Samenspraak tusschen Piet en Klaas* (1784)

¹⁸³ *De Vredebasuin*, no. 73 (1784), p. 337

¹⁸⁴ *De Batavier*, no. 12 (6 oktober 1784), p. 101

verbeurd heeft, en 't verbazende, dat de Ed. Gr. Mog. Staaten van Holland, aan welke de waggelende Republiek zo oneindig veel verplichting heeft, dat de loffelijke Regeering van Leijden, aan welk alles, wat braaf is in Nederland, de vuurigste dankbaarheid is verschuldigd in hoogstderzelver publicatien zich vergenoegd hebben met de onbepaalde bewoording van leuzen, daar men in deszelfs plaatze die van Oranje Leuzen hadde verwacht te vinden, vooral, daar die haatelijk geworden couleur "t oproersteken in deze landen is geworden, vooral zedert de vertooning, welke de Bakker Trago en Kaat Mossel in 's Hage gemaakt hebben*[..]¹⁸⁵

De *Post* leek hiermee te doelen op Kaats reisje naar Den Haag, maar daar had Trago niets mee te maken gehad. Kaat Mossel werd wel vaker met hem in verband gebracht, maar niets wijst erop dat zij elkaar persoonlijk kenden. Ze waren gewoon allebei bekende oproermakers. Ook in een zogenaamde levensbeschrijving van Trago werden zij samen genoemd. In deze levensbeschrijving, in de vorm van een samenspraak tussen een Rotterdammer en een Leidenaar, komt het gesprek op de geseling van Trago, die op 5 november 1785 had plaatsgevonden. De Leidenaar zegt trots dat men in Leiden beter raad weet met 'dat volkje' dan in Rotterdam, waarop de Rotterdammer antwoordt: 'Die Leydsche Trago kan niet kwalijk in zyn bedryven by de Rotterdamsche Kaat Mossel vergeleken worden'. De Leidenaar: 'Daar hebt gy waarlyk wel gelyk in, en het is te hoopen, dat de Rotterdamsche regeering een voorbeeld aan die van Leyden zal nemen'.¹⁸⁶ De ontevredenheid over de aanpak van de Rotterdamse oproermakers zou in meer bladen naar voren komen.

Een gezaghebbend politiek tijdschrift was de *Courier van Europa*. Het was een blad van groot formaat en bevatte uitgebreide beschouwingen over de landelijke politiek. Ook werd uitvoerig ingegaan op de Rotterdamse rellen van 3 april, al was de *Courier* daar wel een beetje laat mee. Ondanks herhaalde verzoeken van lezers (in mei en november), begon het blad er pas in december over te schrijven. Wel ging het er lange tijd mee door; zo'n twee maanden lang. Ondanks de uitgebreide belangstelling voor Rotterdam, werd ook in dit tijdschrift marginale aandacht besteed aan Kaat Mossel. Er werd meer in algemene zin over de oproerigen geschreven. Kaat Mossel kwam twee keer ter sprake. De eerste keer in een ingezonden brief van luitenant Elsevier, die zijn woede uitsprak over vriendjespolitiek bij de benoeming van onderofficieren en over het feit dat de Edele Groot Achtbaren een 'vriendelyke omgang met de twee berugte Vrouws-Persoonen, Kaat Mossel en Keet Swenk' zouden hebben. Hij stelde de retorische vraag of het verwonderlijk was dat de rustverstoorders ongestoord verder

⁸⁵ *De Post van den Neder-Rhijn*, no. 251(1785), p. 841

⁸⁶ *Voornaamste en echte levensbyzonderheden van dien alomberuchten broodbakker Adrianus Trago* (1784), p.

konden gaan met hun oproer, terwijl degenen die met gevaar voor eigen leven de rust probeerden te bewaren met verwijten werden overladen en 'twee Vrouws-Persoonen, wier naam alleen het denkbeeld van Muityery en Oproer verwekt, met alle toegeeflykheid gevierd worden'.¹⁸⁷

Nog één keer kwam Kaat Mossel in de *Courier* ter sprake (en dat was weinig, gezien de omvangrijke stukken tekst), in één adem genoemd met Keet. Het onderzoek naar het oproer was begonnen en één van de gunstige gevolgen was de gevangenneming van de 'twee berugte vrouwlieden [...] die tot hier toe de aanvoersters van het misleid en opgeruid gemeen waren geweest'.¹⁸⁸ Ook hier dus de aanname dat er heimelijke aanvoerders waren. Het blad was overigens weer laat met de melding, want de vrouwen zaten al zo'n vijf maanden vast. Een patriottisch blad met de misleidende titel *Prince-vlag-almanach* waarschuwde in 1785 voor de onoprechtheid van de stadhouder. Hij had immers een afkeer van de exercitiegenootschappen, maar was beleefd en toegevend tegen verdachte personen als Kaat Mossel: '*Wy hebben levendige bewyzen in onzen Erfstadhouder, dat hy veel meer behagen vind, om een befaamde Tod en Vod, een slegt vrouwspersoon, eene Oproermaakster eene Kaat Mossel, Oranje Boven te hooren roepen [...] dan eene welgedresseerde Burgery hunnen wapenhandel te zien verrichten'.¹⁸⁹ De almanak maakte korte metten met Kaat en Keet: 'die twee oproermaaksters hebben de pynbank dubbel verdiend'¹⁹⁰. Helaas voor de almanak werd Keet eind april 1785 ontslagen. De *Utrechtsche Courant* berichtte begin mei dat dit ontslag was geschied 'tot grote vreugde van de agterkloosterlingen [...] Of ondertusschen aan haare vriendin Kaat nog wel zo spoedig dergelyk een uitstap zal toegestaan worden, heeft men alle reden, in twyffel te trekken'.¹⁹¹

In 1786 was het proces tegen Kaat nog in volle gang, maar de kranten en tijdschriften leken hun belangstelling verloren te hebben. Hun aandacht was in eerste instantie toch al uitgegaan naar de meer algemene berichtgeving over de oproeren en de gevolgen voor het bestuur dan naar de afzonderlijke oproermakers. Het Rotterdamse tijdschrift *Het Saturdags Kroegpraetje*, dat bestond uit gesprekken tussen de Rotterdammers Kees en Piet, liet Kaat Mossel in 1786 en 1787 nog wel ter sprake komen.¹⁹² In dit blad werd Kaat af en toe ook genoemd tussen neus en lippen door. en uit die woorden blijkt dat zij echt gezien werd als aanvoerster: 'Kaat Mossel met er aanhang'(no. 9), 'De

¹⁸⁷ *Courier van Europa*, no. 38 (11 januari 1785) p. 152

¹⁸⁸ *Courier van Europa*, no. 41 (21 januari 1785), p. 161

¹⁸⁹ *Prince-vlag almanach* (1785), p. 51, 52

¹⁹⁰ *Prince-vlag almanach* (1785), p. 48

¹⁹¹ *De Utrechtsche Courant* (1 mei 1785)

¹⁹² *Het Saturdags Kroegpraetje* (1786-1787)

vrinden van Kaat Mossel' (no. 22 en 70) en 'De bende van Kaal Mossel' (no. 26 en 76). In het nummer van 22 april 1786 ontspan zich een heel gesprek over de nieuwe verbeterde schutterij, die orde op zaken moest stellen. Piet vraagt aan Kees of dat nog wel nodig is. Kees antwoordt dat ze misschien hard nodig is als de heren van het stadhuis die advocaat Bilderdijk zijn gang maar laten gaan. Hij maakt de burgers, waar de 'oproerige Agterkloostervrinden' de pik op hebben, uit voor alles wat lelijk is. Hij zei onder andere dat een schutter van 3 april een dronkelap was, en dat hij daarom niet kon getuigen of Kaat aanwezig was geweest op de wacht van 22 maart (Bilderdijk had dit inderdaad beweerd)¹⁹³. Kees vervolgt: 'Ik zelje nog meer zeggen. Hy wou zo veul as te kennen geven dat de Burregers als ze de wagtrok an hebben Hansworsten lykenen; want hy zei, dat ze zo min de Heeren van het Stadhuis konnen verbeelden, as een Stateboo die een Hansworste pak aan had'. Piet: 'Wel dan heit hy al ans wis gezondigd tegen het plakkaat van de Heeren, dat zaid, dat Burregers in der Uneform niet bespot maggen worden, niet' (Uit de processtukken blijkt niet dat Bilderdijk dit gezegd had. Maar zijn uitspraken waren kras, dus het kan).

Kees: 'Dat heit hy ook: maar misschien maggen de Avekaaten uit den Haag dat hier wel doen. Ik denk toch dat die knaap der hier zei uit motten schieten, want zo doende zou hy het ouwe spulletje wel weer an de gang kennen helpen, dat zou hy.'¹⁹⁴

Termen die de mannen in dit nummer gebruiken om Kaat en haar advocaat aan te duiden zijn: 'dat meubel' en 'dien gooren Avekaat van het Oranje goed'.

Op 14 maart 1787 verscheen nummer 65 van *Het Saturdays Kroegpraetje* met daarin voor de laatste maal een lange uitweiding over Kaat Mossel en een zinspeling op een reisje naar het prinsgezinde Zeeland. Kees en Piet bespreken prinsjesdag. Piet vindt dat het erg stil geweest is en Kees zegt dat hij het niet meer begrijpt: de heren uit Den Haag verbieden terecht dat er geïllumineerd, geschoten en gevlagd wordt, terwijl de prins het aan andere klanten ordonneert. Piet vraagt retorisch: zijn het niet dezelfde heren die er toen zo op gesteld waren dat men de zakkendragers en de lui van het achterklooster ruimte gaf? Hij vervolgt: 'Als Kaatje Mossel, die sloof, eens op mogt zien, wat zouw de vrouw staan kiekken?' Kees: 'Wel je praat er van of ze al tot zielen was, en het mens is, hoor ik, nog als een hoen.' Piet: 'Ja maar veul opzien ken ze toch niet, want het zien deur de traleje, dat gaat zoo wat, maar het is jammer dat ze nouw niet thus geweest is, dan zouw ze, een reysje na Zeeland hebben kennen doen, kyk dat was net een kolfje na er hand geweest, daar zeilen mogelyk onder die Voorvegters nog wel Kooplui geweest hebben, daar ze voorheen in de mosselen mee

¹⁹³ GAR, OSA, no. 1180

¹⁹⁴ *Het Saturdays Kroegpraetje*, no. 8 (22 april 1786)

genegeseert heit, misschien is er dien Oranje Baljouw wel een van, ze zou wel an zen groene zy mee getrokken hebben daar twijfel ik niet an.’¹⁹⁵

De Post van den Neder-Rhijn had in dat jaar niets specifiek meer te melden over Kaat Mossel. Of toch wel? Is zij het werktuig, de slaaf uit het gedicht? Omdat zij wel vaker zo genoemd werd, is dat goed mogelijk:

Rotterdam

Een klein gedeelte waarlijk goed,
Maar onder deezen weinig moed,
Een ander, dat in stilte zugt,
Doch niets verricht, daar 't lles dugt;
Een grooter deel noch goed, noch kwaad,
Dat eet en drinkt en slaapen gaat;
Een vierde weer, dat listig draait,
Ofwel, in 't heimlijk, oproer zaait;
De meesten dom, misleid, verblind,
Oproerig, muiltziek, Prinsgezind;
Het Hoofd, een werktuig des Tirans,
Een slaaf van 't hoofd des vloekgespans,
Het kwaad geduld, de deugd veracht,
Het graauw de baas, de wet verkracht,
De stad beroerd, in vuur en vlam,
Zie daar 't rampzaalig Rotterdam.¹⁹⁶

Het oproer in Rotterdam en de gevangenneming van Kaat Mossel trok de aandacht van courantiërs. Dat blijkt ook uit het persoonlijke 'plakboek' van de Fransman Dumont Pigalle, de redacteur van de *Gazette de Leyde*, medeoprichter van het Bataafsch Revolutionair Comité en informant voor de Franse regering. 'Emeute de Rotterdam, 3 avril 1784' is een dik plakboek, vol met knipsels uit kranten en tijdschriften over de gebeurtenissen in Rotterdam, met in de kantlijn handgeschreven commentaar. Naast een aantal brieven, de *Courier van Europe*, een publicatie van de Magistraat en een massa dingen die niet over haar gingen, was toch een aanzienlijk deel van de knipsels en commentaren aan Kaat Mossel gewijd. Zo bezat Dumont Pigalle ook een exemplaar van een zogenaamde weeklucht van Kaat Mossel vanuit de gevangenis.¹⁹⁷ Tussen de bladzijden was een papiertje gevoegd met daarop in handschrift: 'Kaatje imploie ici les morts, pr. exiter les vivants a la venger', wat ongeveer wil zeggen: 'Kaatje bezweert de doden door de levenden haar te laten wreken'. Het lijkt erop dat Dumont Pigalle aannam dat de tekst door de echte Kaatje geschreven of in elk geval naar buiten was gebracht. Hij hield zich ook bezig met het Haagse reisje en schreef: 'Kante Mossel a la Haye

¹⁹⁵ *Het Saturdays Kroegpraetje*, no. 65 (14 maart 1787)

¹⁹⁶ *De Post van den Neder-Rhijn*, no. 276 (1786), p. 1052

¹⁹⁷ *Klagt van Catharina Mulder, bygenaamt Kaatje Mossel, in haar gevangenis te Rotterdam* (1784)

Le 13 juin 1784 [...] Elle se nomme Catharina Mulder, et non Vermeulen comme quelques gazettes l'avoient dit. Je lai verifié dans le memoire de mr Elsevier'. Hij schreef dat luitenant Jansen negen gulden had betaald voor de reis en ook dat een Heer de vrouwen graag had willen zien. Dumont Pigalle: 'Quel etoit-donc ce monsieur? Etoit- ce le prince? Ou etoit- ce le precepter des deux jeunes princes?' Hem interesseerde verder vooral de vermeende nalatigheid van de Rotterdamse justitie en de aannames dat Rotterdamse bestuurders als Van der Heym invloed uitoefenden op het gemeen, zo getuigen de onderstrepingen in de knipsels. Toen Kaat net vastzat, had hij van Manson, de schrijver van de *Courier du Bas-Rhin*, vernomen dat ze met veel omzichtigheid behandeld werd en dat ze 'a laquelle bien des hommes ne ressemblent pas, montre beaucoup de courage, de fermeté, et de présence d'esprit'. 'Si Kaat Mossel est fouitié', zo veronderstelde hij venijnig, 'l'on verra si le Bourreau la traitera avec menagement et si elle aura un courage que des hommes n'ont pas.'¹⁹⁸ (Als Kaat Mossel geeseld wordt, zullen we zien of de beul haar met omzichtigheid behandelt en of ze moed heeft aan wie het sommige mannen ontbreekt.) Hij schreef ook nog op dat Keet Swenk en Clazina Verriijn waren vrijgelaten, maar zijn laatste aantekening was van maart 1787, en toen was Kaat nog niet vrij.

Niet lang na Kaat Mossels vrijlating, waarvoor de pers vanwege de politieke ontwikkelingen geen belangstelling meer had of kon hebben, adverteerde de Haagse boekverkoper Mensert in de *Rotterdamsche Courant* met een boekje dat *Het Proces* zou gaan heten.¹⁹⁹ Het stond op het punt gedrukt te worden en bevatte alle processtukken. Mensert riep belangstellenden op om snel in te tekenen voor het boekje over 'Catharina Mulder, weduwe de Lange, in de wandeling bekend onder de naam van Kaat Mossel', want hij wilde het zo spoedig mogelijk uitgeven. Of het boekje daadwerkelijk is uitgegeven, heb ik niet kunnen achterhalen. Maar in de latere nummers van de *Rotterdamsche Courant* werd er niet meer voor geadverteerd, dus misschien is het nooit verschenen. Dat zou kunnen komen door een gebrek aan belangstelling (al doet de gehele verzameling Kaat Mossel-pers anders denken), maar misschien had het andere oorzaken. Dat de *Rotterdamsche Courant* er niet meer voor adverteerde en er nu geen exemplaar van bekend is, bewijst natuurlijk niet dat het niet is verschenen, maar doet het wel vermoeden.

De kranten waren vooral geïnteresseerd in het proces en de politieke bladen lieten Kaat Mossels naam af en toe vallen. De patriottische bladen drongen aan dat deze aanvoerster van het gemeen, die op haar beurt weer werd aangestuurd door de groten, flink zou worden

¹⁹⁸ NA, Archief Dumont Pigalle, no. 40

¹⁹⁹ *Rotterdamsche Courant*, no. 133 (6 november 1787)

gestraft. De weinige oranjegezinde bladen beklagden haar en zagen geen kwaad in wat ze gedaan had (de *Dappere heldendaad* deed dat zelfs op een tamelijk neerbuigende manier) of betoogden dat er op z'n minst bewijzen moesten komen.

Het verschijnsel 'Kaat Mossel' leefde wel in de kranten en tijdschriften, maar haar verhaal werd toch vooral aangegrepen door pamfletschrijvers en spotprenttekenaars.

Schotschriften

In de kranten en tijdschriften waren er twee periodes waarin de aandacht voor Kaat Mossel het grootst was: juni en september 1784. De verschijning van schotschriften liep daarmee parallel. In juni 1784, dus rond haar reisje naar Den Haag en vóór haar gevangenneming, verscheen het meest opmerkelijke geschrift over Kaat Mossel: een zogenaamde levensbeschrijving.²⁰⁰ Het verscheen anoniem, maar de schrijver is later geïdentificeerd als de broodschrijver Nicolaas Hoefnagel.²⁰¹ Op het titelblad staan al twee fouten: het zou gaan om de *Echte en ware levens gevallen, van de befaamde Kaatje Vermeulen* (een fout zoals Dumont Pigalle was opgevallen), alias Kaat Mossel en haar 'mede complize Keetje Zwenken, alias Zwarte Keet of Ruige Keet'. Op het voorblad was een portret van Kaat afgedrukt, behangen met strikken en zingend uit een boekje, waarmee het portret sterk leek op het bekende plaatje met het gedicht 'Stadhouderes van het Graeuw'. In een cirkel om het portret stond te lezen: 'Dit mosselwyf door satans list berokkend rotterdam dees twist' en: 'Dit is Kaat Mossel een Megeer/ Een Vrouwmensch zonder Deugd en Eer/ Een ondier; Wild dit schrift maar leezen/ Daar kon geen erger schot beest weezen'. En ook hier werd de nadruk gelegd op haar snode, door de 'groten' opgezette complot, waarmee ze 'de wetten en het recht van Themis stout bespot'. Deze verwijzing naar Themis, de godin van de zedelijke rechtsorde (met haar blinddoek, weegschaal en zwaard overeenkomend met Justitia), paste in de patriotse ideologie van de historische rechten. De 'matroos', zoals Hoefnagel zich weieens noemde, meldde dat hij op 27 juli naar Rotterdam was gegaan, om Kaat Mossel in hoogsteigen persoon te zien. Het is mogelijk dat hij daadwerkelijk in Rotterdam is geweest (hij noemde herberg 'Pas Binnen', die echt bestond), maar de rest van het verhaal moet volstrekt verzonnen zijn. Hij sprak er zogenaamd met roddelende stadgenoten, die wisten te vertellen dat de vader van Kaat een 'groene mof, een verzopen leegloper' was, haar moeder 's nachts 'slegt huis' hield en dat Kaat zelf op haar vijftiende bekend stond als een 'volslagen Straat Hoer'. Haar ouders hadden

²⁰⁰ *Echte en ware levensgevallen, van de befaamde Kaatje Vermeulen, alias Kaat Mossel en haar mede complize Keetje Zwenken, alias Zwarte Keet of Ruige Keet, benefens eenige verdere befaamde oproermakers en oproermaaksters* (1784)

²⁰¹ A. Hanou, 'Een 18e eeuwse broodschrijver: Nicolaas Fran9ois Hoefnagel'. In: *Spektator* 2 (1973/74), p. 62-81

maar vier kinderen, waarvan Kaat de oudste was. Verder zouden Kaat en Keet op de kermis in het dorpje Sarlo (Charlois) hebben lopen 'zuipen en zwelgen' en na uit het café gezet te zijn paar scheepstimmerlieden zomaar aangevallen. Tijdens het gevecht 'moeste de kuische billen van Mejuffrou Kaatje en Madamozel Keetje leyden, die zo ongenadig door eenige spot boeven gestreeld wierde dat zy bond paars, en allerhande coleuren kreegen'.²⁰² Dit maakt nieuwsgierig naar het waarheidsgehalte van het verhaal, maar de naam van Kaat kwam in de boeken van de schout in Charlois niet voor. Het is opmerkelijk dat Van Rijn dit verhaal serieus heeft genomen. Weliswaar waarschuwde hij dat het verhaal niet met de lieflijkste kleuren zou zijn ingetekend, maar hij nam er wel stukken van over. Niet het stuk over de kermis in Charlois (want dat was kennelijk wel erg negatief en onkuis), maar wel het verhaal dat zogenaamd door een kroegbazin werd verteld. Dit verhaal werd in 1913 en 1933 ook voor waar aangenomen door Johanna Breevoort in haar boekje over Kaat Mossel.²⁰³ Dat Van Rijn en Breevoort het verhaal geloofden, hoeft niet te betekenen dat de achttiende-eeuwse lezer dat ook deed. Toch was het verhaal zo opgesteld dat het een journalistiek verslag leek en zullen mensen er zijn ingetrapt. Men wilde het misschien ook graag geloven, vooral degenen die een hekel hadden aan Oranjegezind volk. De kroegbazin vertelt de matroos dat Kaat voordat ze trouwde kennis had gehad aan een Oostindisch-vaarder die ze geld afhandig maakte. Hij strafte haar op zijn beurt door haar en Keet mee te nemen naar Amsterdam en hen voor alle kosten te laten opdraaien, waardoor de vrouwen hun zilveren beugeltassen, snuifdozen en gouden oorbellen moesten verkopen. Kaat was ook nog zwanger van hem geraakt, en had al eens eerder een 'hoerekind' van een Engelse matroos gehad, maar de beide kinderen waren dood geboren. Nog een aanwijzing dat het verhaal onzin was, want het was wel erg toevallig dat die kinderen niet meer leefden. Van Rijn liet de passage over de hoerekinderen overigens ook weg, terwijl de hele levensbeschrijving juist doorspekt was met kreten als 'hoer', 'dievel', 'volslagen slons', 'helleveeg' en 'ondeugend stuk vleis'. De matroos kwam ook in een zogenaamd gesprek met Kaat Mossel toen hij mosselen ging kopen en per ongeluk een oranje lint op de grond liet vallen: 'Hela [...] Ik moest myn lieve oranje lint niet verliezen', waarop 'dauw van vergenoeging' op haar gezicht verscheen. Ze stelde zich voor als Catharina Vermeulen (!) en zei: 'Dat mag ik zien en hooren, datje achting veur onze Lieve Hoogheidje hebt, schoon die vervloekte honden van Patriotten de prins versmaden, doch die Satans kideren zullen hun zin niet krygen [...]'²⁰⁴ Het verhaal eindigde in een angstig avontuur, want

¹⁰² *Echte en ware levensgevallen* (1784), p. 30

¹⁰³ J. Breevoort, *Kaat Mossel. Tooneelen uit het leven geschetst van eene Rotterdamsche Oranjeklante* (1933)

¹⁰⁴ *Echte en ware levensgevallen* (1784), p. 48

op de een of andere manier was het achterkloof stervolk achter de ware identiteit van de matroos gekomen. Met hulp van 'de brave Patriotten' wist hij aan het volk te ontkomen, maar in de trekschuit werd hij herkend als een 'verdomde hond en schryver tegen den Hertog en Prins' en in het water gesmeten. Het verhaal eindigde met de cryptische woorden van de uitgever: ' Wy kennen de matroos verstandig genoeg die een waare patriot en thans zeer welvarend is, om een Indiaansche mossel te spouwen, omdat hy uit zyn echtbrekende schulpen goud poeder braakt, zie daar leezers aldus nam dit onderzoek na Kaat Mossel een!'.²⁰⁵ Deze levensbeschrijving paste op een enkel punt bij de criminele biografie, een literair genre dat in de achttiende eeuw uitermate populair was. Dit genre, dat vanaf de laatste decennia van de zeventiende eeuw aan een grote opmars was begonnen, beschreef de levensloop van bekende criminelen. Mogelijk is het voortgekomen uit het genre van de schelmenroman, die rond het midden van de zestiende eeuw in Spanje was ontstaan. De 'levens van beruchte personen' waren sensationele, soms moraliserende of stichtelijke levensbeschrijvingen van misdadigers en oplichters. De criminele praktijken, procesgang en straf van de misdadiger stonden centraal. Deze levensbeschrijvingen werden ongeveer gelijktijdig met de gevangenneming en executie te boek gesteld. De criminele biografie of 'schurkenleven' was over het algemeen niet vrolijk te noemen, want de beschreven gebeurtenissen waren gruwelijk, de straffen wreed en er werd nadrukkelijk in gemoraliseerd.²⁰⁶ Kaat Mossels levensbeschrijving verscheen in 1784 na de beruchte oproeren en mogelijk rond haar gevangenneming, dus de lezer wist dat het ging om een gearresteerde, een crimineel. De titel *Echte en ware levens gevallen* beloofde een biografie, dus een biografie van een crimineel. Op andere punten verschilde de tekst echter flink van de criminele biografie: de schrijver had niet geprobeerd een waar verhaal te schrijven en ging niet in op wat ze precies gedaan had (hij schreef enkel dat het volk de gewapende burgerwacht had aangevallen). Evenmin beschreef hij het proces. Toch lijkt dit verhaal te passen in de traditie waarin men graag las over befaamde en beruchte personen die iets op hun kerfstok hadden. In september 1784 verscheen een brief uit Rotterdam aan een heer in Utrecht over de gevangenneming van Kaat Mossel en Keet Swenk, waarin de heer uit Rotterdam naar dit boekje vroeg, omdat de boekverkopers het in Rotterdam uit angst voor het grauw niet durfden

¹⁰⁵ *Echte en ware levensgevallen* (1784), p. 56

¹⁰⁶ P. Buijnters, *Levens van beruchte Personen. Over de criminele biografie in Nederland gedurende de 18^e eeuw* (1980)

te verkopen.²⁰⁷ Kaat Mossel kan dus van het bestaan van het boekje op de hoogte zijn geweest en wellicht had ze aan haar kennissen de opdracht gegeven om de verspreiding tegen te houden.

Tijdens haar gevangenschap verscheen ook een weeklacht die zogenaamd door haar werd uitgesproken. Het was in heel Nederland te koop, kostte drie stuivers en werd voorafgegaan door de volgende dichtregels: 'Word myn Oranjemin van menig mensch versmaad/ Geen nood! In Rotterdam zyn nog een aantal besten/ Die wel verzekerd zyn, dat Kee, of Vrouwtje Kaat, Nooit Neêrlands vrye lugt met Oproer wou verpesten'.²⁰⁸ Er is ook een exemplaar van aanwezig in het Bilderdijk-museum en Dumont Pigalle had er één in zijn plakboek gevoegd. Het lijkt een geluid van de oranjegezinde kant te zijn. Catharina Mulder klaagt dat ze door snode lasteraars, heilloze paskwilschrijvers, baatzuchtige plaatsnijders en godvergeten courantiërs met allerlei hoon en smaad is beschimpt en bespot. 'Hoord myne Landgenooten! Hoord de billyke klagten van eene ongelukkige, en van ouderdom grys geworden Vrouw!' Na een lange weeklacht reageert ze op de 'heilloze loogenprent' die haar voorstelde als stadhouderes van het grauwe en vermaak van laffe groten. Alleen omdat zij en Keet zo openlijk beschuldigd waren, moest men hen wel oppakken. En ze hadden niets kwaads gedaan in Den Haag, hoewel Jansen had geprobeerd om de Hoogheid te honen en haar en Keet als oproermaaksters op te doen pakken. 'Maar wat verstaat gylieden door Oproer maaken? Verstaan gylieden daar door, dat men van zyne armoede zoo veel bespaart, als maar immer mooglyk is; als men dit geld bewaart en weglegt, tot "er een Doorlugtig Persoon van het beminnyk Oranjehuis zyne hooge geboorte verjaart?"²⁰⁹ Op 3 april heeft de alarmklok dan wel geluid en zijn er nieuwsgierigen omgekomen, maar er was geen oproer. In een oproer staan de muitelingen met geweld tegen hun regering op en dat was niet het geval. Bovendien waren zij en Keet er niet eens bij geweest. 'Maar beef! beef! ö gy snoode Lasteraars! Beef! wanneer gy voor een Alweetend Rigter zult moeten verschynen! [...] En gy! Gy myne waarde Medeburgers en Landgenooten! - wat ik u bidden mag, houdt u dog stil! [...] Doet tog niets dat naar Oproer gelykt.- Eerbiedigt de HEEREN STAATEN! Bemint onzen geliefden ERFSTADHOUDER, en gehoorzaamt *de -wettige beveelen* van onze BRAAVE BURGERS!'²¹⁰

²⁰⁷ *Brief uit Rotterdam, aan een heer tot Utrecht, betreffende het gevangen neemen van Kaat Mossel en Keet Zwenken, En een dienaar van de justitie, uit last en Ordre van de Ed. Mog. Heeren Commissarissen van Hun. Ed. Gr. Mog* (H84)

²⁰⁸ *Klagt van Catharina Mulder* (1784), titelblad

²⁰⁹ *Klagt van Catharina Mulder* (1784), p. 9

²¹⁰ *Klagt van Catharina Mulder* (1784), p. 12

De tekst lijkt niet op de *Klagt van Cathanna Mulder*, maar ook Trago sprak zich zogenaamd uit tijdens zijn gevangenschap. Het gedicht was gedrukt op oranje papier en getiteld *Adrianus Trago in zyn gevangenis*.²¹¹ Het was meer een hoopvol gedicht dan een weeklacht, maar beide teksten illustreerden de behoefte van orangistische kant om de gevangenen een stem te geven. Of het gedicht van drie coupletten nu wel of niet van Trago was, het is uit zijn naam geschreven en ik elk geval gecorrigeerd door Le Francq van Berkhey en op diens kosten uitgegeven. 'Al bond de Tieranny my in den duistren kerker [...] De Beul pynt wel het lyf maar nimmer het gemoed', aldus Trago.'²¹²

In 1784 was ook de geheime Acte van Consulentschap die in 1766 tussen Willem V en de Hertog van Brunswijk was afgesloten, aan het licht gekomen. Deze Hertog van Brunswijk-Wolffenbüttel was een Oostenrijkse veldmaarschalk die in 1750 door Willem IV was ingehuurd om het leger van de Republiek meer gevechtskracht te geven. Tijdens de minderjarigheid van Willem V werd de regering waargenomen door zijn moeder Anna van Hannover, en na haar dood in 1759 nam de Hertog van Brunswijk het over. Toen Willem V in 1766 meerderjarig werd, kreeg de Hertog van hem gedaan dat hij bij de feitelijke aanvaarding van de regering een Acte van Consulentschap tekende, waardoor Van Brunswijk de positie van permanent stadhouderlijk adviseur kreeg zonder voor zijn adviezen ooit ter verantwoording te kunnen worden geroepen. Deze geheime overeenkomst wekte veel verontwaardiging bij de patriotse oppositie en in 1784 werd Van Brunswijk gedwongen het land te verlaten.²¹³ Op deze Acte van Consulentschap werd ingespeeld in het pamflet dat *Acte van Consulentschap tusschen Zyne Hoogheid Willem de Vyfde en Catharina Mulders* genoemd was.²¹⁴ De echte Kaat Mossel had in augustus 1784 een exemplaar van dit pamflet door een onbekende toegestuurd gekregen. Het was geadresseerd aan 'Mejuffrouw Catharina Mulders Priaseerster van Schulpvisch te Rotterdam'.²¹⁵ In het geschrift stelden 'W.P. van Orange' en 'Catharina Mulders' een aantal beloftes zwart op wit: Willem V had na lang zoeken in het kooprijke Rotterdam ene Catharina Mulders ('meer bekend onder den hatelyken naam van Kaat Mossel') gevonden, die met nagels en tanden voor zijn Huis wilde waken en die bereid was gevonden zich op te offeren voor datzelfde Huis. Zij was namelijk 'door de sterkste banden van tedere liefde en moederlyke affectie aan Ons verbonden'²¹⁶ Na deze ontroerende mededelingen volgden de drie zaken die Catharina en de prins waren

²¹¹ *Adrianus Trago in zyn gevangenis op den acht-en-twintigsten van slagtm aand 1784* (1784)

²¹² *Adrianus Trago in zyn gevangenis* (1784)

²¹³ Wilschut (2000)

²¹⁴ *Acte van Consulentschap tusschen Zyne Hoogheid Willem de Vyfde en Catharina Mulders* [1784]

²¹⁵ GAR, ORA, no. 188

²¹⁶ *Acte van Consulentschap* [1784], p.2

overeengekomen: ten eerste zou zij zich aan de prins verbinden om hem in zijn beleid en bestuur te assisteren en bij te staan (Een 'Priseerster van Schulp-vis'²¹⁷, die de Prins bijstaat!). In de echte acte was dit ook het eerste punt: de Hertog die de Hoogheid assisteert en bijstaat. Ten tweede was Catharina verplicht haar hulp te bieden in de 'bewaring handhaving en vermeerdering van Onze Hoogheid, Praerogativen, en Gerechten, mitsgaders en meesten ondergang en bederf van den Staat der Nederlanden, op wiens puinhoopen Wy Ons geerne willen verheffen'.²¹⁸ Dat ging in de echte acte toch iets anders, want daar stond: [...] mitsgaders ten meeste dienste en welvaart van den staat der Vereenigde Nederlanden'.²¹⁹ Tot slot beloofde Catharina dat zij zich altijd dicht bij de prins zou houden (in overdrachtelijke zin). En voor dit alles kreeg zij geld. De Prins beloofde haar 'ten allen tyden te zullen leveren zodanige somme van penningen, als zy nodig zal hebben om door omkoopingen op Onze Verjaardagen en voorts op alle andere particuliere tyden aanterigten zodanige vreugdbedryvingen, die buitengewoon zyn moeten, om kort daar na tot een volledige oproer uit te bersten'.²²⁰ Ook beloofde hij haar oranje linten en strikken. Net als in de echte acte tekenden zij in aanwezigheid van zijn secretaris T.J. de Larrey. Zo begon haar verhaal in de ogen van haar tegenstanders: het verhaal van Kaat Mossel die in ruil voor geld en oranje linten oproer maakte. Ook al sprak de zogenaamde prins van 'moederlijke affectie', er werd gesuggereerd dat haar oranjeliefde niet echt was.

Verreweg de langste tekst die in Kaat Mossels eigen tijd over haar uitkwam, was de toneeltekst *Kaat Mossel voor den throon van Belzebub*.²²¹ Het stuk was in rijm, bestond uit vijf bedrijven en de rollen waren weggelegd voor Belzebub (de duivel), drie kwade engelen en Kaat Mossel. Voor de toneeltekst stond een portret van Kaat, een norse vrouw met een grote hoed, ketting en oorbel die mosselen pelt. Het verhaal komt erop neer dat Belzebub geen zin meer heeft in het duivelschap. De wereld is zo slecht geworden dat Pluto, Lucifer en hij het niet meer aankunnen. Maar volgens de kwade engelen is er nog hoop: Kaat Mossel. Ze liegt, vloekt, zuipt, is onkuis, diefachtig, gierig, hovaardig; kortom, een 'Steunpilaar van uwe Helsche Troon'. 'Als Prosperina sterft, behoefd men niet te vreezen, maakt haar dan Duivelin, zy zal een beste weezen'.²²² Belzebub geeft de kwade engelen toestemming Kaat te gaan halen om haar tot opperduivelin te kronen. Na enkele malen door de lucht geslingerd te zijn, wordt ze door de kwade engelen geketend en naar Belzebub gebracht. Daar moet zij tegen

²¹⁷ *Acte van Consulentschap* [1784], p. 1

²¹⁸ *Acte van Consulentschap* [1784], p.2

²¹⁹ *De Vredebazuin*, no. 65 (1784), p. 263

²²⁰ *Acte van Consulentschap* [1784], p. 2

²²¹ *Kaat Mossel voor den throon van Belzebub* (1784)

²²² *Kaat Mossel voor den throon van Belzebub* (1784), p. 5

haar zin plaatsnemen op een gloeiende stoel ('Ik zou myn Hammen braaden'- 'Dat komt zeer goed, myn Baas vreet graag gebrade Spek, van zulk een Varken' ²²³). Ze vertelt dat ze met Hofstede een contract heeft afgesloten om in ruil voor geld een hoop tumult te maken. De kwade engelen gaan over op mishandeling wanneer ze haren uit haar hoofd beginnen te trekken (naar eigen zeggen om een pruik te maken voor de kale kruin van Belzebub), een brandende fakkel in haar mond stoppen omdat ze tegenstribbelt, en haar neus 'snuiten' met een gloeiende tang. Ze stellen voor gehakt van haar te maken, of 'frikkel', die lust de vorst zeer graag', ²²⁴ Belzebub wil laarzen maken van haar onderbenen en een broek van haar billen, want dat zal hem wel 'proper' staan. En haar ingewanden zijn voor Cerberus. Het stuk eindigt met Kaat Mossel die zegt:

Dit is de loon die 't kwaad,
Gestaadig naar zich sleept, dat 't een Exempel geeven,
Aan yder wie het is, om nimmer zo te leeven,
Gelyk Kaat Mossel doet, hier boertig voorgesteld,
Zo zy niet beeterd, word, het haar ook nog vergeld,
Is 't hier niet op der aard, zal 't naar haar dood gebeuren.
En zy dan al te laat, haar Gruwelen betreuren.²²⁵

Net als in de *Acte van Consulentschap* werd in deze tekst gesuggereerd dat Kaat uit pure berekening handelde, en niet uit oranjeliefde.

Een andere ongedateerde tekst was een bekendmaking dat Kaat Mossel een reis in een luchtballon zou gaan maken.²²⁶ De advertentie was een populaire manier om pamfletten vorm te geven en de luchtballon net uitgevonden, dus was de tekst op verschillende manieren actueel. Omdat de luchtballon nieuw was en zodoende voor vooruitgang stond, hadden de patriotten het al snel als symbool aangegrepen. Er bestond ook een patriots tijdschrift dat *De luchtbol* heette. Om Kaat Mossels reis met een patriotse ballon zal men wellicht nog harder gegrinnikt hebben dan om haar levensbeschrijving. Het pamflet berichtte dat Kaat Mossel na haar vrijlating enige tijd met een luchtballon tussen hemel en aarde zou hangen, om daarna te landen op het galgenveld. De ballon zou van een oranje kleur zijn en in drie opzichten verschillen van de tot dan toe vervaardigde luchtballonnen: ten eerste zou hij worden gevuld

²²³ *Kaat Mossel voor den thron van Belzebub*, (1784), p. 23

²²⁴ *Kaat Mossel voor den thron van Belzebub* (1784), p. 37

²²⁵ *Kaat Mossel voor den thron van Belzebub* (1784), p. 40

²²⁶ *Bekendmaking [...] Catharina Vermeulen, of [...] Catharina Mulder, heeft by deeze de eervan het publiek der stad Rotterdam te berichten, dat zy voorneemens is om [...] haare eerste luchtreise te onderneemen [...]*

met lucht die was getrokken uit gele lelies, Italiaanse kers, violetbloemen, oranjeschillen en verteerde excrementen. Ten tweede zou de luchtbol worden verlicht met de lampjes die Rotterdam in 1766 gebruikt had ter gelegenheid van de installatie van Willem V als stadhouder. En ten derde zou Kaat Mossel geen schuitjes gebruiken voor de oplating, maar een mosselwagen. Deze was door de wagenmaker en 'achtenveertiger held' Cornelis van Oeveren (op hem kom ik straks terug) vervaardigd onder het drinken van brandewijn met suiker uit een fraai porseleinen kommetje.²²⁷ Na een verhandeling over de rang en de prijs van de plaatsen (de staanplaats is vergund aan iedereen die een oranjegekleurde cocarde, neusdoek, schort of bloemetje in de mond heeft) volgde de mededeling dat Kaat Mossel een sprong met een oranje parachute zou doen, van de ketting tot in de put van de galg. Het feit dat Kaat Mossel alleen in die luchtballon zat, zonder andere landelijk bekende oranjeclanten, betekende dat het waarschijnlijk een Rotterdamse aanval was. Ook de verwijzing naar de lampjes uit 1766 wees daarop.

Er verscheen ook een samenspraak met Cornelis van Oeveren, de man die figureerde in het pamflet over de luchtbol. Deze bekende Oranjegezinde Rotterdamse wagenmaker en hellebaardier had bekendheid verworven met zijn optreden in april 1747, toen hij met de prinsgezinde burgerij naar het stadhuis was gegaan om de benoeming van Willem IV als stadhouder van het gewest Holland te eisen. Willem III, de machtigste stadhouder aller tijden, was in 1702 gestorven, de internationale positie van de Republiek was verzwakt en de regenten hadden de macht zelf in handen genomen. Maar toen Frankrijk de Republiek veertig jaar later aanviel en de zuidgrens open lag, klonk weer de roep om Oranje. In verschillende Zeeuwse en Hollandse steden werden toonaangevende regenten bedreigd en soms zelfs mishandeld door de bevolking die Willem IV als stadhouder wilde hebben. In Rotterdam zou Van Oeveren met een groep neringdoenden en handwerkslieden het stadsbestuur onder druk hebben gezet en bemiddeld tussen dit bestuur en het volk, dat met oproer dreigde.²²⁸ Zo werd zijn naam binnen en buiten Rotterdam bekend. Willem IV werd in 1747 benoemd tot stadhouder van alle gewesten. Het stadhouderschap werd erfelijk verklaard, en daarmee kreeg Willem IV formeel een sterkere positie dan zijn voorgangers. Van Oeveren speelde duidelijk een rol in 1747, maar de *Bekendmaking* noemde hem een 'achtenveertiger held'. Misschien had hij ook zijn stem laten horen toen het volk in 1748 dreigende verzoekschriften indiende tegen de belastingpachters (In Rotterdam kwam het echter niet tot ongeregelde heden als in Den Haag, Leiden en Amsterdam) of was hij één van degenen die in hetzelfde jaar een rekest

²²⁷ *Bekendmaking* (z.j.)

²²⁸ Van der Schoor (1999)

indienden tegen corrupte regenten.²²⁹ Over Van Oeveren verscheen ook een aantal spotprenten en verzen ('Dit is Kees van Oeveren/ een tweeden Don Quichot, Een gekke windbuil, maar nogthans een patriot').²³⁰ Van hemzelf verscheen een beschrijving van de gebeurtenissen in 1747. In dit verhaal kwamen ook twee vrouwen voor, die later zijn aangezien voor Kaat Mossel en Keet Swenk.²³¹ Van Oeveren noemde ze niet bij naam, dus het is niet zeker dat hij deze vrouwen bedoelde toen hij schreef: 'Doen quamen daar twee Vrouwluy doordringen, waer tegens myn Broer sey, wel Vrouwtjes! Jilluy hebt immers geen stem in den Raed, waer op sy hem toesnauwde, hier wel in'. De mannen maanden de vrouwen om geduld te hebben, want om de prins te kunnen kiezen moesten eerst de burgemeesteren nog verkozen worden. Hierop riepen de vrouwen: ' Wy willen hem evenwel hebben!'.²³² Het is verleidelijk om hierin een vierentwintig arige Kaat en Keet te zien, maar er waren zoveel Oranjegezinde vrouwen in Rotterdam. Dit idee werd vooral in de hand gewerkt doordat het twee vrouwen waren, en een associatie met Kaat en Keet ligt dan voor de hand (Kaat en Keet waren in 1784 trouwens niet zo'n onafscheidelijk duo als men later graag wilde geloven. In één van de verhoren in 1785 moest Kaat een verklaring afleggen over de verminderde familiariteit met Keet. Ze erkende dat ze weliswaar zestien jaar als een zuster met Keet was omgegaan, maar Keet had sinds een paar jaar een winkel en 'tapneering' en de lieden die daar kwamen wilden 'niet altoos bekeken zijn', dus zagen ze elkaar veel minder en bij elkaar eten deden ze 'zedert eenigen tyd maar te hooy en te gras'²³³). In 1776 verscheen Van Oeverens *Schets der Fransche maandag*, over de tijd van na de verkiezing van Willem IV, waarin hij een sneer uitdeelde naar Elizabeth Wolff. Omdat ze zijn *Dag verhael* 'Keesjes van Oeverens malle memorie' genoemd scheen te hebben, vroeg hij haar om zijn nieuwe werk ook een naam te geven: 'Ik kan op geen grooter geluk wagten [...]'.²³⁴ Hij was al te oud om zich te bemoeien met de oproeren in 1784, maar was nog wel bekend. In dat jaar verscheen een samenspraak met Kaat Mossel. 'Keesje' en 'Kaatje' lijken een beetje doof (want oud) te zijn, want telkens zeggen ze: 'Hoor je 't wel Keesje?', 'Hoor je 't wel Kaatje?', en 'Hé!' Ze flirten ook een beetje met elkaar en Kaatje vraagt: 'Ben je niet voldaan geweest dat ik weer myn goed hart heb getoond voor het doorluchtig ORANJEHUIS by de verjaring van onzen

²²⁹ Van der Schoor (1999)

²³⁰ G. van Rijn, 'Cornelis van Oeveren, wagenmaker op het Haagsche Veer'. In: *Rotterdamsch Jaarboekje* (1892), p. 230-286

²³¹ Breevoort(1933)

²³² C. van Oeveren, *Dag verhaal, van d'Rotterdamsche historie, wegens de verkiezing van zyn doorlugtige hoogheyt Willem Karel Hendrik Frizo* (1747), p. 24

²³³ GAR, OS A, no. 1167

²³⁴ Van Rijn (1892), p. 283

dierbaren ERFPRINS?' ²³⁵ Keesje antwoordt: 'Ik zag met vermaak hoe zeer gy uitmunte om uwe zuivere liefde voor den VORST en zyn HUIS te toonen, maar ik zag ook aan den anderen kant met droefheid en met verachting hoe sommige laagdenkende zielen, smachthalzen, opgeschoten jongens, guiten en lalbakken, quasi met attentie uwe overtuigende blyken van betamelyke en stille vreugde beschouwden, maar in 't heen gaan dezelve met een Judashouding begrinnikten'. ²³⁶

In de Acte van Consulentschap en het stuk met Belzebub was Kaat Mossel een op geld beluste nep-orangiste. In het stuk met Belzebub werd dan ook op zeer barbaarse wijze met haar afgerekend. De nep-levensbeschrijving was voor de schrijver vooral een gelegenheid om eens flink uit te pakken met een smeug, lasterlijk en fantasierijk verhaal. De bekendmaking van haar luchtreis moest vooral hilariteit opwekken. Sommige pamfletten stelden haar wat dommer en meelijwekkender voor dan andere, waarin ze vooral op geld belust was, maar in alle gevallen werd Kaat Mossel volstrekt belachelijk gemaakt. Iemand die verwickeld was in zo'n snood, door de groten opgezet complot, verdiende niet beter. Het enige schotschrift dat haar kant koos, was de weeklacht uit de gevangenis,

Over Kaat Mossel werd ook weieens een grapje gemaakt in een schotschrift dat niet specifiek over haar ging. In het Nationaal Archief in Den Haag bevindt zich een map met allerhande pamfletten die op aangeven van Pieter van Halteren in januari 1785 naar de Officier in Amsterdam waren gebracht. Deze Van Halteren wist niets van de auteurs, uitgevers en drukkers, maar wel dat hij ze had gekregen van Jean Louis van Laar Mahuet, een Amsterdamse uitgever van patriotse schotschriften.²³⁷ Onder deze 'paskwillen' bevond zich ook een aantal prenten en blaadjes die Kaat Mossel aan bod lieten komen. Tussen de velletjes zat bijvoorbeeld de prent *Patriotse Slacht-tyd*, waarop het opengesneden lichaam van de Hertog van Brunswijk aan een slagersladder hangt, ontdaan van zijn ingewanden. Naast hem staat Kaat Mossel, die in het rijm wordt aangesproken met 'gy vervloekte mossel hoer/ die ons bederf, wat snoodheid, swoer'.²³⁸ Kaat Mossel wijst naar het opengesneden kruis van de Hertog: het gerucht ging dat hij een gedeelte van zijn geslachtsdeel miste en natuurlijk speelde de prent daar op in. Links op de prent heeft een patriot de blaas, waaruit bourgognewijn loopt en rechts staat een ander met het hart, waarop 'verraat' staat. Op de ingewanden, die op de grond liggen, staat 'verteert en onbetaald'.

²³⁵ *Samenspraak tusschen Cornelis van Oeveren en Catrina Mulder* (1784), p. 6

²³⁶ *Samenspraak tusschen Cornelis van Oeveren en Catrina Mulder* (1784), p. 6

²³⁷ Klein (1995)

²³⁸ *Patriotse slacht-tyd, zynde een Sint Nicolaas prent voor de antipatriotten* (6 december 1784), p. 16

De andere pamfletten maakten Kaat Mossel op een subtielere wijze belachelijk. Ook het zeldzame *Oranges A/P/E boek* (de Atlas van Stolk is één van de weinige instanties die ook een exemplaar heeft) zat tussen de blaadjes.²³⁹ Dat A/P/E is een drukfoutje, grapte de schrijver op de laatste pagina, want daar had uiteraard 'A.B.C.-boek' moeten staan. Het was geschikt voor beminnaars van de mooie oranje kleur en gedrukt voor Trago en Kaat Mossel. Niet alleen kwam Kaat Mossel een aantal keer in het A/P/E-boek voor, maar de bewoordingen waarin dat plaatsvond waren ook best aardig. Er werd niet gescholden. De N is bijvoorbeeld van Namen: 'Ende de Naamen der oproermaakers, ende der muiltuchtige waare veele, ende het Opperhoofd der eerste, was een VROUWSPERSOON ende zy leefde niet gelyk Petrus van de Visschen der zee, maar van de Insekten derzelve die met eene zwarte schelp bedekt zyn, ende zy is het Hoofd dier handelaressen [...]'²⁴⁰

In het pakket zat verder een kopie van een zogenaamde missive van Willem V aan het bestuur van Amsterdam, waarin hij melding maakte van zijn voornemen om kruier te worden, omdat de boekverkopers hem toch al zo afbeeldden. Bovendien snoeide de overheid in zijn inkomsten en moest hij bijverdienen. Helaas werd hij door de Amsterdamse kruiters weggejaagd, maar als hij dat ambt wel had gekregen, dan was hij het liefst direct naar Rotterdam gegaan. Zijn hoop op een toevluchtsoord was echter verdreven nu zijn 'beste voorstanderessen, Catharina Mulders met hare Nichte' in de gevangenis zaten. En hij had nog wel hun mosselwagens kunnen lenen!²⁴¹ Kaat en Keet waren geen nichten van elkaar en evenmin was Keet een mosselvrouw. Of de schrijver van deze missive de prins expres dommer voordeed? Het kan, maar waarschijnlijk haalden velen zulke zaken door elkaar. Ook de boedelcatalogus was een populaire pamfletvorm. In de zogenaamde boedelcatalogus van de verdreven Hertog van Brunswijk, ook aanwezig in de map in het Nationaal Archief, was opgenomen: 'Een snoer paarlen, die zeer schoon schynt van verre; doch van digte by beschouwt, ziet men dat de paarels te geel te orangeagtig doorschynen (dit zou een goed koopje zyn voor het een en ander mosselwyf, die veel van de oranjecouleur houd. Maar ordentelyke menschen durven wy het niet aanraden).'²⁴² Ook is er een zeer fraai ledikant in de catalogus opgenomen, dat helaas bevlekt is door 'verbeten Bougonje wynvlakken, waar van de persoon die hier op geslapen heeft, zich meenigmaal plag te ontlasten'. En over een bed, een peluw en twee kussens zegt de catalogus: 'Dit bed is ook, schoon het niet veel euvels was,

²³⁹ NA, Hof van Holland, no. 5527

²⁴⁰ *Oranges A/P/E boek* (1784)

²⁴¹ *Copia eener Missive van Prins Willem de Vyfde aan de Wel Edele Groot Achtbare die van den Gerechte der Stad Amsterdam geschreven* (1784), p. 2

²⁴² *Beredeneerde Catalogus van een fraai/e en capitaale inboel van den hertog Louis van Bronswijk Wolfenbuttel*, (z.j.), p. 3

nog meer bedurven door bovengemeld overvloedigen des gemoeds: waar by nog is, sommige zeer verbeete vlakken, zoo in het midden van het bed- dit is een koopje voor jou, Kaat Mossel!- daar is nog een reukje aan'.²⁴³

Spotprenten

Kaat Mossel werd niet voorgesteld als moeders mooiste. Op het portret bij de levensbeschrijving was ze onaantrekkelijk afgebeeld en ook de meeste andere plaatjes toonden een oud, lelijk, schreeuwend vrouwtje. Bij *De half-geschoorne ouderling*, een verhaaltje over de Amsterdamse oranjegezinde kousenkoper en ouderling Joosting, zat ook zo'n plaatje. Pieter Joosting ('Pieter Izegrim') wordt door een patriottische barbier uit woede over zijn lasterlijke taal over Joan Derk van der Capellen maar voor de helft geschoren. Temidden van kousenpakketten en hoedendozen (Joostings zoon had een hoedenhandel) met 'W5' erop staat Kaat Mossel te schreeuwen. De verklarende tekst zegt: 'welligt om hier uit aan Mevrouw Kaat, voor het Rotterdamsch achterkloosters Volk, in plaats van Oranje Kokarden, die toch, half en half! verboden zyn, Oranje Kousen op Rekening van de groote Baas, mede te geven'.²⁴⁴ Natuurlijk was de deftige betiteling 'mevrouw Kaat' sarcastisch bedoeld. De afbeelding van Kaat Mossel was een variatie van een veelgebruikte plaatje: een vrouw bij een mosselkar, gekleed in een jurk met een flink decolleté en een ketting om de hals. Ze is behangen met strikken en een beugeltas en heeft een boekje in de hand waaruit ze lijkt te zingen. Het plaatje bij *De half-geschoorne ouderling* leek daarvan overgetekend te zijn en toonde haar zonder boekje, maar in exact dezelfde houding. Dat dit Kaat Mossel-figuurtje herkenbaar was zonder haar naam te hoeven noemen, bewees een wel heel amateuristisch gemaakte tekening, dat tegen de patriotten gericht was.²⁴⁵ Eén van de klungelig getekende poppetjes, een heftig gebarend vrouwtje in een geruite jurk en muts met strik, moet Kaat Mossel zijn.

Ook de afbeelding van Kaat en Keet, staande bij een mosselkar waar de Nederlandse vlag uitsteekt, was populair. Het werd bijvoorbeeld gebruikt als illustratie bij de *Prince Vlag Almanach* en de *Acte van Consulentschap*. Kaat leek weer verdacht veel op het bekende plaatje met de strikken, muts en het decolleté, maar dit keer had ze een mes in haar hand. Voor de mosselen of voor iets anders? De strikken van de vrouwen leken met de hand oranje

²⁴³ Beredeneerde catalogus (z.j.), p. 12

²⁴⁴ *De half-geschoorne Ouderling* (1784)

²⁴⁵ *De Oranje Luyde zyne goet* (z.j.)

te zijn ingekleurd.²⁴⁶ Uit 1786 is ook nog een politiek ganzebord bekend, getiteld 'Nederlands vermaakelijk gedenkblad, om te spelen'²⁴⁷. Hierop was een vakje toegekend aan Kaat Mossel en Ruige Keet, twee boos kijkende oude vrouwtjes.

Op de prenten was Kaat meestal ook te herkennen aan de mosselkar. Daarin stond steevast een fles. Ook de wagens van de mosselvrouwen die in de *Naauwkeurige Hollandsche Almanach* staan afgebeeld, zijn voorzien van zo'n fles.²⁴⁸ Zat er iets in wat bij de mosselen gegeten hoort te worden of was het drank? Op de prent uit september 1784 met het gedicht 't Oranjegraeuw schiet hier den Prinsevlieger op' stond Kaat bijvoorbeeld met die wagen afgebeeld. Deze prent was uitgegeven naar aanleiding van de komst van de commissie uit de Staten van Holland naar Rotterdam. Het gedicht sprak over Kaat Mossel in termen van 'De schulpteef, nu 't Stadhuis- eerlang 't Schavot-sieraad'. Op haar wagen stond geschreven 'Wel ik heb oranje mosselen'.²⁴⁹

De uitgave van de oranjegezinde *Na-Courant* was een andere aanleiding om Kaat Mossel af te beelden, ditmaal met een galg en een omgevallen mosselemmer. Op de geëtste plaat stonden ook Hofstede op een ezel en Trago met een bakkershoorn en broodmand. Een aap trekt aan de narrebellen van de zotskap van Hofstede, die een dode haas bij zich heeft (de uitgever van de *Na-Courant* heette De Haas). Eronder staat een rijm geschreven, getiteld 'Het vorstelijke galge-maal' en spreekt de wens uit Kaat Mossel en Trago aan de galg te zien. Kennelijk bestaat dit galgemaal uit brood en mosselen en het maal wordt 'vergroot door eene haas'.²⁵⁰ De prent die Kaat Mossel in elk geval zelf onder ogen kreeg, was een kopergravure waarop ze met strikken aan een kruis gebonden was, omringd door de beul die klaar staat om haar te geselen. Kaat Mossel is duidelijk de hoofdpersoon, want ze ligt in het midden en het rijm noemt haar het eerst: 'Staa, wandelaaren! staa! Beschouw het heilig Regt/ Zie de Oproermaaksteres, gelébraakt voor uwe oogen/ Dat Monsterdier! Hoe sterk aan 't slaafsche Hof gehegt/ Vind al haar kragt gefnuikt, en als in rook vervloogen'.²⁵¹ Hofstede heeft een kraai op zijn hoofd, die aanstalten maakt zijn linkeroog uit te pikken en de Hertog staat bij een afgrond, van waaruit een slang loert.²⁵² Trago hangt aan de galg. Kortom, een tafereel van de 'uitvaart der gruweluke pesten'.

²⁴⁶ *De Prince Vlag. Oranje Boven* (z.j.)

²⁴⁷ *Nederlands Vermakelijk Gedenkblad, om te spelen* (1786)

²⁴⁸ *De Naauwkeurige Hollandsche Almanach* (1776 en 1777)

²⁴⁹ 't Oranjegraeuw schiet hier den prinsevlieger op (1784)

²⁵⁰ *Het vorstelijk galge-maal* (z.j.)

²⁵¹ *Staa, wandelaaren! staa!* (z.j.)

²⁵² *Atlas van Stolk. Catalogus der historie-, spot- en zinneprenten* (1902)

Hier was Kaat Mossel niet te herkennen aan een mossel wagen of-mand, maar wel aan haar jurk, muts en strikken. Het gedicht refereerde evenmin aan haar ambt van mosselvrouw, maar Trago werd wel als 'oranjebakker' aangeduid.

Van het feestje dat Kaat Mossel op 27 november 1784 aanrichtte in haar Rotterdamse cel is ook een kopergravure gemaakt. Kaat danst hierop met een kom punch in haar hand door de met kaarsen verlichte cel, terwijl een andere vrouw (een van de meiden van de cipier) door haar stoel zakt.²⁵³ Het poppetje dat op de prentjes voor Kaat Mossel doorging, zal trouwens best een beetje op haar geleken hebben: zo'n muts en geruite jurk droeg ze ook. Misschien niet met zo'n groot decolleté, want daar werd het poppetje waarschijnlijk van voorzien om haar een onzedelijk voorkomen te geven.

In de jaren 1786 en 1787 was de Republiek min of meer verzeild geraakt in toestand van burgeroorlog en de twee kampen tekenden zich steeds duidelijker af. Holland, Overijssel en Groningen waren patriots, Zeeland en Gelderland prinsgezind en Friesland en Utrecht waren verdeeld. Binnen elk gewest, dorp en elke stad was partijstrijd en daarbij deed het gezag alles aan om manifestaties van de tegenpartij te onderdrukken. Het optreden van de Hollandse Staten tegen Kaat Mossel was daar een voorbeeld van, maar een voorbeeld van de andere kant was het optreden van de stadhouder tegen de Gelderse stadjes Hattem en Elburg. Deze stadjes waren tussen 1783 en 1786 steeds patriottischer geworden, maar de stadhouder had het recht om in Hattem nieuwe regenten te benoemen en hij benoemde zijn lijfwacht tot schepen van de stad. Op de dag van de beëdiging werd deze lijfwacht door een menigte verhinderd om het stadhuis te bereiken. Hierop gaf de stadhouder in september 1786 zijn troepen de opdracht om Hattem en het nabijgelegen patriotse Elburg in te nemen.²⁵⁴ Op een anonieme kopergravure genaamd *De Orange Pap-eeters* krijgen de aanvoerders van het beleg van Hattem en Elburg, Zuideras en Spengler, 'oranje pap' te eten. Onder de groep toekijkende oranjeklanten staat ook Kaat Mossel, met opengesperde mond en te jong voor haar leeftijd. De 'nadere opheldering' vermeldt dat zij geen introductie behoeft: 'Kaat Mossel, genoeg bekend door haare doorluchte daden voor het doorluchtige Oranjehuis, en daar opgevolgde gevangenis'.²⁵⁵ De groep, onder wie ook Keet Swenk, Le Francq van Berkhey, Krafft ('De grootste Oranje Boekenwurm te Rotterdam') en Arends ('Scheele Arends, de voornaamste Oranje Boekverkoper te Amsterdam') krijgt ook een hapje van de giftige 'dikke oranje pap' van de kok van Willem V.

²⁵³ *Illuminatie en vreugdebedryf gehouden door Kaat Mossel in de Gevangenis met de meit en naaister van den cipier* (1784)

²⁵⁴ Wilschut (2000)

²⁵⁵ *De Orange Pap-eeters* (1786)

Er waren nog heel wat plaatjes met Kaat Mossel erop. Zo stond ze boven de samenspraak *Het poliücq en staatkundig marionetten spel* afgebeeld met Hofstede en Van der Heym.²⁵⁶ Kaat kwam in de samenspraak tussen Jan Klaassen en de muzikant ook even voor: Jan Klaassen vertelt dat ze Van der Heym dreigde te zeggen dat hij haar tot het oproer heeft aangezet en ontvangt van hem een steekpenning om haar mond te houden. En op het bericht dat Hofstede door zijn tegenstanders was aangevallen en van het Hof een schuilplaats verlangde, zegt Jan Klaassen: 'Wel! Laat hy onder Kaat Mossel haar roode baaien rok kruipen; dan zit hy warm, en is digt by de werken!' ²⁵⁷ Was het algemeen bekend dat mosselvrouwen een rode baaien rok droegen of was deze tekst misschien geschreven door iemand die Kaat weieens had gezien? Het zou een Rotterdamse aanval kunnen zijn. Onder de prent staat het rijmpje: 'Hofstede en Van der Hym, Kaat Mossel in een zak/ Ziet men Voort 't Poppen Spel, en 't Gansch Oranje pak/ Aanschoud, hoe Willem Baas in 't aanzien van zyn laatje/ Den Hertog en het Volk komt spreken met zyn Kaatje.'²⁵⁸ Van der Heym, Trago, Joosting, Van Oeveren, de Hertog, Hofstede en natuurlijk Willem V: allemaal zeer uiteenlopende Oranjeklanten met wie Kaat Mossel op de prenten figureerde. De taferelen kwamen op vele prenten op hetzelfde neer: de gehate personen worden gegeseld, opgehangen of onthoofd en bliksemschichten doorklieven de lucht. Ook in *Heuglyk vooruitzigt of Vaderlandsche droom, Hier ziet gy Batavier hoe V Prinselyk Geslagt, tot welzyn van u Land hier word te niet gebragt*²⁵⁹, *Begravenis en Lijkstaatsie van den hartog Louis van Brunswijk Wolffenbuttel* en *Zie hier het loon van landverraders*, alle uit 1784.²⁶⁰

Portretten

De levensbeschrijving had een lelijk portret op het titelblad, maar dit was ook geen serieus portret te noemen. Er zijn van Kaat Mossel ook portretten gemaakt waarvan er tenminste één waarheidsgetrouw kan zijn. In het Leids Prentenkabinet zijn twee bijna identieke (het ene is iets donkerder) portretten van Kaat Mossel aanwezig. Ze draagt een grote hoed heeft een vrij treurige blik.²⁶¹ Deze prent, waarop ze mosselen pelt, beeldt haar een stuk jonger uit dan de andere portretten. Eronder staat: 'Catharina Mulder, bygenaamdt Kaat Mossel', maar er staan geen datum en naam van de maker bij. Dit portret stond ook afgedrukt bij het hekelende *Kaat*

²⁵⁶ *Het politicq en staatkundig marionetten spel, in de tent de oranje hoorn* (z.j.)

²⁵⁷ *Het politicq en staatkundig marionetten spel, in de tent de oranje-boom* (z.j.), p. 29

²⁵⁸ *Het politicq en staatkundig marionetten spel, in de tent de oranje-boom* (z.j.)

²⁵⁹ F. Muller, *De Nederlandsche geschiedenis in platen* (1876)

²⁶⁰ J. De Bie, *Het leven en de werken van Petrus Hofstede* (1899)

²⁶¹ *Catharina Mulder, bygenaamdt Kaat Mossel* (z.j.)

Mossel voor den thron van Belzebub en omdat er niets gemeens van het portret uitgaat, vormt het een groot contrast met de tekst.

Het 'bekendste' portret, dat vaak is gebruikt voor negentiende- en twintigste- eeuwse teksten over Kaat Mossel is vrij groot, iets kleiner dan A4-formaat. Het onderschrift luidt: 'Catharina Mulder, bekend onder den naam van Kaat Mossel'.²⁶² Het was gemaakt door Johannes Hulstkamp, naar A. Boon, in 1786. Hulstkamp was een etser, graveur en tekenaar die van 1784 tot 1786 in Rotterdam werkte.²⁶³ Dit portret lijkt absoluut niet op het portret met de hoed. Het beeldt Kaat zittend af, met de armen over elkaar en bij een tafel met de bijbel erop. Heeft Kaat geposeerd voor Boon? Dan moet dat vóór haar gevangenschap gebeurd zijn, maar toen was er nog geen echte reden voor. Zou het uit het hoofd getekend zijn, op aanwijzingen van bekenden? Dit portret was te koop en in 1788 nog verkrijgbaar bij boekverkoper Cornel aan de Meent in Rotterdam.²⁶⁴ Dat wijst erop dat dit in elk geval een waarheidsgetrouw portret moet zijn. Het andere is te jong en het is onwaarschijnlijk dat Kaat op jongere leeftijd al was afgebeeld.

Van de oproeren in Rotterdam zijn ook historieprenten gemaakt en de vraag werpt zich op of Kaat Mossel daar ook op stond. Op de *Afbeelding van het gepleegde geweld te Rotterdam aan de Burger Compagnie no. 9*, die in Rotterdamse geschiedenisboeken veelvuldig werd afgedrukt, springt er niet direct iemand uit.²⁶⁵ Maar het gaat om het geheel en Kaat Mossel was op het moment van schieten niet aanwezig. Er staat wel een vrouw op in hetzelfde tenue waarin Kaat Mossel veel op de prenten verscheen. Ze staat half rechtop met haar armen in de lucht en heeft haar blik niet gericht naar het tafereel, maar naar de 'kijker'. Haar houding lijkt een beetje op die van de Kaat Mossel-figuren op andere prenten, maar het zou ook toeval kunnen zijn. In 1792 maakte Reinier Vinkeles nog een kopergravure van de Rotterdamse 'woeste vreugdebedrijf ven' op 8 maart 1783.²⁶⁶ Het is mogelijk dat met de vrouw op de voorgrond, getooid met strikken en een soort narrenmuts, Kaat Mossel is uitgebeeld.

Vreugdeliedjes over Kaat en Kaats eigen gedicht

De inval van het Pruisische leger en de intocht van Willem V in Den Haag waren voor de Oranjegezinden natuurlijk een reden tot feestviering. Het gaf dan ook gelegenheid voor vreugdeliedjes. Deze vreugdezangen waren meestal gericht aan Willem V en zijn echtgenote

²⁶² Catharina Mulder, *bekend onder den naam van Kaat Mossel* (1786)

²⁶³ J. de Bie (1899)

²⁶⁴ *Verheerlijkt en verlicht Rotterdam* (1788)

²⁶⁵ *Afbeelding van het gepleegde geweld te Rotterdam aen de Burger Compagnie no.9* (1784)

²⁶⁶ H. Hazewinkel, *Geschiedenis van Rotterdam* (1940)

en bestonden vooral uit de woorden 'vivat oranje' en 'hoezee'. In de vele oranjeliedjes die in het bezit zijn van de Koninklijke Bibliotheek, komt geen verwijzing naar Kaat Mossel voor. Blijkbaar was ze voor de oranjeklanten in die tijd niet zo'n belangrijke figuur. Haar vrijlating was geruisloos voorbijgegaan en was geen reden voor vreugde-uitingen, behalve voor haar Achterkloosterbuurt natuurlijk.

Op 8 maart 1788 konden de oranjeklanten wéér feestvieren. Dat de belangstelling voor Kaat Mossel nog niet helemaal was verdwenen, bewezen de boekjes *Verheerlijkt en verlicht Rotterdam?*²⁶⁷ Hierin beschreef een anonieme auteur nauwgezet en afgewisseld met (verzonnen) dialogen de vreugde-uitingen van het oranjegezinde volk op de verjaardag van de prins in 1788. In het register staan op alfabetische volgorde de namen van iedereen die hij bezocht, en dat waren er veel. In het derde boekje schetste hij niet alleen hoe chassinetten van Kaat Mossel eruitzagen, maar schreef hij ook de volgende dialoog. Hoogstwaarschijnlijk was die gebaseerd op zijn eigen mening, want uit andere beschrijvingen is zijn sympathie voor de oranjeklanten goed op te merken:

'Ik ben zeer nieuwsgierig om te zien wat by Kaatje Mossel en Keetje Zwenk, te zien zal wezen.

- Ja ik ook Neefje, dat zijn twee luiden, die altoos in gedachtenis gehouden zullen worden, en die het ook dubbel waerd zyn: de eerste Brave Vrouw ten minsten heeft een lot ondergaan, het welk ons nageslacht naauwlyks zal kunnen gelooven dat heeft kunnen voorgevallen zyn geweest.

- Ja 'k moet wel zeggen dat ik ze reeds meenigmaal gezien heb maer dat my altoos de traanen in de oogen komen, zoo wanneer ik bedenk wat ze geleden heeft, en dan weer naderhand van blijdschap dat ik zie dat onzen lieven Heer de Brave onschuldigen, zoo kan sterken in hunne nooden'.²⁶⁸

Bij Kaat in de Zwanesteeg stond te lezen: Wonder boven wonder/ Dat eerst was boven/ Is nu onder/ Wij hebben reden om God te loven/ Dat Oranje weer is boven..²⁶⁹

Keet had het volgende vers opgehangen: 'O hemel wilt Oranje schenken/ Dat hy deez' aangenamen dag/Nog lange jaar beleven mag:/Dat wenscht van harte Keetje Zwenke'.²⁷⁰

Hoogstwaarschijnlijk had Keet dit rijmpje zelfgemaakt: Is 'schenken' niet het meestgebruikte rijmwoord door onervaren dichters?

Bij Kaat hing in een chassinete een langer gedicht:

²⁶⁷ *Verheerlijkt en verlicht Rotterdam* (1788)

²⁶⁸ *Verheerlijkt en verlicht Rotterdam* (1788), p. 180

²⁶⁹ *Verheerlijkt en verlicht Rotterdam* (1788), p. 185

²⁷⁰ *Verheerlijkt en verlicht Rotterdam* (1788), p. 185

Wel werd ik verdrukt, veracht,
Bespot, gesmaad, gehoond, belacht,
Gevangen en belogen,
Men had voor mij wel straf bereid;
Maer 'k dagt, geen nood; rechtvaardigheid,
Belagt, dat ydel poogen,
't Was voor Oranje, dat ik leed;
Myn zaak was recht; den Hemel deed
Prins Willem zegepralen!
Myn Vorst is thans hersteld, verjaard,
Geluk ik vier den agsten Maart,
Zoolang ik Ademhaelen.²⁷¹

Onder het chassinet (beschilderd met Willem V, staande naast een piëdestal met onder zijn rechterhand de bijbel en in zijn linkerhand de 'Staf van Commando' en boven hem een engel met een lauwerkrans) prijkte tenslotte nog een derde gedicht, dat minder onhandig aandoet dan de twee voorgaande:

Het woeden van de felle baaren
Is thans gestilt het zonlicht draegt
Prins Willem, naer zoo veel gevaren,²⁷²
Met roem, -staf van Commando draegt
Zyn zorg, voor Neêrlands dierbre panden
Verdiend een krans nooit aan te randen.²⁷³

De auteur van de boekjes had de verzen 'stekeliger gewacht, maer daer ziet men al weer aan den braven inborst van die vrouw, dat zij geen kwaad met hoon en schimp wil beloonen.'²⁷⁴

Dit is een interessante reactie. Had hij de verzen stekeliger verwacht omdat er van haar een 'stekelig' beeld was geschapen?

De schrijver vermeldde nog dat er portretten van de Kaat en Keet te koop waren. Hij had Nichtje al laten zeggen dat ze de afbeeldingen in een gouden lijst had gezet, 'dan kunnen myn kinds kinderen nog zien wat voor tyden wy beleefd hebben'.²⁷⁵

²⁷¹ Verheerlijkt en verlicht Rotterdam (1788), p. 187

²⁷² Verheerlijkt en verlicht Rotterdam (1788), p. 187

²⁷³ Van Rijn (1890), p. 210

²⁷⁴ Verheerlijkt en verlicht Rotterdam (1788), p. 183

²⁷⁵ Verheerlijkt en verlicht Rotterdam (1788), p. 188

Hierna was Kaat Mossel uit de belangstelling verdwenen, maar uit 1795, het eerste jaar van de Bataafse tijd, is nog een Rotterdams pamflet bekend waarin Kaat Mossel wordt genoemd. Dit *Voorbeeld der prinselyke waarheden* was zogenaamd door Hofstede ('Bedienaar van dweepzucht en bijgeloof) in de vorm van catechismusvragen- en antwoorden opgesteld. Zo staat er bijvoorbeeld: 'Heeft de Prins naamen nodig/gelyk de onderdaanen? Neen: want daar is niemand die hem gelyk is. Ende Kaat Mossel vraagde, en zeide geeft doch uw Naam te kennen, en de Prins antwoordde waarom is het dat gy na myne naam vraagd? en hy gaf haar vier ducaten. Ende de lakyen van de Prins zeide tot haar, waarom vraagt gy dus na zyne naame? Die is doch wonderlijck, ga na Rotterdam, verkondigt het oproer want hy heeft u beloond'.²⁷⁶

Ook verscheen in dat jaar nog een samenspraak met Van der Heym, die zogenaamd op de vlucht is voor de Fransen die de 'carmagnole' willen dansen (een dans uit de Franse Revolutie). Hij komt afscheid nemen van Kaat Mossel en begint aardig: 'Adieu myn lieve Kaat', 'myn lieve Moer', en herinnert haar aan het geld, brood, wijn en vlees dat hij haar tijdens haar gevangenschap had gestuurd. Maar het loopt al snel uit de hand als Kaat hem 'opnieuw' om geld vraagt. Van der Heym: 'Wouw jy nog geld van myn, jy ouwe Mossel Teef!' Kaat reageert: 'Dat is niet vriendlyk Jaap dat gy myn zoo laat zitten/ Ik kraakte de noten en gy at al de pitten'. Van der Heym vertrekt en Kaat wordt getroost met de woorden: 'De Franschman is niet kwaad gy zult het ondervinden/ Als vyand komen zy niet maar wel als oude Vrinden'.²⁷⁷

Het pamflet *De vrolyke Nederlandsche rarekiek* liet Kaat Mossel dat jaar nog aan bod komen met een grapje ertussendoor. De 'rarekiek' (een soort verrekijker waarin plaatjes te zien zijn) vertoont zogenaamd de Pruisen, de vlucht van Willem V en ook Willem V met zijn echtgenote aan tafel: 'Ha! dat's nou pareille! [...] Tusschen haar beide zit een zwaarlyvige vrouw met een ronde muts op; Het Vorstlyke paar heeft zulks gedaan vrinden om te doen zien dat zy de Egaliteit volgen; want schoon de vrouw met de ronde muts ook Catharina of Kaat heet, is zy echter de Keizerin van Rusland niet; neen waarachtig niet vrinden; 't is een Rotterdamsch Vrouwtjen, een intime Vrindin van het Vorstlyke paar, en om haar beter van de

²⁷⁶ *Voorbeeld der Prinselyke Waarheden, voor eemouwigen, die zig bereiden tot de belydenisse des Orange Geloofs, Meest voor het Gemeen opgesteld, door Petrus Hofstede (1795)*

²⁷⁷ *Afscheidneming van Vader van der Heym, van Catharina Mulder (alias Kaat Mossel), by wyze van samenspraak (zj.), p. 1*

Russische Catharina te onderscheiden heb ik haar een paar Mosselschulpen voor bangelotten in de ooren laten hangen, - ha! hoe zitten de Vrinden daar te smullen!" ²⁷⁸

Hofstede, Van der Heym en Willem V: in 1795 kwamen ze weer voorbij en nog steeds was het 'Rotterdamsch vrouwtjen' Kaat Mossel degene die door hen werd aangestuurd.

Mosselvrouw

Waarom werd er zo'n nadruk op gelegd dat Kaat een mosselvrouw was? Haar bijnaam had ze te danken aan haar nering, en waarschijnlijk vooral aan haar ambt van keurvrouw. Dat laatste moet een minder anonieme mosselvrouw van haar gemaakt hebben. 'Kaat Mossel' bekte waarschijnlijk ook goed. Zonder uitzondering werd ze in de pers zo genoemd. Haar minder bekende vriendin Keet Swenk had de bijnaam 'Ruige Keet', maar die werd niet zo te pas en te onpas gebruikt als de bijnaam van Kaat. Naast andere beroepen werden mosselvrouwen weleens afgebeeld op prentjes, bijvoorbeeld in almanakken. *De Naauwkeurige Hollandsche almanach* uit 1776 en 1777 beeldde er nogal wat van uit. Op één prentje zit een mosselvrouw achter haar kar en zegt zogenaamd: "k Wil met de mosselen myn kapsel maar verkopen, Ik moet soo lang ik leev tog met de wagen loopen".²⁷⁹ Met 'kapsel' zal haar hoofdkapje bedoeld worden. Bedoelt ze hiermee dat ze toch nooit zal trouwen? In de almanak van het jaar daarop staat een heel rijtje vrouwen afgebeeld, ieder met haar eigen beroep, behalve de Jodin (die is gewoon Jodin. Ze loopt met band en garen; kennelijk stond 'jodin' en 'jooden', bij wie Kaat haar rolletje lint had gekocht, gelijk aan stoffen verkoper). Er zijn een koekenbakster, liedjeszangster, naaldenverkoopster en ook weer een mosselvrouw. De andere vrouwen kijken nog wel een beetje vrolijk of neutraal, maar de mosselvrouw zit nogal chagrijnig voor zich uit te kijken achter haar mosselkar. Het was vast de bedoeling niet een onderscheid te maken tussen de gezichtsuitdrukkingen, maar het is wel opvallend dat de mosselvrouw er ouder lijkt uit te zien dan de andere vrouwen. Zou het dan toch waar zijn dat ze nooit trouwen en altijd achter de mosselkar blijven zitten? Dat er mosselvrouwen in de almanakken werden afgebeeld, betekent in elk geval dat ze deel uitmaakten van een vertrouwd straatbeeld. De mosselvrouw Kaat Mulder was dus voor iedereen een makkelijk herkenbare figuur. Hadden mosselvrouwen een bepaald imago? Ze zullen in ieder geval een zelfde soort imago hebben gehad als visvrouwen. Het woord 'viswijf is een scheldwoord, viswijven zijn ordinair en grof in de mond, ze schreeuwen en kijven. Het WNT verwijst bij het woord mosselwijf naar een tekst uit 1749: 'De allerlaagste soort van volk, op het Fransche pad, Duivelshoek,

²⁷⁸ *De Vrolyke Nederlandsche rarekiek* (1795), p. 6

²⁷⁹ *De Naauwkeurige Hollandsche almanach, voor 't schrikkeljaar 1776* (1776), p. 8

mosselwrijven, groente- en appelwrijven [...]'²⁸⁰ Ook besteedt het WNT aandacht aan de samenstelling mosselhoer, een woord dat maar al te vaak voorkomt in de Kaat-gerichte pers. De samenstellers van het WNT weten er niet echt raad mee, en gissen dat het wellicht gaat om 'een vrouw die men voor wat mosselen tot zijn wil kan hebben'.²⁸¹ Eerder zal het te maken hebben met de dubbelzinnige betekenis van het woord 'mossel', dat ook kan staan voor het vrouwelijk geslachtsdeel. *Het Erotisch Woordenboek* vermeldt bij de woorden 'mossel', 'mosselhoer' en 'mosselschelp' naar vindplaatsen in teksten uit 1700, de tweede helft van de zeventiende eeuw en 1730. Zo schreef Jacob Campo Weyerman in *Den Vrolyken Tuchttheer* (1730) in de bewoordingen 'dien eervergeten manufakturier in mossel schelpen' over een bordeelhouder.²⁸² Ook volgens het WNT kan het woord 'mossel' staan voor 'vrouwelijk schaamdeel' en werd dit woord in elk geval in 1712 al in die betekenis gebruikt. Het *Erotisch Woordenboek* dateert dit eerder: In 1700 stond in 'Koddige en ernstige opschriften' van Jeroen Jeroense al te lezen dat 'Op een vrouwe Toebaks-does, waarop een Vrouwtje, met een Mossel in de hand, gesneden stond, als sprekende, Deze Mossel blyft gedurig gesloten; maar de myne staat altyt open'.²⁸³ Misschien vond de schrijver van de *Acte van Consulentschap* de bijnaam zo hatelijk, omdat hij dacht aan de dubbelzinnige betekenis. De Van Dale spreekt bij het woord 'mossel' overigens ook van de gewestelijke uitdrukking voor 'dik, vet vrouwmens'. Werd er bij de naam 'Kaat Mossel' ook gegniffeld om deze bijbetekenis? Het is de vraag of 'Kaat Mossel' een negatieve bijklank gehad heeft. In de *Acte van Consulentschap* staat weliswaar dat Catharina Mulder beter bekend was 'onder den hatelyken naam van Kaat Mossel' en Kaat zei zelf eens tegen iemand dat ze geen Kaat Mossel heette, maar Kaat Mulder. Toch zal het zo'n negatieve bijklank niet gehad hebben, want ze werd ook door haar kennissen zo genoemd.

Of het volgende puntdicht inspeelt op de mogelijk dubbelzinnige betekenis van het woord 'mossel'? Het rijmpje is in elk geval schunnig:

'Reden waarom of Willem met Kaat Mossel in B., zig heeft begeeven

Dat Willem met dit Beest/ te B... heeft gelegen, was niet omdat Hy zin had in haar' schoot
gekregen/ Maar om 't Oranje-vogt te brengen in een Nest/ Waar door ontspruiten zou 't
verradelykste Pest'.²⁸⁴

²⁸⁰ *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, deel 9 (1913), p. 1163

²⁸¹ WNT 9 (1913), p. 1163

²⁸² H. Heestermans, *Erotisch Woordenboek* (1977), p. 129

²⁸³ Heestermans (1977), p. 129

²⁸⁴ *Drie puntdichten* (1784)

Kranten, tijdschriften, schotschriften, prenten: ze kwam er allemaal in voor en dus kan Kaat Mossel best een hot item genoemd worden. Het reisje naar Den Haag zorgde voor haar eerste bekendheid, haar gevangenschap deed de rest. De serieuze pers vroeg zich af waarom ze niet eerder was gevangengenomen, scheldbladen als *De praatzieke arlequin* hadden weer iemand om eens flink tegen tekeer te gaan en door de orangistische pers (die in de minderheid was) werd ze beklaagd. Het fenomeen Kaat Mossel leefde behoorlijk: indianenverhalen over reisesjes en bezoeken aan de Prins staken dan ook snel de kop op. De schotschriften konden er ook wat van: Kaat Mossel werd absoluut niet gespaard. Ze had alleen de *Klagt van Catharina Mulder* aan haar kant, de rest was één en al grappen, schelden, wreedheid en vooral: belachelijk maken. In vrijwel alle pamfletten werd haar verweten zich te laten omkopen door mannen als Van der Heym en Hofstede. Met haar bijnaam 'Mossel' hadden sommigen misschien vulgaire associaties, en wellicht hadden mosselvrouwen een slecht imago, maar het is zeker dat een mosselvrouw een makkelijk herkenbare figuur was. Men kende ze van de straat. In Amsterdam of Leiden konden ze zich van alles voorstellen bij mosselvrouw Kaat. De getekende Kaat Mossel moet ook direct herkenbaar geweest zijn, want sommige (spot)prenten werden niet van uitleg voorzien. Niet alleen werd ze uitgebeeld als Kaat Mossel met de oranjestrikken, maar ook als Kaat de mosselvrouw. Inderdaad waren de 'gewone' mosselvrouwen uit de *Naauwkeurige Hollandsche almanach* gekleed in een vergelijkbaar tenue. Kaat Mossel zag er op alle prenten ongeveer hetzelfde uit en soms diende haar mosselkar als herkenningsteken. Het was niet alléén spot: er bestond ook een 'gewoon' portret van haar.

De meeste schotschriften en spotprenten verschenen in 1784, maar in 1795 had Kaat Mossel een paar korte come-backs. Kennelijk was ze in de tussentijd nog niet vergeten. Hofstede, Van der Heym en Willem V werden weer van stal gehaald en natuurlijk hoorde Kaat Mossel daar ook bij. Na die tijd leek ze echter decennialang niet meer terug te keren in de pers. Tot het midden van de negentiende eeuw...

Hoofdstuk 4. De beeldvorming van Kaat Mossel na 1795

Oranjeliefde

Met de negentiende eeuw brak er een ander tijdperk aan en daarin had oranjeliefde een grote plaats. Vanaf 1795 was Kaat Mossel in de vergetelheid geraakt, maar in 1848 werd ze herontdekt. In dat jaar kreeg Nederland een nieuwe grondwet, waarin werd besloten dat de koning geen directe invloed meer zou hebben en het parlement de ministers voortaan zou controleren. Deze liberale grondwet werd door conservatieve Oranjegezinden met scepsis bekeken. Zo verscheen er een bundel met stukken proza en poëzie van Tollens, waarin ook Da Costa's bekende gedicht '1648 en 1848' was opgenomen (In 1648 was het oorlog, maar brak er een zonniger toekomst aan. In 1848 is het vrede, maar de revoluties doen het ergste vrezen²⁸⁵, vond hij). Da Costa, in eerste instantie afkerig van volksinvloed op de regering, fulmineerde in de voetnoten van zijn gedicht hevig tegen Alphonse de Lamartine.²⁸⁶ Deze speelde een cruciale rol tijdens de Franse omwenteling in 1848, toen burgers een democratische regering en afschaffing van koninklijke benoeming en aristocratische erfelijkheid hadden geëist. Hij werd minister van buitenlandse zaken in de provisionele regering die daarna gevormd werd. Tegen deze Lamartine was ook het stuk over Kaat Mossel gericht, dat tussen de teksten van Tollens en Da Costa was opgenomen. Dit *Rekest van Kaat Mossel Junior* verscheen anoniem, maar het beleefde minstens drie drukken.²⁸⁷ Kaat Mossel junior, die zojuist haar duim heeft bezeerd bij het openmaken van een ongemakkelijke mossel, vraagt De Lamartine om de Hollanders met rust te laten. Ze is ooit bedrogen door een Franse sergeant en wil niet dat haar dochter zich ook door een Fransman het hoofd op hol laat brengen. Ten tweede pleit ze voor vrouwen in de Tweede Kamer, want die kunnen goed praten en breien tegelijk. Naast haar voorstel om afslagers en marktmeesters flink aan te pakken, jenever te verbieden en belasting af te schaffen wijdt ze een paar woorden aan haar zogenaamde grootmoeder: 'Een wijf als een molenpaard. Drie kerels nam ze altijd voor haar rekening, als 't op vechten of plunderen voor den prins aankwam; en een stem had ze, als een turksche trom; alleen wat schor van 't 'oranje boven' schreeuwen, zoo omtrent als een groote koperen ketel, die geborsten is.'²⁸⁸ Op de valreep legt ze even uit hoe Kaat Mossel haar uitlegde waarom ze voor de prins moest zijn: 'De Prins is het hoofd; en zijn raadslui zijn de oogen, en de Heeren Staaten de mond; en het hart, dat zijn de Dominés, en de buik, de

²⁸⁵ G. Johannes, *Isaac da Costa. Dwaasheid, ijdelheid, verdoemenis!* (1996)

²⁸⁶ I. da Costa, '1648 en 1848', In: *Allerlei* (1848)

²⁸⁷ *Rekest van Kaat Mossel junior aan den burger La Martine* (1848)

²⁸⁸ *Rekest* (1848), p. 2

kooplui; maar wij en ons gelijken zijn de voeten en handen en armen, zie je! Die werken moeten. En daarom moeten we 't aan groote en wijze lui overlaten, om het land te regeren'. Het is een tekst die niet alleen spot met de Franse Republiek ('het wordt een kattenconcert bij jelui; anders niet'²⁹⁰), maar ook een beetje met Kaat Mossel. Haar kleindochter beweert immers dat als er een nieuwe grondwet komt 'dan ben ik al zeker van Trijn de appelvrouw en vijf en twintig anderen, dat ze mij presidentes zullen maken'.²⁹¹ Het lijkt erop dat de schrijver van het rekest, net als Da Costa, bang was dat er in Nederland net zoiets zou gebeuren als in Frankrijk. Hij laat Kaat Mossel junior wensen dat de inspraak van de koning blijft, maar tussen de regels door zegt hij eigenlijk: pas maar op, voor je het weet hebben we zulk soort mensen in de regering. Het was niet de bedoeling dat de heffe des volks met teveel stemrecht de macht kreeg. De zogenaamde kleindochter schrijft overigens ook dat Kaat Mossel nog jarenlang met een koekkraam vol oranje linten en strikken op de kermis heeft gestaan, en getuige de advertentie uit 1788 kan dit inderdaad kloppen. De schrijver van deze tekst was dus aardig op de hoogte, maar hij veronderstelde dat Kaat Mossel zelf niet meer zo bekend was: 'Dat onze requestante hier de zuivere waarheid spreekt, en Kaat Mossel eene der beroemdste (of beruchtste) aanvoerdsters van de prinsgezinde volkspartij, kunne al hare bejaarde stadgenooten getuigen'.²⁹² Dit wijst er inderdaad op dat Kaat Mossel met deze tekst opnieuw ontdekt is. Voorzien van een nieuw verfje was Kaat Mossel weer opgedoken, nodig als ze was tegen de verderfelijke invloeden uit Frankrijk. Maar in tegenstelling tot wat de negentiende eeuw ons nog verder zal bieden op Kaat Mossel-gebied, had deze tekst nog een politieke grondslag en was het een ironische en humoristische reactie op een actuele gebeurtenis. In de Kaat Mossel-verwijzingen die volgden, zou van ironie geen sprake meer zijn.

Het beeld van de patriottentijd in de negentiende eeuw

Het beeld dat in de negentiende eeuw van Kaat Mossel werd geschetst, is onlosmakelijk verbonden met de geschiedschrijving in die eeuw, die anti-patriottistisch en orangistisch was. De oorzaak van de oranjeliefde lag in de toenemende politieke en maatschappelijke verzuiling, die de Oranje-monarchie als symbool van nationale eenheid in aanzien deed toenemen. Dit had ook invloed op de geschiedschrijving, die orangistischer werd en die bij

²⁸⁹ Rekest (1848), p. 3, 4

²⁹⁰ Rekest (1848), p. 7

²⁹¹ Rekest (1848), p. 8

²⁹² Rekest (1848), p. 2

Fruin en Blok leidde tot een onkritische idealisering van de rol van Oranje in het verleden.²⁹³ Eén van de doeleinden in een rapport voor de aan te vullen leemten in de Nederlandse geschiedkennis was dan ook 'het waardiger gedenken der oude Oranjes'.²⁹¹ Pas na 1860 kwam er een serieuze nationale geschiedenis toen de eerste hoogleraar geschiedenis aan een Nederlandse universiteit werd benoemd. Deze Leidse hoogleraar Fruin richtte bijna al zijn aandacht op de Opstand en de zeventiende eeuw. De aandacht voor de Gouden Eeuw, de eeuw van de heldhaftige opstand tegen Spanje en de verovering van de wereldzeeën, was ongekend groot in de negentiende eeuw. Pas in 1897 verscheen er een publicatie over de patriottentijd. *De Patriottentijd* was van de hand van Fruins leerling Colenbrander, die voor dit werk voornamelijk buitenlandse archieven had gebruikt. Hij stelde de patriottentijd dan ook voor als een soort marionettentheater, waarin de Fransen aan de touwtjes van de patriotten trokken, en de Britten aan die van de orangistische partij. Colenbrander vestigde het beeld van een tussenperiode in de Nederlandse geschiedenis als een tijd van verval, waarin niet echt iets bij Nederland hoorde. De patriottentijd was een rumoerige klucht, iets om verbaasd naar te kijken, maar niet iets om trots op te zijn. De patriotten misten een eigen karakter, een eigen wil. Hun acties werden geïnspireerd door de Fransen, hun programma was beperkt en weinig origineel. Wat een revolutie was, leerden ze pas in ballingschap, als toeschouwers van de Franse omwenteling in 1789. Onder Frans toezicht konden ze in 1795 hun eigen Bataafse revolutie plegen, maar ook toen bleven het amateurs.²⁹⁵ Overigens hadden Fruin, Colenbrander en Blok nauwelijks aandacht voor Kaat Mossel. Colenbrander liet haar in *De Patriottentijd* even aan de orde komen en besteedde vooral aandacht aan het proces tegen 'Catharina Mulder, keurvrouw van de mosselen, reeds de geheele Republiek door als Kaat Mossel befaamd'.²⁹⁶ Het was Colenbrander op wie Blok zich (foutief) baseerde in zijn uitgebreide geschiedschrijving *Geschiedenis van het Nederlandsche volk* toen hij schreef over de 'rumoerige Kaat Mossel' die samen met haar 'gelijkgestemde vriendin Clasina Verrijn' werd gevangengezet.²⁹⁷ Fruin, wiens *Geschiedenis der staatsinstellingen* ook weer door Colenbrander werd uitgegeven, ging slechts in op bestuur en beleid en had geen aandacht aan Kaat Mossel besteed.²⁹⁸ De aandacht die Colenbrander en Blok aan haar besteedden was niet groot, maar wel objectief. De

²⁹³ P. Blaas, 'Tussen twee herdenkingsjaren'. In: *Willem van Oranje in de historie* (1984)

²⁹⁴ Blaas (1984), p.149

²⁹⁵ G. Schutte, 'Van verguizing naar eerherstel. Het beeld van de patriotten in de 19^e en 20^e eeuw'. In: *Voor vaderland en vryheid. De revolutie van de patriotten* (1987)

²⁹⁶ H. Colenbrander, *De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden* (1899), p. 70

²⁹⁷ P. Blok, *Geschiedenis van het Nederlandsche volk*, deel 3 (1912), p. 594

²⁹⁸ R. Fruin, *Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek* (1922)

bewondering die haar ten deel zou vallen, moet aan anderen worden toegeschreven. Maar die bewondering paste wel binnen het beeld dat deze geschiedschrijvers van de patriottentijd hadden geschetst. Vanwege de levensbeschouwelijke en politieke diversiteit in Nederland is het beeld van de patriotten de afgelopen twee eeuwen nooit geheel eenduidig geweest, maar lange tijd waren geringschatting en verguizing vaste elementen in de beeldvorming. De achttiende eeuw was een tijdvak van verslapping en achteruitgang, van economisch en cultureel verval, politiek gekrakeel en verlies aan internationale positie en de patriotten speelden daar een rol in of waren daar zelfs de oorzaak van.

De strijd om de publieke opinie die tussen 1780 en 1787 werd gestreden door middel van schimpdichten, spotprenten en pamfletten, heeft een stempel op de patriottenbeweging gedrukt. Door de retoriek en het heftige taalgebruik werd het moeilijk om de feitelijke bedoelingen van de patriotten te ontdekken en te waarderen.²⁹⁹ Het beeld van de patriotten kreeg extra belachelijke accenten door de tegenstellingen tussen hun pathetische taalgebruik en hun feitelijke militaire optreden. Dat de achttiende eeuw in de negentiende eeuw een ondergeschoven kindje was en de taal van de patriotten niet werd gewaardeerd, blijkt ook uit een boekje van A.J. Kronenberg over politieke toneel-libellen uit het eind van de achttiende eeuw. Kronenberg, die een kleine bijdrage wilde leveren aan het 'Gebouw Geschiedenis', legde wel erg veel nadruk op de verveling die hem parten speelde bij de bestudering van de teksten. Hij zou het zijne 'trachten bij te dragen, om anderen moeite en veel verveling te besparen'.³⁰⁰ Onder de titels die hij 'doorgeworsteld' had, was ook het weliswaar wrede, maar spannende *Kaat Mossel voor den thron van Belzebub*, waar hij niet al te diep op inging. De laat-negentiende-eeuwers waren tevreden met de monarchale, constitutioneel-democratisch liberale staat van 1848. 'Ze waren te deftig en bedaard, te nationalistisch en orangistisch, te oud-liberaal om de woelige en heftige patriotten met hun anti-orangisme en afhankelijkheid van Frankrijk te kunnen waarderen, stelt Schutte in zijn beschouwing over de verguizing van de patriotten.³⁰¹ De calvinistische Nederlanders keken neer op de decadente pruikentijd en het dieptepunt van dat malle pruikengedoe werd gevormd door de om revolutie schreeuwende patriotjes.³⁰² Tot de Tweede Wereldoorlog hield dit beeld stand, hoewel er uiteraard verschillen bestonden: protestants-christelijke historici bewaarden wat meer afstand tot het verlichte, democratische denken van de patriotten, terwijl men in rooms-katholieke kring bewondering had voor het patriotse streven naar tolerantie en gelijkberechtiging van alle

²⁹⁹ Schutte (1987)

³⁰⁰ A. Kronenberg, *Politieke tooneel-libellen uit het laatste gedeelte der 18e eeuw* (z.j.), p. 2

³⁰¹ Schutte (1987), p. 185

³⁰² Wilschut (2000), p. 87

gezindten. Ook in progressief-liberale en socialistische kring bestond meer sympathie voor de vrijzinnige en democratische patriotten. De Tweede Wereldoorlog bracht een extra dimensie aan het beeld dat van de patriotten bestond. De Duitse bezetting had de vergelijking van de patriotten met de NSB-ers opgedrongen. Pieter Geyl deed na de bezettingstijd een poging om de patriotten van alle blaam te zuiveren. Hun pogingen tot democratisering van het land vonden plaats in een eigen Nederlandse traditie en het was dus onjuist om hen af te schilderen als collaborateurs met een Franse bezetting, aldus Geyl. Toch verscheen in 1950 nog een artikel in *Elseviers weekblad* waarin de patriotten 'De NSB-ers van de achttiende eeuw' werden genoemd.³⁰³ Tegenwoordig is er sprake van enig eerherstel: de achttiende eeuw wordt niet langer beschouwd als een tijd van achteruitgang. Erkend wordt dat de Europese samenleving werd geconfronteerd met grote problemen en het ontstaan van nieuwe antwoorden op essentiële vragen van religieuze, politieke en maatschappelijke aard. 'De patriottentijd vormt een woelige, gistende en verre van heldere maar zeer belangwekkende episode in de Nederlandse geschiedenis. Ze toont hoe mensen met vallen en opstaan met de diepste levensvragen bezig waren. Zo'n periode is voldoende boeiend en leerzaam ook zonder verguizing en verering, die trouwens, naar twee eeuwen beeldvorming uitwijzen, meestal meer over de beoordelaar dan over de beoordeelde zeggen', concludeert Schutte.³⁰⁴ Dat laatste geldt uiteraard ook voor de beeldvorming van Kaat Mossel.

Dat Kaat Mossel zich verzette tegen die vermaledijde patriotten was natuurlijk een kolfje naar de hand van iedereen die de patriottentijd en de gehele achttiende eeuw beschouwde als een tijd om zich voor te schamen. In een tijd waarin de oude Oranjes 'waardiger' herdacht moesten worden, kwam iemand die het ooit voor de Oranjes opnam, als geroepen. Ook het feit dat de negentiende eeuw bij uitstek een eeuw was van etikettering (de typologie en karakterbeschrijving waren populaire literaire vormen) is een niet te verwaarlozen feit. Kaat als vrouw, mosselvrouw, volkswrouw: het werd maar al te graag benadrukt.

Herdenkingsjaar 1863

De vijftigjarige onafhankelijkheid in 1863 gaf aanleiding tot hernieuwde aandacht voor Kaat Mossel, die steeds meer geïdealiseerd werd en gezien als één van degenen aan wie men de herstelling van het Oranjehuis te danken had. Echte tegenstanders waren er niet meer, dus hadden de Oranjegezinden vrij spel in hun idealisering

³⁰³ Wilschut (2000)

³⁰⁴ Schutte (1987), p. 192

De belangstelling voor de vaderlandse zeventiende-eeuwse geschiedenis vond ook zijn uitdrukking in de schilderkunst, in het genre dat de naam 'historieschilderkunst' kreeg. Tussen 1850 en 1863 gaf de Amsterdamse kunstbeschermer Jacob de Vos aan 33 schilders de opdracht om een schilderij te maken voor een historische galerij die de vaderlandse geschiedenis in beeld moest brengen. Van de ruim 250 schilderijen waren er negentig aan de zeventiende eeuw gewijd. De achttiende eeuw werd verbeeld in slechts 29 schilderijen. Eén van die schilderijen toonde Kaat Mossel. Op het doek, in 1862 door Charles Rochussen geschilderd, staat ze in het volle licht met de handen in de zij naar het vrijkorps te kijken, dat in dreigende schaduw langsmarcheert.³⁰⁴ Samen met de andere schilderijen die de achttiende eeuw verbeeldden, werd een Oranjegekleurd beeld geschetst. De Oranjegezinden werden heldhaftig afgebeeld, terwijl de patriotten er bekaaid vanaf kwamen. Deze afbeelding staat ook in het grote, rijk geïllustreerde geschiedenisboek *Ons Vaderland* van M. de Boer, dat een voorwoord bevatte van Blok en in 1907 verscheen.³⁰⁶ Een zinsnede als 'een zekere Catharina Mulder, als keurvrouw der mosselen meer algemeen als Kaat Mossel bekend, overlaadde de schutters met scheldwoorden'³⁰⁷ wijst er trouwens op dat zij enige introductie behoefde en dus niet algemeen bekend was. Het was ook niet zo'n positieve mededeling. De Boer besteedde, evenals Colenbrander en Blok, vooral aandacht aan het proces.

Hoogstwaarschijnlijk had ook hij zich op Colenbrander gebaseerd.

In 1863 was de vijftigjarige 'verbintenis tussen Nederland en Oranje' een feit en werd er een boekje uitgegeven, getiteld *De Gouden Bruilofts-pret van Nederland en Oranje*.³⁰⁸ Deze 'historische jool' van professor Asmodée (een pseudoniem van Antoine Visscher) was 'uit innige bewondering' opgedragen aan 'de schimmen der vijf oranje-vriendinnen' Kaat Mossel, Keet Zwenken, Griet Nijsel, Bet Proost en Kaat Greve. De laatste drie vrouwen heb ik niet kunnen achterhalen, maar onder de vriendinnen van Kaat die ook werden verhoord, zaten ze niet. Kaat opereerde ook niet een groepje van vijf. Na een terugblik op het jaar 1813 volgde de opdracht, die begon met de volgende woorden en voor zich spreekt:

o, Wakkre en fiere wijven,
De glorie van uw stand,
Gij strekte eens met u vijven
Tot roem van Nederland.
Gij liet: "Oranje boven!"

³⁰⁵ Wilschut (2000)

³⁰⁶ M. de Boer, *Ons Vaderland. Geïllustreerde geschiedenis van Nederland* (1907)

³⁰⁷ De Boer (1907), p. 294

³⁰⁸ Prof. Asmodée, *De Gouden Bruilofts-Pret van Nederland en Oranje* (1863)

Weerklinken wijd en zijd
Vergekt den Prins te loven,
Elk patriot ten spijt.³⁰⁹

Toneel

Aan het eind van de negentiende eeuw zou deze lijn voortgezet worden, maar dan op een speelsere manier. In 1898, bij het vijfenzeventigjarige jubileum van het koningshuis, schreef A. van Sprinkhuijsen een toneelstuk dat hij de eenvoudige titel *Kaat Mossel* gaf.³¹⁰ Omdat er nogal veel in gezongen werd, zou het ook een musical genoemd kunnen worden. De muziek was van Anton W. Ganter en zowel tekst als muziek waren in de winkels te krijgen. Kaat werd erin uitgebeeld als een vrouw die duidelijke taal spreekt ('Moet ik je met de Post van den Neder-Rhijn op je Keezenkoppen slaan?'³¹¹) haar hart op de juiste plaats heeft (ze geeft een arme vrouw die 'pruikbrood' van de straat raapt, geld om echt brood te kopen) en niet wijkt voor de tegenstanders ('Kaat staat 'r man'.³¹²) Het was een fantasierijke weergave van de oproeren in Rotterdam en Kaat Mossels gevangenschap en vrijlating. Amusant is een scène waarin Kaat in de kelder van het stadhuis bezoek krijgt van een toverlantaarnvertoner (in het programmaboekje van 1898 aangeprezen als Bram met zijn Wonder-Tooverlantaarn³¹³), die niet weet dat hij Kaat Mossel voor zich heeft en haar de prenten vertoont waarop ze aan de galg hangt. Ze vindt het allemaal maar 'gemeen'. Bij terugkomst in Rotterdam wordt ze, na afloop van het zoveelste lied op de wijs van het Wilhelmus, door vier mannen op een stoel omhoog geheven. Het doek valt terwijl de gilden defileren en Bengaals vuurwerk wordt ontstoken. Het mag duidelijk zijn dat deze feestelijke huldiging uit de fantasie van Van Sprinkhuijsen moet zijn ontsproten. Hij had trouwens geen kleine naam op het gebied van toneelstukken: van zijn hand was ook de vertaling van de buitengewoon populaire komedie *De tante van Charley*. Dat zo'n grote naam verantwoordelijk was voor *Kaat Mossel* heeft zeker bijgedragen aan het succes van dit stuk. De eerste voorstelling vond plaats in 1898 in de Schouwburg in Rotterdam en het programmaboekje prees het enthousiast aan als een 'historisch blijspel met coupletten, oranjeliederden, koren, gevechten en optochten'.³¹⁴ De Vereniging Tivoli-Schouwburg zou het stuk dat jaar maar liefst 50 keer opvoeren. Daarna zou het jaarlijks worden opgevoerd en vooral succesvol blijken in 1913, het jaar waarin de

³⁰⁹ Prof. Asmodée, *De Gouden Bruilofts-Pret van Nederland en Oranje* (1863), p. 62

³¹⁰ A. van Sprinkhuijsen, *Kaat Mossel. Historisch blijspel in zes tafereelen* (1902)

³¹¹ Van Sprinkhuijsen (1902), p. 12

³¹² Van Sprinkhuijsen (1902), p. 155

³¹³ Theaterinstituut Nederland (TIN), no. 990735

³¹⁴ TIN, no. 735

honderdjarige onafhankelijkheid werd gevierd. Overigens konden de negentiende-eeuwers het blijkbaar niet verkroppen dat Kaat Mossel haar meisjesnaam voerde in plaats van de naam van haar man: ze werd steevast opgevoerd als 'Kaat de Lange' in plaats van 'Mulder'. Een recensie in de *Wereldkroniek* van 8 oktober 1898 illustreert dat vooral de uitbeelding van het 'volkse' werd gewaardeerd. De recensent prees het spel van mevrouw Mulder-Roelofsen als Kaat Mossel aldus: 'Haar dialect, haar manieren, haar doen en laten, haar stem ook, typeeren geheel de vrouw uit het volk, en haar gepassioneerde spel, vooral in die echte volks-scènetjes toonen ons de actrice van talent'.³¹⁵ Sommigen vonden het stuk wat al te ruw. Dat bewijst een ingezonden brief in de *Schiedamsche Courant* in september 1898, waarin de briefschrijver zijn verontwaardiging uitsprak over het gerucht dat men 'Kaat Mossel' beter niet met dames kon gaan zien. Hij had het stuk al twee keer met zijn kinderen bekeken en zelfs de 'meest preutsche ter wereld', zo betoogde hij, zou in dit stuk niet één triviaal woord kunnen vinden. Het publiek bestond uit alles standen en ook had hij er vooraanstaande Rotterdammers met hun kinderen tussen gezien. Verder was het gewoon een 'echt Hollandsch', vrolijk en opgewekt stuk dat ongekend succesvol was, want bij de dertigste voorstelling moest meer dan een halve zaal wegens plaatsgebrek naar huis worden gestuurd. 'En het was weer den ganschen avond één pret en één plezier bij het publiek, zóó aanstekelijk op de hooger zittenden, dat men de nationale liederen begon mee te zingen. Als er morgen weer eens strijd ontstond tusschen Oranje en de Regenten, zou een stuk als Kaat Mossel in staat zijn alle regenten het land te doen uitjagen' staat zijn alle regenten het land te doen uitjagen'.³¹⁶

1913

De jaren 1863 en 1898 gaven al aanleiding tot feestelijkheden, maar het jaar 1913 misschien des te meer. In Rotterdam werd het eeuwfeest op werkelijk uitzinnige wijze gevierd. Op 17 november werd de hele stad versierd, elk gebouw dat maar een beetje van belang was werd van onder tot boven verlicht, er vonden volksspelen plaats en kinderkoren zongen een cantate met tekst van Jan Ligthart. De Rotterdamse kranten deden uitgebreid verslag van de dag. Uit die verslagen blijkt dat Rotterdam-Zuid niet voor het centrum onderdeel, want daar vond een 'uitnemend georganiseerde' allegorische optocht plaats, die de Amsterdamse intocht van Prins Willem Frederik in 1813 moest voorstellen.³¹⁷ Achter deze stoet reden praalwagens mee die verschillende taferelen of figuren uitbeeldden, zoals de watergeuzen en de Hollandse Maagd

³¹⁵ TIN, no. 735

³¹⁶ TIN, no. 735

³¹⁷ *Rotterdamsch Nieuwsblad* (19 november 1913)

Vooral de wagen met Kaat Mossel was volgens het *Rotterdamsch Nieuwsblad* het vermelden waard; het beeldde haar gevangenis uit en 'haar primitieve illuminatie van eindjes kaars voor het getraliede venster'. De krant had ook een verslaggever op pad gestuurd ter 'inspectie van de buurt van Kaat Mossel'. Nu was de buurt van Kaat Mossel al zo'n twintig jaar gesloopt, maar wat er van over en voor in de plaats gekomen was (Achterklooster en Breedestraat) kon er qua versiering mee door. De eerste indruk van de huisversieringen viel een beetje tegen, rapporteerde 'de zoeker', maar hij zocht goed en ontdekte veel moois in de Lange Lijnstraat. Daar 'culmineerde de versieringslust der bewoners van het stratencomplex, waar eens Kaat Mossel koningin was'. Aan de Goudschesingel prijkte zelfs een afbeelding van haar (het portret uit 1786?). En een 'echte' Kaat Mossel zat aan een tafeltje als wachteres bij de feestgavenbus. 'Ze is gaarne wat gegeven!' Of dit een toevalligheid was of een knipoog naar Kaats neiging tot het regelen van geld, wordt niet duidelijk. Johanna Breevoort had in haar populaire boekje wel geschreven dat Kaat weieens geld ontving, dus men kon op de hoogte zijn. Op dit boekje kom ik nog terug. Deze taferelen trokken niet alleen de aandacht van het nieuwsgierige buurtvolk, maar er waren zelfs 'dames en heeren' die de moeite namen om de feesttooi in ogenschouw te nemen. De toeloop was zo groot, dat men voetje voor voetje moest lopen. Volgens de verslaggever getuigde dit alles van 'het bewustzijn van de aloude Kaat Mossel-buurt-bewoners, dat zij ten aanzien van 't Oranjehuis, een traditie hebben hoog te houden'. Maar de grote klappers van het eeuwfeest waren misschien wel de uitvoeringen van de twee toneelstukken. In de Grote Schouwburg werd het stuk *Oranje-klanten* opgevoerd, een blij spel in zeven taferelen dat zich afspeelde in het Rotterdam van 1813. In dit stuk was in het laatste bedrijf 'Het huisje van Kaat Mossel' een rol weggelegd voor Kaat Mossels kleindochter. Mejuffrouw Duymaer van Twist 'veroverde alle harten' in deze rol.³¹⁸ In de Tivoli-Schouwburg werd Van Sprinkhuijsens blijspel *Kaat Mossel* weer opgevoerd. Ook *Oranje-klanten* was van zijn hand. Helaas heb ik de tekst van *Oranje-klanten* niet kunnen vinden, ook niet bij het Theaterinstituut. *Kaat Mossel* werd in de Tivoli-Schouwburg uitgevoerd door de Rotterdamsche Tooneelisten. Twee dagen eerder was dit stuk al opgevoerd door Tooneelvereniging 1913, ter gelegenheid van het 40-jarige bestaan van de Vereniging van Nederlanden Indische Oudstrijders. Blijkens verschillende advertenties zouden de uitvoeringen in Tivoli nog enkele malen herhaald worden. 'Op veelvuldig verzoek' werd Kaat Mossel op 22 november als een 'feestmatinee' opgevoerd. De uitvoering van *Oranje-klanten* werd zelfs bijgewoond door Prins Frederik.³¹⁹

³¹⁸ Rotterdamsch Nieuwsblad (19 november 1913)

³¹⁹ Idem

In 1913 werd ook een uitermate populair boekje uitgegeven. De eerste druk Johanna Breevoorts *Kaat Mossel* verscheen in oktober en was voor 45 cent verkrijgbaar. Toen de feestvieringen één maand later begonnen, was het al aan een vierde druk toe. Eigenlijk was het een bewerking van het artikel van Van Rijn uit 1890, maar veel minder objectief. In het voorwoord van de derde druk liet Breevoort weten dat ze het had geschreven omdat iedereen weliswaar wist wie Kaat Mossel was, maar dat slechts een enkeling haar levensloop echt kende. De één, beweerde Breevoort, vond haar sympathiek, de ander onsympathiek. Maar 'in ieder geval trouw was ze en eerlijk; een kind van haar tijd, een zuiver type van haar stand'³²⁰ (Die nadruk op haar stand kwam vaker voor. We zagen het bij Asmodée en zullen het zien bij te Lintum. Het was typerend voor de hokjesgeest, waarbij het hokje 'volk' werd ingevuld met mannen en vrouwen van het type: ruwe bolster, blanke pit). Zij durfde haar liefde voor Oranje, ondanks het verbod van de overheid, uit te dragen en zelfs verdroeg zij gevangenschap! Gelukkig bekende Breevoort dat 'een enkel bloempje der fantasie' in het boekje niet zou ontbreken. Toch nam ook zij veel uit de zogenaamde levensbeschrijving uit 1784 voor waar aan. Dat het beeld van Kaat menigmaal naar eigen inzicht van Breevoort werd aangepast, bleek uit de censuur die ze toepaste. Waar Van Rijn de woorden 'bliksems', 'donders' en 'kont' nog met puntjes ertussen had weergegeven, liet zij ze helemaal weg. Zo werd het beeld van de echte Kaat, die deze woorden toch echt in de mond had genomen, langzaam maar zeker vager. Hetzelfde was al gebeurd in het toneelstuk, waarin niets 'triviaals' te vinden was geweest. Breevoort noemde wel de doktersverklaring van Van Noorden en De Monchy, maar zelfs de passage over de winderigheid werd weggelaten. Ze besloot met de woorden: 'Gloeie in menig hart, haar vurige, trouwe liefde voor het aloude stamhuis der Oranje's'.³²¹ Het toneelstuk was nog steeds even succesvol en in 1916 werd het door het Rotterdamsch Tooneelgezelschap opgevoerd in de Haarlemse Schouwburg. Ook amateurspelers hielden zich bezig met toneelstukjes over Kaat Mossel, zoals de families Huisling, Roelfzema, Ter Steege en Van der Hoef. Uit de aantekeningen die één van hen gemaakt heeft bij *Kaat Mossel*, een twintig pagina's tellende 'samenspraak tusschen vijf heeren en drie dames' blijkt dat zij het stuk op 23 december om half acht 's avonds zouden opvoeren. Helaas staan er geen jaartal en woonplaats bij, maar omdat het boekje zich nu in de Groningse universiteit bevindt, waren het mogelijk families uit het noorden. De tekst zal gedateerd moeten worden rond de eeuwwisseling, de periode waarin ook Van Sprinkhuysens toneelstuk verscheen. De

³²⁰ Breevoort (1933), p. 7

³²¹ Breevoort (1933), p. 74

samenspraak was geschreven door C.L. de Haan en bedoeld voor reciteer-, jongelings- en zangverenigingen.³²² Deze De Haan had een soortgelijk stukje samengesteld over de slag bij Waterloo. Zijn samenspraak *Kaat Mossel* ging tussen Kaat Mossel, 'Ruige Keet', Cornelis van Oeveren, Elsevier, Van Zwijndrecht en nog een paar Rotterdammers. Het belichtte de gevangenneming en vrijlating van Kaat Mossel, afgewisseld met liedjes over de kezen en de triomf van Oranje. Uiteraard werden Elsevier en Van Zwijndrecht helemaal zwartgemaakt. Op een goed moment zegt Elsevier zelfs: 'We moesten ze allemaal doodschietsen, Van Swijndrecht'.³²³ Door de vertolkers van de Achterkloosterlingen moest met een plat accent gesproken worden, wat zeker hilariteit teweeg zal hebben gebracht. Op zinnen als 'je ken wel zien, dat jij de heele dag in 't steegie zit' en 'wanneer zelle jullie nou's eindigen met je zotteklap' zal men zich zeker hebben uitgeleefd.³²⁴ En als de mannelijke Oranjeklanten naar het stadhuis gaan om de stad voor de prins op te eisen, wordt de bedoeling van de samenspraak goed duidelijk. Wagenmaker Van Oeveren zegt tegen Kaat Mossel: 'Wij gaan moedig daarheen. Vrouwen, gaan jullie stil huiswaarts, en daar echte Oranjeklanten elkaar in kritieke tijden met alles op de hoogte houden, komen wij na afloop direct naar de Zwanesteeg bij je aan huis, Ka, om den uitslag mee te delen. Bovenal, die bidden geleerd heeft, bidt voor ons, en God van den hemel zal het ons doen gelukken.'³²⁵ God en Oranje, daar ging het dus om. Het stuk mocht van de families niet té losbandig worden: scènes waaraan drank te pas kwam, werden met pen doorgehaald. De woorden 'wif, 'vent' en 'stinkhok' zijn veranderd in 'vrouw', 'man' en 'dat mufte hok'.

Mogelijk hebben er volksliedjes over Kaat Mossel bestaan, maar de uitgebreide liedbank van het Meertens Instituut kent er geen. Wel had één van de deelnemers aan de samenspraak een lied toegevoegd aan het slot. Misschien was het een bekend lied, maar het kan ook door dit groepje verzonnen zijn, want het doet een beetje onbeholpen aan:

Ja, dat gaat weer naar huis terug
 Terug naar Rotterdam
 De statiekoets brengt Ka er vlug
 En wie zij medenam
 Als Keet en Vrouw de Jong en zoo
 En Leendert Aerdenhout
 Gaat in galop tot Kaat roept 'ho!'

³²² C. de Haan, *Kaat Mossel. Samenspraak tmschen vijfheeren en drie dames* (z.j.)

³²³ DeHaan(z.j.),p. 7

³²⁴ De Haan (z.j.),P. 4

³²⁵ De Haan (z.j.), p. 7

Verbaasd staat, wie 't aanschouwt
De Zwanesteeg nooit zooiets zag
De ruiters houden stil
En Ka zegt, dat men heen gaan mag
Voor Keeshond is 't een pil.
Oranje heeft gezegevierd
En Ka is nu weer vrij
De Zwanesteeg wordt vlug versierd
Het dundoek hoort er bij.³²⁶

Waarschijnlijk omstreeks dezelfde tijd schreef de voorvechter van het Nederlandse geschiedenisonderwijs Te Lintum een stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, dat samen met een aantal andere artikelen van zijn hand in 1908 gebundeld werd onder de titel *Uit den patriottentijd*. Hij schreef dat Kaat Mossel, al was zij niet beschaafd, het goed meende: 'Kaat Mossel was maar een arme, ondeftige vrouw, niet bepaald een vischwijf maar ook niet veel meer, noch in stand, noch in hoffelijkheid van vormen [...] Wat zij gedaan heeft kwam uit het hart; zij zocht niet zichzelf, zij zocht slechts de heil en de eer van het 'oranjebloed'.³²⁷ 'Hart', 'heil' en 'eer': een mooier voorbeeld van hoe graag hij dingen wilde zien die er niet waren, vindt men niet. Het was ook Te Lintum die liever een straatarme Kaat Mossel zag. In zijn geschiedenis over Rotterdam schreef hij dat de patriotten haar laatste levensjaren in 1795 erg zwaar hadden gemaakt: 'Ze verloor haar armzalig baantje van mosselenvrouw en stierfin 1798 in diepe armoede en bijna onopgemerkt'.³²⁸ Te Lintum had zich gebaseerd op Van Rijn en geen primaire bronnen geraadpleegd. Kaat Mossel was inderdaad onopgemerkt gestorven, maar de diepe armoede had Te Lintum erbij verzonnen. Mogelijk had ze minder geld toen ze stierf, maar haar 'baantje' was helemaal niet armzalig geweest. Het kwam beter uit om van haar een arme volkswrouw te maken. Dat paste beter bij haar vermeende dapperheid en maakte haar situatie des te schrijnend.

Schoolboeken

In de negentiende en twintigste eeuw verscheen een groot aantal schoolboeken over de geliefde vaderlandse geschiedenis. Het is opvallend dat Kaat Mossel in deze boeken slechts sporadisch voorkwam. Van de vijftig vaderlandse geschiedenisboekjes, zowel op protestants-christelijke als katholieke grondslag, waren er drie waarin ze aan de orde kwam. De echte

³²⁶ In: De Haan (z.j.)

³²⁷ Wilschut (2000), p. 84

³²⁸ Te Lintum (1906), p. 310

leerboekjes die vooral met jaartallen werkten, gingen helemaal niet in op individuele personen, afgezien van helden als De Ruyter. De drie boekjes waarin Kaat Mossel ter sprake kwam, waren ook nog eens bestemd voor het hoger onderwijs. Pas in 1917 werd Kaat Mossel voor het eerst in een schoolboek genoemd, en wel in D. Wouters' *Historiën onzer lage landen bij de zee?*³²⁹ Het verhaal betrof een citaat uit Te Lintums stuk uit 1908 en besloot dat ze niet vergeten mocht worden, omdat ze driejaar gevangen zat als 'rampzalig slachtoffer van blinde partij woede'. 'Als zoodanig moet ze in eere worden gehouden bij een volk, dat zijn vrijheid liefheeft'.³³⁰ Dat het hele hoofdstuk uit een citaat bestond dat niet uit een schoolboek afkomstig was, kan betekenen dat er vóór die tijd in schoolboeken geen aandacht aan Kaat Mossel was besteed. In 1919 wijdde het *Leerboek der geschiedenis van het vaderland* na een uitleg over het (in alle schoolboeken zeer veelbesproken) verbod op oranje een voetnoot aan Kaat Mossel: Deze 'Rorterdamsche vischvrouw [werd] tot kerkerstraf veroordeeld'.³³¹ Het is opvallend dat ze tot tweemaal toe geen mosselvrouw, maar visvrouw werd genoemd. Sprak een visvrouw in de twintigste eeuw meer tot de verbeelding?

Een boek dat niet specifiek als schoolboek was bedoeld, maar blijkens het stempel aan de binnenzijde door een Nederlands Hervormde Jongelingsvereniging was gebruikt, was *Vaderlandsche geschiedenis* van J. de Liefde.³³² Dit boek uit 1922 besteedde zowaar twee pagina's aan Kaat Mossel mét een illustratie van Isings. De Liefde schreef dat Kaat Mossel was veroordeeld tot geseling, brandmerking en verbanning, maar voegde eraan toe dat Bilderdijk Kaat Mossel zo goed verdedigde dat de vrijkorporisten hem bij het verlaten van de rechtszaal met een bajonet verwondden. In de stukken over het proces en de gang van zaken daaromheen heb ik niets kunnen vinden dat op zo'n incident wijst, maar inderdaad werd dit ook door Da Costa aangehaald in *De mensch en de dichter Willem Bilderdijk*.³³³ Volgens Da Costa was het een ongeluk en had Bilderdijk niet meer dan een schrammetje opgelopen. Maar het is toch niet zo belangrijk, aldus De Liefde: 'Waarom ik die overigens weinig beteekenende geschiedenis vertel? Omdat er zoo duidelijk uit blijkt, tot welken hopeloozen toestand van verdeeldheid men in ons land was geraakt, hoe de burgeroorlog voor de deur stond'.³³⁴ De illustratie van Isings toonde een variant van de bekende Kaat Mosseltekeningen: een vrouw aan een mosseikar met een geruit schort, strikken aan armen en muts,

³²⁹ D. Wouters, *Historiën onzer lage landen bij de zee*, deel 3 (1917)

³³⁰ Wouters (1917), p. 254

³³¹ M. de Boer, *Leerboek der geschiedenis van het vaderland* (1919), p. 59

³³² J. de Liefde, *Vaderlandsche Geschiedenis* (1922)

³³³ I. da Costa, *De mensch en de dichter Willem Bilderdijk. Eene bijdrage tot de kennis van zijn leven, karakter en schriften* (1859)

³³⁴ De Liefde (1922), p. 485

beugeltas en zingend of roepend van een papier. In 1937 wijdde V. Claassen in het docentenboek *Handboek bij het onderwijs in geschiedenis* een paar zinnnetjes aan Kaat Mossel, ter illustratie van de onredelijke manier waarop oranjeklanten werden behandeld: 'In Rotterdam tenslotte werd Kaat Mossel, die zich van onder tot boven in Oranje stak, veroordeeld tot geseling, brandmerk, tien jaren tuchthuisstraf en verbanning buiten Holland', zonder erbij te vermelden dat die straf nooit ten uitvoer was gelegd.³³⁵

Ook na de Tweede Wereldoorlog was Kaat Mossel opvallend afwezig in de schoolboeken. Als ze al werd genoemd, was het om te illustreren hoe hoog de strijd opliep en meer dan een paar regeltjes werden er niet aan haar gewijd: '[In Rotterdam] werd de vurig oranjegezinde volkswrouw Kaat Mossel als onruststookster gearresteerd en in Den Haag tot enige jaren gevangenisstraf veroordeeld', aldus een boekje uit 1965.³³⁶ De meeste schoolboeken volstonden met de telkens terugkerende mededeling dat prinsessenboontjes 'slaboontjes' genoemd moesten worden en dat Willem V vergeleken werd met Nero. In 1972 werd in de bewerking van het leerboek *Vaderlandse geschiedenis* van Van Hulzen³³⁷ verteld dat Kaat was veroordeeld omdat ze het vrijkorps naar de donder had gewenst, maar in de voorloper van dit boek uit 1938 stond dit nog niet: daarin werd slechts gesproken van een dreiging van burgeroorlog en opstootjes.³³⁸ Meestal werd Kaat Mossel niet of in een paar regels genoemd en in de jaren tachtig en negentig werd deze lijn voortgezet. Een eindexamenbundel uit 1998 sprak van 'een zekere Catharina Mulder', die een vooraanstaande rol speelde bij het molesteren van patriotse burgers.³³⁹

Je zou verwachten dat het verhaal van Kaat Mossel zeker aan het begin van de twintigste eeuw aangegrepen werd om de jeugd te leren over ijver en dapperheid, in de traditie die sinds de negentiende eeuw bestond. Maar schoolboeken zijn meestal niet zo vernieuwend. Ze zijn afgeleid van grotere geschiedschrijvingen en praten elkaar meestal na. Daarom is het ook niet zo verwonderlijk dat Kaat Mossel weinig tot geen aandacht kreeg. De Liefde noemde haar geschiedenis zelfs 'weinig beteekend'. Alleen Te Lintum, met zijn 'hart', 'heil' en 'eer' kwam voor in een schoolboek. Schoolboeken hebben in elk geval geen grote rol gespeeld in de beeldvorming van Kaat Mossel. Een enkele scholier leerde haar kennen, maar haar aanwezigheid in het geheugen van de Nederlanders lijkt in de eerste plaats veroorzaakt te zijn

³³⁵ V. Claassen, *Handboek bij het onderwijs in geschiedenis*, deel 2 (1937), p. 184

³³⁶ A. Blonk, *De tijdstroom door de lage landen*, deel 2 (1965), p. 52

³³⁷ A. van Hulzen, *Vaderlandse geschiedenis* (1972)

³³⁸ A. van Hulzen, *Onze vaderlandsche geschiedenis* (1938)

³³⁹ G. van Setten e.a., *Eenheid in tweevoud. Nederland 1780-1830* (1998)

door de dingen die om haar persoon heen werden gebouwd: de boekjes, het populaire toneelstuk...

Kaat Mossel als verzetsheldin

In 1940 werd het toneelstuk *Kaat Mossel* in Batavia opgevoerd en kreeg het een extra lading. W. Zwart schreef er een artikel over in *De Fakkel*, een tijdschrift voor in Nederlands-Indië verblijvende Nederlanders.³⁴⁰ 'De bijwoning en opvoering van Kaat Mossel was een feest voor oog en gemoed en bij menigeen zal het de Oranje- en vaderlandslievende gevoelens- zoo mogelijk- nog hebben versterkt', schreef hij. 'Het gewijzigde laatste bedrijf, met het goed geregisseerde optreden van de Princevlag en het beeld, dat Kaat wist op te wekken van een herrezen en herbouwd vrij Rotterdam, waren een belofte te meer voor een gelukkiger toekomst, 't Is daarom jammer, dat door de omstandigheden dit stuk niet op alle groote plaatsen in Indië kan worden opgevoerd.'³⁴¹

Het laatste bedrijf zal zijn gewijzigd met het oog op het bombardement op Rotterdam, van een halfjaar terug. Zwart vroeg zich terecht af hoe verre de legende van het toneelstuk en de werkelijkheid met elkaar overeenstemden. Hij schreef te betwijfelen of de triomftocht wel had plaatsgevonden. Ook terecht was zijn aanname dat Kaat Mossel behoorlijk haar mondje zal hebben geroerd, maar geen werkelijke rol van betekenis heeft gespeeld. Toch ontkwam ook zijn artikel niet aan de volgende conclusie: 'Haar beteekenis in dien tijd is in ieder geval echter toch groot genoeg geweest om haar in de geschiedenis en in de legende te doen voortleven als een symbool van Oranjegezindheid. Doch wat toen nog niet door allen werd gezien of gevoeld is nu- behoudens voor een kleine groep landverraders- voor het geheele volk gemeengoed geworden, namelijk dat Oranje tevens een symbool is van het Vaderland. [...] De moderne tegenhanger van Kaat Mossel, de volkswrouw, is de arbeider, die anderhalf jaar gevangenis kreeg, omdat hij de woorden van zijn Koningin terecht meer vertrouwen waardig achtte dan die van Hitler. [...] Nederland zal herrijzen, doch in afwachting daarvan zien en luisteren Nederland en Indië scherp naar de personen, die nu een rol spelen. In dat herrezen Nederland zal uiteraard geen plaats zijn voor de openlijke landverraders, doch de elementen, die zich al te gemakkelijk schijnen neer te willen leggen bij het zogenaamde 'voldongen feit' zullen er hoogstens worden geduld en een roemloos einde moeten vinden. De

³⁴⁰ W. Zwart, 'Kaat Mossel. Legende en werkelijkheid'. In: *De Fakkel* (vol. I, *401'41)

³⁴¹ Zwart (1940), p. 47

moderne Kaat Mossels zullen daarentegen de eereplaats krijgen en vooraan staan bij den opbouw!' ³⁴²

Al waren de daden van Kaat Mossel dus niet spectaculair, Zwart wilde graag geloven dat ze opkwam tegen landverraders, 'anders dacht' en daarvoor uitkwam. Dat maakte van haar een voorbeeld voor de mensen in oorlogstijd.

Kaat Mossel als vrouw

Een ander stuk dat waarschijnlijk ook in die tijd verscheen (de schrijfster benadrukte in haar voorwoord 'deze benarde tijden') stelde Kaat Mossel ook ten voorbeeld, maar nu omdat ze een vrouw was. T.J. Servatius merkte in haar boek *Vrouwen uit onze historie* op dat vrouwen in de geschiedenis onderbelicht zijn en wijdde een hoofdstukje aan Kaat Mossel. ³⁴³ Daarin schreef zij: 'Overal waar Patriotten en Prinsgezinden er voor zorgen dat er wat te beleven valt, kan men gemeenteleden van Hofstede in actie zien. Dappere volkswomen als Kaat Mossel en Ruige Keet helpen hen op hare krachtige wijze, de uitspraak van haar warme harten volgend, zonder aan de gevolgen die dit voor haar zelve hebben kan, te denken.' ³⁴⁴ Dat men af en toe te ver doorredeneerde, bleek ook uit Servatius' veronderstelling dat Kaat op haar mosselwagen in werkelijkheid 'wel ik heb oranje mosselen' geschilderd had. Uiteraard betrof dit een grapje van de tekenaar van de prent waarop dit te zien viel. Uit sommige stromingen in de negentiende-eeuwse letterkunde kan opgemaakt worden wat in die periode werd bewonderd in de vrouwelijke sekse. In de eerste helft van de negentiende eeuw, toen eenvoud en vaderlandsliefde dominant in de literatuur aanwezig waren, verschenen tal van vrouwenloven. In deze gedichten stond de vrouwelijke sekse centraal en werd uitvoerig geprezen. Met name haar schoonheid, deugdzaamheid en kwaliteiten als moeder werden bezongen. H.A. Spandaw prees in één van de zangen in zijn lofdicht 'De Vrouwen' (1846) enkele roemrijke vaderlandse vrouwen, zoals Kenau Hasselaer en Maria van Reigersberch, de echtgenote van Hugo de Groot. Wel benadrukte hij dat de vrouw het 'eerwaardigst' was in de kring van het stil, eenvoudig en gelukkig huiselijk leven. ³⁴⁵ Hoewel Kaat Mossel niet voorkwam in zijn rijtje strijdvaardige vrouwen, paste de negentiende-eeuwse aandacht die aan Kaat Mossel werd besteed wel in deze traditie. Haar schoonheid werd dan wel niet bezongen, maar wel haar deugdzaamheid en in mindere mate ook haar

³⁴² Zwart (1940), p. 55

³⁴³ T. Servatius, *Vrouwen uit onze Historie* (z.j.)

³⁴⁴ Servatius (z.j.), p-193

³⁴⁵ L. Jensen, 'Huiselijkheid versus creativiteit: de vrouw als object en subject in de eerste decennia van de negentiende eeuw', In: *De as van de Romantiek* (1999), p. 101, 102

kwaliteiten als moeder (Breevoort, toegegeven, in 1913: 'Gul en goedhartig als ze was, leefde ze met haar talrijke kinderen en stiefkinderen steeds in vree'.³⁴⁶). Haar vrouw-zijn is een belangrijk punt geweest in een tijd waarin vrouwenloven hoogtij vierden. Aan het 'karakter', zowel van mannen als vrouwen, werd sowieso veel waarde gehecht. In de negentiende-eeuwse letterkunde valt een aantal aspecten op die daarop wijzen. In *Vlissinger Michiel* van P. Louwerse (er was in de jeugdliteratuur een Michiel de Ruyter-hype) uit 1880 werd bijvoorbeeld voortdurend gehamerd op twee karaktertrekken van Michiel de Ruyter: hij loog nooit en hield zielsveel van zijn moeder. En slechts op grond van haar refreinen stelde literatuurgeschiedschrijver Jonckbloet Anna Bijns' karaktereigenschappen samen. Zo zag hij haar 'eigenzinnigheid' in haar aanvallen op hervormingsgezinde gedachten bij de rederijkers.³⁴⁷ Pleij: 'In haar herkende hij de dichter(es), die volgens het romantische dictaat volgepropt leek met de sterk individuele, strikt persoonlijke en louter eigenzinnige karaktertrekken die de voorwaarden heetten te zijn voor het waarlijke dichterschap [...], in Anna herkent hij [...] de moedige eenling, die de nieuwe collectieve verdwazingen met open vizier en op geheel eigen wijze durfde te bestrijden'.³⁴⁸ Jonckbloet 'herkende' eigenzinnigheid en moed zoals eerlijkheid en trots werden 'herkend' in Kaat Mossel.

Kaat Mossel nu

Na de Tweede Wereldoorlog was er nog even plaats voor Kaat Mossel. In mei 1946 werd het toneelstuk van Van Sprinkhuijsen in Rotterdam opgevoerd, ongetwijfeld ter herdenking van de bevrijding. Maar de hausse was over zijn hoogtepunt heen. Het beeld van Kaat bleef hetzelfde, al vervaagde de orangistische toon. Nog steeds zag men graag haar daad- en strijdkracht, maar er werd meer afstand van haar genomen. 'Kaat Mossel' begon te veranderen in een naam voor boten, cafés en restaurants. In de jaren tachtig heeft een Rotterdams vrouwengezondheidscentrum vanuit feministisch oogpunt een tijdje haar naam gedragen. Ze werd kennelijk geassocieerd met strijdbare vrouwen, ook al had ze met strijd voor de zaak van de vrouw niets van doen gehad. Op Internet is een 'vrouwenhulpdienst' actief die 'Kaat Mossel' heet en allerlei praktische tips uitdeelt, vast en zeker vanuit de associatie met Hollandse degelijkheid. De oprichtster zelf verklaart de site zo genoemd te hebben 'omdat Kaat Mossel een stevig wijf is geweest en ik vroeger altijd Kaat Mossel werd

³⁴⁶ Breevoort (1933), p. 25

³⁴⁷ M. Spies, 'De romantische De Ruyter. Vlissinger Michiel in de negentiende-eeuwse jeugdliteratuur'. In: *De as van de Romantiek* (1999), p. 266

³⁴⁸ H. Pleij, 'Jonckbloets romantische versie van Anna Bijns'. In: *De as van de Romantiek* (1999), p. 192

genoemd omdat ik m'n mondje nogal goed kon opentrekken' [een naam als 'Kenau' dus].³⁴⁹ Er zijn verschillende 'Katen' werkzaam: een PsychoKaat, een BeautyKaat, een tuinKaatbouter voor de buitenklussen, een PoetsKaat, een PaperassenKaat voor de administratie en een CentenKaatje voor de financiën.

In 1991 verscheen nog een boekje van Kees van Baardewijk dat beoogde een aanzet tot een levensbeschrijving te zijn. In feite is het niets meer dan een uittreksel van het artikel van Van Rijn en het boekje van Breevoort, dat weer een uittreksel van Van Rijn was. Van Rijn had op zijn beurt weer de discutabele levensbeschrijving uit 1784 gebruikt. Van Baardewijk schreef in *Kaat, Keet en de Kezen* dat Kaat Mossel anno 1991 nagenoeg vergeten lijkt te zijn, waar hij geen ongelijk in leek te hebben.³⁵⁰ Maar verder voegde het boekje niets bijzonders toe en was het qua opbouw en inhoud vrijwel gelijk aan Breevoorts werkje uit 1913.

In 1996 was er plaats voor een zeer korte Rotterdamse revival in de vorm van 'De Rotterdamste Musical' *Kaat Mossel*, uitgevoerd door het Rotterdams Operettegezelschap.³⁵¹ Het theateraffiche toonde hoofdrolspeelster Joke Bruijs fier met de handen in de zij.³⁵² De schrijvers van de musical was niets te dol, want zij laten Kaat Mossel in contact komen met de geest van Erasmus. Deze spreekt zijn verbazing uit over het feit dat ze nog geen standbeeld heeft, terwijl ze toch zoveel heeft betekend voor Rotterdam en zingt: 'Wat een vrouw, wat een droom van een vrouw, wat een geest, wat een ziel, wat een wijf [...] Uit het grauw, uit het stedelijk grauw werd een parel geboren'³⁵³. Als klap op de vuurpijl worden zij verliefd en zingen een duet. Ook Piet Hein, Tollens, Van Oldenbarnevelt en Bep van Klaveren ('Dat mokkel moet gewoon d'r eigen sokkel') zingen mee. Kaat Mossel vraagt zich af waarom Tollens wel een beeld heeft en zij niet: 'Tollens' taal was niet zo multiraciaal, die opgeblazen woorden en die overdreven praal, z'n beeld is als z'n boekies, teatraal en kolossaal, sinds 1860 staat ie daar, 't eigenlijk een schandaal.' Het publiek gaat naar huis met de oproep te ijveren voor een standbeeld. In deze musical is geen kloof aanwezig tussen de God, Nederland en Oranje-icoon Kaat Mossel en de republikeinse icoon Van Oldenbarnevelt. Kaat Mossel is vooral Rotterdams. En samen met Tollens en Bep van Klaveren vormt Van Oldenbarnevelt de Rotterdamse iconenrij, simpelweg omdat hij een standbeeld heeft in Rotterdam.

³⁴⁹ Kaatmossel-owner@yahoogroups.com

³⁵⁰ K. van Baardewijk, *Kaat, Keet en de Kezen* (1991)

³⁵¹ cd: Het Rotterdams Operette Gezelschap, *Kaat Mossel, De Rotterdamste Musical* (1996)

³⁵² TIN, 020ATB

³⁵³ cd: Het Rotterdams Operette Gezelschap (1996)

Kaat Mossel heeft inderdaad geen standbeeld en dat is niet onterecht, want zoveel heeft zij niet betekend. Maar dat sommige Rotterdammers er kennelijk wel behoefte aan hebben, bewijst het feit dat er wel een standbeeld is dat in de volksmond 'Kaat Mossel' heet. 'De Maagd van Holland' dat sinds 1874 op de Nieuwemarkt staat en herinnert aan de inname van Den Briel door de Watergeuzen werd na plaatsing meteen al 'Kaat Mossel' genoemd. Misschien omdat de eigenschap dat Kaat Mossel 'niet op haar mondje was gevallen' en niet bang was dat mondje 'es even open te trekken tot een grote scheur'³⁵⁴ ook aan de Maagd werd toegedicht. Of misschien hielden Rotterdammers die zich niet zo in de geschiedenis van het beeld hadden verdiept, de strijdbare vrouw met jurk en muts wel echt voor Kaat Mossel. Dat gold ook voor het stenen vrouwenbeeldje boven het Oudevrouwenhuis aan de Hoogstraat, dat in 1863 het oude houten beeld uit 1805 verving. Het had in de wandeling de bekende Hollandse vrouwen naam 'Kaatje' en op de nationale feestdag werd het nieuwe beeldje oranje versierd en verlicht. Misschien is toen de verwarring ontstaan, want ook van dit beeldje dacht men dat het Kaat Mossel moest voorstellen (zelfs de archivaris van het Gemeentearchief heeft een krantenartikel over dit beeldje onder het kopje 'Kaat Mossel' gezet).³⁵⁵

Zeer 'God, Nederland en Oranje' was Dieuwke Winsemius' historische roman *Kaat Mossel, het Rotterdamse Oranjewijf uit 2000*.³⁵⁶ Dit boek over Kaat Mossel, een dappere, krachtige en warme volkswrouw met het (gouden) hart op de tong, was echter niet meer dan een bewerking van Breevoorts boekje van bijna honderd jaar geleden. Van het woord 'wijf' dat Winsemius te pas en te onpas gebruikt, gaat iets verlekkerds uit. Ook in de musical werd lustig met deze term gestrooid: men lijkt 'lekker volks' te willen doen. Winsemius schreef ook historische romans over Kenau Hasselaer en Anna Maria van Schurman, de iconen van strijdbaarheid, deugdzaamheid en geleerdheid. En het waren vrouwen: feministisch gezien is het geen toeval dat drie 'historische' vrouwen een hoofdrol spelen in drie verschillende historische romans van Winsemius.

De naam 'Kaat Mossel' is tegenwoordig ook een scheldnaam voor iemand met een grote mond. Het is mogelijk dat ook het woord 'Ka', dat voor 'bazige vrouw'³⁵⁶ staat, hiervan is afgeleid. Maar deze woorden hebben zich nooit zo in de Nederlandse taal vastgezet als de naam 'Kenau', die ook verwijst naar een vrouw 'met haar op d'r tanden'.³⁵⁸

³⁵⁴ *Rotterdams Dagblad* (13 juli 2003), p. 17

³⁵⁵ GAR, Handschriften verzameling, no. 1677

³⁵⁶ D. Winsemius, *Kaat Mossel. Het Rotterdamse Oranjewijf* (2000)

³⁵⁷ M. Grauls, *Mijn naam is Haas: Hoe historische figuren in het woordenboek belandden* (2001)

³⁵⁸ H. Heestermans, *Luilebol! Het Nederlands Scheldwoordenboek* (1989)

Overigens waren al aan het eind negentiende eeuw ook serieuze geluiden over Kaat Mossel te horen, waarbij men de realiteit niet uit direct uit het oog verloor. Het artikel van Van Rijn is al genoemd. Een paar maanden na de verschijning van dit artikel schreef *De Nederlandsche Spectator* enigszins teleurgesteld dat de waarheid van het 'Fama crescit eundo' (het gerucht neemt steeds groter omvang aan) op Kaat Mossel van toepassing was, 'want het is onbegrijpelijk aan welke daden deze vrouw hare vermaardheid te danken heeft' ³⁵⁹ ...

Op het bovenstaande citaat en een ironisch aandoende tekst uit 1848 na, was het idealisering wat de klok sloeg. Kaat Mossel had zich verzet tegen de gehate patriotten, ze was opgekomen voor de geliefde Oranjes en dat vroeg om waardering! Dat ze een vrouw was, een volkswrouw, een dappere, ijverige volkswrouw, een 'zuiver type van haar stand' kon men niet nalaten te benadrukken. Het was dan ook een eeuw waarin men graag etiketten plakte op alles en iedereen, wat bijvoorbeeld ook blijkt uit de populariteit van de typologie. Vooral van het 'volkse' leek men geen genoeg te krijgen. Vaderlandsliefde en eenvoud, twee zeer gewaardeerde eigenschappen, waren immers altijd in de volksklasse aanwezig geweest? In het toneelstuk werd het de uitbeelding van het volkse dan ook zeer gewaardeerd en moest in de samenspraak vooral de platte uitspraak worden benadrukt. En haar vrouw-zijn was natuurlijk van belang. In de negentiende eeuw waren 'vrouwenloven' zeer populair geraakt en eigenschappen die de vrouw behoorde te hebben, werden ook aan Kaat Mossel toegedicht. Sowieso werd aan het beschrijven van het karakter van mensen veel waarde gehecht. Kaat Mossel, de volkswrouw, de visvrouw, de mosselvrouw, ze werd vereerd met een 'historische jool', een schilderij, een boek, een toneelstuk, een praalwagen. Telkens leken vooral jubilea aanleiding te zijn om haar weer van stal te halen. In een deel van de twintigste eeuw werd de idealisering doorgezet. Zo werd ze in 1940 voorgesteld als iemand die in verzet kwam en de hoop uitgesproken dat de 'moderne Kaat Mossels' het land ooit weer konden opbouwen. Na de oorlog bleef het beeld van Kaat hetzelfde, maar haar samenhang met Oranje werd minder van belang. Nog steeds wordt ze geassocieerd met daadkracht en Hollandse degelijkheid, maar zo bekend als in de negentiende eeuw is ze niet meer. De 'Rotterdamse musical' en de 'God, Nederland en Oranje'- roman van Winsemius konden daar niet veel aan veranderen.

³⁵⁹ *De Nederlandsche Spectator* (3 mei 1890), p. 149

Conclusie

Wat voor iemand Kaat Mossel nu echt was, valt niet precies na te gaan, wat ze dacht evenmin. Maar ze was net zo min een helleveeg als een heilige. Wel kunnen we uit de processtukken opmaken dat ze grof in de mond was, mensen kon charteren en zich graag met andermans zaken bemoeide. Omdat ze haar beroep grotendeels op straat uitoefende, moet ze al vóór de turbulente periode als 'Kaat Mossel' bekend zijn geweest in Rotterdam. Kaat Mossel liet graag blijken dat ze voor Oranje was. Wie dat niet was of leek te zijn, was fout. Haar bekendheid als mosselvrouw zal ze hebben gebruikt om mensen tegen de 'fouten' op te zetten. Of ze nu echt een instrument is geweest van lieden die de boel wilden ontregelen, is nooit bewezen. Het onderzoek dat de commissie daar naar voerde, liep vruchteloos af. Misschien maakte ze handig gebruik van Oranjegezinden, zoals burgemeester Van der Heym. Ze wist er, bedoeld of onbedoeld, in elk geval voor te zorgen dat er over haar gesproken werd, zowel in Rotterdam als daarbuiten. Courantiers en schotschrijvers grepen haar verhaal dankbaar aan. Door haar geruchtmakende komst naar Den Haag en het proces dat tegen haar werd aangespannen, kreeg ze landelijke bekendheid. Een hausse aan schotschriften en spotprenten volgde, die echter relatiefsnel weer voorbij was, op een enkele nadruppelend pamflet na. Vanaf het midden van 1784 was Kaat Mossel in kranten, tijdschriften en nieuwsberichten verschenen. Het fenomeen 'Kaat Mossel' leefde wel in de bladen, maar haar verhaal werd vooral aangegrepen door pamfletschrijvers en spotprenttekenaars. Ze was een geliefd mikpunt en het lijkt erop dat zij meer aandacht kreeg dan andere bekende oproermakers, zoals haar eigen vriendin Keet en de Leidse Trago. Dat zal te maken hebben gehad met haar proces, dat langer duurde dan andere processen tegen oproermakers. Kaat Mossel werd in die periode uitgemaakt voor alles wat slecht was: ze was een hoer, teef, beest of duivelin. Als ze niet werd voorgesteld als het schuim der aarde, dan was ze op z'n minst een deerniswekkende figuur die door de hoge heren aan het touwtje gehouden werd. Sommige pamfletten zijn door de manier waarop Kaat werd voorgesteld, interessanter dan andere. Meestal werd ze als 'hoer' of 'teef in één adem genoemd met de duivel, maar soms werden de verwijten subtieler gebracht, zoals in het A/P/E-boek of de zogenaamde boedelcatalogus van de Hertog van Brunswijk. De vraag of ze werd uitgebeeld zoals ze was of zoals men wilde dat ze was, is makkelijk te beantwoorden: natuurlijk stemde dit alles niet overeen met de werkelijkheid. Dat ze door heimelijke aanvoerders werd aangezet misschien nog wel, maar de rest? Zwartmaken was het devies, en wel zo zwart mogelijk. Meestal was ze onderdeel van een wrede of belachelijke vertoning. Uiteraard wisten de schotschrijvers en de

lezers van deze geschriften dat dit overdreven werd: men kan hebben gevonden dat ze een slechte, duivelse vrouw was, maar het is duidelijk dat het meeste uit de fantasie van de schrijvers en tekenaars ontsproten was. Zij wilden haar zo voorstellen omdat dat een doel diende: het zwart maken van hun orangistische tegenstanders. Op veel spotprenten die bijna allemaal in 1784 verschenen, was de galg een terugkerend element. Veel uiteenlopende Oranjegezinden vergezelden haar op die prenten: Van der Heym, Trago, Joosting, Van Oeveren, de Hertog, Hofstede en natuurlijk Willem V. Uiteraard werden de gehate personen opgehangen of onthoofd, terwijl bliksemschichten de lucht doorkliefd. De bijnaam van Kaat kwam goed van pas: het liefst werd ze afgebeeld aan de mosselkar of met een mosselemmer. Steevast was ze behangen met strikken en stond haar mond open, want schreeuwen deed ze op bijna alle prenten. Dat Kaat een populair mikpunt was, heeft misschien ook te maken met de associaties die men met haar bijnaam gehad zou kunnen hebben. Die naam had ze te danken aan haar vak en vooral haar keurvrouwenambt zal een minder anonieme mosselvrouw van haar gemaakt hebben, maar mogelijk is er ook gegniffeld om de associatie met het vrouwelijk geslachtsdeel en het imago van mosselvrouwen, dat te vergelijken zal zijn geweest met het imago van visvrouwen. De naam 'Kaat Mossel' zal ook goed hebben gebekt.

Van de oranjegezinde kant zijn minder media-uitingen bekend. Haar zogenaamde wecklacht vanuit de gevangenis kwam van die kant en er is in 1786 door Hulstkamp een serieus portret van Kaat gemaakt. Ook van Keet S wenk rouleerde zo'n portret. Beide portretten, wellicht gemaakt ter verering van de vrouwen, waren in elk geval in 1788 nog te verkrijgen in Rotterdam. Het larmoyante commentaar in het boekje uit 1788 over de Rotterdamse versieringen was zelfs zeer oranjegekleurd (en deed niet onder voor de negentiende-eeuwse observaties).

Kaat Mossel was een geliefd doelwit voor patriottische schotschrijvers en de kranten volgden haar proces, maar een echte beroemdheid is ze nooit geweest. Ze speelde geen rol in de politiek, ze publiceerde zelf niets. Degenen die de pamfletten lazen zullen om haar gelachen hebben en het orangistische volk zal met haar hebben meegeleefd. Maar we moeten niet uit het oog verliezen dat de Kaat-pers slechts een klein onderdeel was van de enorme berg van publicaties over de politieke ontwikkelingen in heel het land.

De manier waarop Kaat Mossel werd voorgesteld vanaf de negentiende eeuw verschilt hemelsbreed van die uit de achttiende eeuw. Na 1795 leek ze even vergeten te zijn, maar in 1848 werd ze herontdekt. Toen was ze nodig tegen het nieuwe soort republicanisme dat door Oranjegezinden werd gevreesd. De publicatie uit 1848 had nog een humoristische ondertoon,

maar verder leek verheerlijking het toverwoord geworden: zo'n dappere volkswrouw die zich met haar vurig hart inzette voor Oranje! Kaat Mossel, een martelares die in de achttiende eeuw in de gevangenis werd gestopt omdat ze voor Oranje was, werd bij de 'God, Nederland en Oranje'-leus ingelijfd. Dankzij deze verheerlijking is ze nooit helemaal vergeten. Omdat Kaat Mossel door de negentiende-eeuwers een stralenkrans was toebedeeld, besloot Van Rijn in 1890 een realistischer beeld van haar te schetsen, maar ook zijn artikel ontkwam niet aan de eisen van de tijd: haar scheldwoorden werden van puntjes voorzien. Toch was er in Van Rijns artikel nog sprake van scheldwoorden, in tegenstelling tot het boekje van Breevoort. Er ontstond een andere Kaat Mossel dan de vrouw die de echte Kaat Mossel geweest moest zijn (wat betreft het schelden zaten de schotschrijvers dichter bij de werkelijkheid). Het was Te Lintum die in 1906 liever een doodarme Kaat Mossel zag. Het kwam beter uit om van haar een arme volkswrouw te maken, want dat maakte haar vermeende flinkheid nog groter en haar situatie des te hartverscheurend. Zoals met heel veel historische figuren gebeurde, werd Kaat Mossel voorgesteld zoals verschillende mensen wilden dat zij was en leek de echte Kaat Mulder verder weg dan ooit. Van Rijn heeft overigens veel invloed gehad. Van Sprinkhuijsen baseerde het toneelstuk op zijn bevindingen en Breevoort had zijn stuk praktisch overgeschreven. Het is alleen ironisch dat juist het artikel van Van Rijn, geschreven om de stralenkrans te relativiseren, gebruikt was voor een toneelstuk waarin Kaat Mossel werd gehuldigd met Bengaals vuurwerk.

Verder is Kaat Mossel in de beeldvorming onmiskenbaar Rotterdams: een figuur waarin de stad zich herkent, als 'opgestroopte mouwen'-figuur, een daadkrachtige Rotterdamse. Ze past niet alleen in de iconengalerij van 'God, Nederland en Oranje', maar ook in de iconengroep van 'werkstad Rotterdam'. Dat ze een vrouw was, is ook belangrijk geweest. In de eerste helft van de negentiende eeuw verscheen een groot aantal vrouwenloven, waarin de vrouwelijke sekse werd geprezen om de gewaardeerde eigenschappen eenvoud en deugdzaamheid. Deze kenmerken heeft de vrouw Kaat Mossel ook toebedeeld gekregen. En wat de vrouwenbeweging betreft: de naam 'Kaat Mossel' heeft niet zo'n grote rol gespeeld als de naam 'Kenau', maar ongetwijfeld zullen feministen haar naam weieens hebben laten vallen. Misschien werd ze wel met Kenau in één adem genoemd, om te illustreren dat vrouwen wel degelijk hun mannetje kunnen staan. Een Rotterdams vrouwen centrum kreeg haar naam en in het boekje 'Vrouwen uit onze historie' kreeg zij ook een hoofdstuk toebedeeld, maar feministen hebben zich niet door haar laten inspireren. Dat was simpelweg niet mogelijk, want Kaat Mossel heeft niets met de vrouwenzaak van doen gehad. Dat had Kenau ook niet, maar zij had volgens de overlevering tenminste nog gevochten, met een vrouwenvendel nog

wel. Zo kon het gebeuren dat de naam 'KenauV' werd voorgesteld voor het Korps Vrouwelijke Vrijwilligers in 1940.

Dat men Kaat Mossel gebruikte voor verschillende idealen, blijkt trouwens ook uit een in 1940 verschenen artikel, waarin ze als voorbeeld werd gesteld tegen de NSB-ers. Na de Tweede Wereldoorlog was er nog even plaats voor Kaat Mossel. Zo werd het stuk van Van Sprinkhuijsen ter herdenking van de bevrijding in mei 1946 in Rotterdam opgevoerd. Maar de hausse was over zijn hoogtepunt heen. De orangistische toon werd minder sterk en hoewel het idee van haar daad- en strijdkracht overeind bleef (in schoolboeken en de naam van het vrouwencentrum), is er steeds meer afstand van haar genomen. 'Kaat Mossel' is vandaag de dag een naam van boten en restaurants. Door de secularisatie waren 'God, Nederland en Oranje' uit de gratie geraakt. Deze leus bestaat nog wel in sterk protestantse kringen en in die kringen zal Kaat Mossel nog wel onderdeel uitmaken van de iconengalerij die erbij hoort, maar ze is vooral nog Rotterdams. In 1996 werd de 'Rotterdamste' musical *Kaat Mossel* uitgevoerd, en het Rotterdamse standbeeld van de Maagd van Holland heet in de volksmond nog 'Kaat Mossel'. Toch bewijst het feit dat ze zelfs in Rotterdam geen eigen standbeeld heeft, dat ook in die stad nog maar weinig waarde aan haar wordt gehecht. Niet geheel onterecht. Hoe opvallend ze zich ook gedragen heeft, de manier waarop de geschiedenis met haar op de loop ging, is opvallender dan haar eigen verhaal.

